

Vilniaus universitetas

Filosofijos fakultetas

Psichologijos institutas

Jorė Visockytė

Edukacinės ir vaiko psichologijos studijų programa

Magistro baigiamasis darbas

16 – 18 m. paauglių santykio su gamta patyrimas

Darbo vadovė: dr. asist. Dovilė Šorytė

Darbo konsultantė: doc. dr. Greta Kaluževičiūtė – Moreton

TURINYS

SANTRAUKA	3
SUMMARY	4
PRATARMĖ	5
1. ĮVADAS	7
1.1. Žmogaus ir gamtos santykio samprata.....	7
1.2. Žmogaus ir gamtos santykį aiškinančios teorijos.....	10
1.3. Gamtos reikšmė paauglystės tarpsnyje.....	14
1.4. Santykio su gamta paauglystėje tyrimai.....	17
1.5. Tyrimo tikslas, klausimai.....	22
2. TYRIMO METODOLOGIJA	23
2.1. Teorinis tyrimo pagrindimas.....	23
2.2. Tyrimo dalyviai.....	24
2.3. Instrumentai ir tyrimo eiga.....	25
2.3.1. Autorės santykis su tema.....	25
2.3.2. Tyrimo analizės – refleksyvosios TA metodologijos pasirinkimo pagrindimas.....	27
2.3.3. Tyrimo duomenų rinkimo metodologijos – pusiau struktūruoto interviu pasirinkimo pagrindimas.....	27
2.3.4. Tyrimo kokybės užtikrinimas – pasiruošimas tyrimui.....	28
2.3.6. Klausimų formulavimas ir interviu atlikimas.....	29
2.4. Duomenų analizė.....	31
3. REZULTATAI	34
3.1. Santykis per įsitraukimą į gamtą.....	35
3.2. Santykis su gamta kaip savęs reguliavimo strategija.....	37
3.3. Santykis su gamta vienam ir su kitais.....	39
3.4. Santykis su gamta per susirūpinimą – įsitikinimai, elgesio ir emociniai atsakai.....	40
3.5. Santykio su gamta dinamika ir asmeninė prasmė.....	41
4. REZULTATAI	43
4.1. Rezultatų aptarimas.....	43
4.2. Tyrimo ribotumai ir gairės tolimesniems tyrimams.....	49
IŠVADOS	52
LITERATŪROS SĄRAŠAS	53

16 – 18 m. paauglių santykio su gamta patyrimas,

Jorė Visockytė, Vilnius, Lietuva, 2024

SANTRAUKA

Pastaruju metu paauglių mažėjantis kontaktas su gamta kelia susirūpinimą daugelyje urbanizuotų visuomenių. Šio tyrimo tikslas atskleisti kaip šiuolaikinės kasdienybės kontekste santykį su gamta patiria 16 – 18 m. paaugliai. Kokia Tyrime dalyvavo 8 dalyviai, iš jų 5 merginos ir 3 vaikinai, dalyvių amžiaus tarpsnis – 16 – 18 metų. Pasirinkta kokybinė tyrimo paradigma, refleksyvioji teminė analizė, duomenys rinkti pusiau struktūruoto interviu metodologija. Tyrime sugeneruotos 5 temos: *Santykis per tiesioginį įsitraukimą į gamtą (1 tema)*, *Santykis su gamta kaip savęs reguliavimo strategija (2 tema)*, *Santykis su gamta vienam ir su kitais (3 tema)*, *Santykis su gamta per susirūpinimą – įsitikinimai, elgesio ir emociniai atsakai (4 tema)*, *Santykio su gamta dinamika ir asmeninė prasmė (5 tema)*. Tyrimas atskleidžia reikšmingą santykio su gamta prasmę paauglio kognityvinei, emocinei ir socialinei raidai. Santykis su gamta reflektuojamas kaip priemonė padedanti susidoroti su šiuolaikinio pasaulio reikalavimais, socialinėmis normomis, leidžia atstatyti kognityvinius resursus, formuoti tapatumui. Santykis su gamta yra kompleksiškas todėl tyrime žvelgiamas sistematiniu požiūriu. Šie duomenys gali prisidėti prie tolimesnių tyrimų ir išvalgų siekiant skatinti jaunuolio ryšio su gamta plėtotę per švietimo sistemą, socialinę ir sveikatos sektorius, mediją ir politinius sprendimus. Šiuo tyrimu siekiama, kad neabejotinai besikeičiančiame pasaulyje kartos suprastų vienos kitas ir jauno žmogaus balsas būtų išgirstas.

Raktiniai žodžiai: Žmogaus – gamtos ryšys, vėlyvoji paauglystė, sisteminis požiūris, kokybinis tyrimas, refleksyvioji TA

SUMMARY

Recently, the decreasing contact adolescents have with nature has raised concerns in many urbanized societies. The aim of this study is to explore how adolescents aged 16-18 experience their relationship with nature within the context of modern everyday life. The study involved 8 participants, consisting of 5 girls and 3 boys, all aged between 16 and 18 years. A qualitative research paradigm was chosen, utilizing reflexive thematic analysis, with data collected through semi-structured interviews. The study generated 5 themes: Relationship through direct engagement with nature (Theme 1), Relationship with nature as a self-regulation strategy (Theme 2), Relationship with nature alone and with others (Theme 3), Relationship with nature through concern – beliefs, behaviors, and emotional responses (Theme 4), and the Dynamics and personal significance of the relationship with nature (Theme 5). The research highlights the significant role of the relationship with nature in adolescents' cognitive, emotional, and social development. The relationship with nature is reflected as a means to cope with the demands of the modern world and social norms, allowing for the restoration of cognitive resources and the formation of identity. Given the complexity of the relationship with nature, the study adopts a systematic approach. These findings can contribute to further research and insights aimed at promoting the development of young people's connection with nature through the education system, social and health sectors, media, and political decisions. This study aims to ensure that in an undoubtedly changing world, generations understand each other and the voice of the young is heard.

Keywords: Human-nature connection, late adolescence, systematic approach, qualitative research, reflexive TA

PRATARMĖ

Žmogus yra kilęs iš gamtos (Kellert & Wilson, 1993; Roszak, 1992;) ir nuo jos yra iki šiol priklausomas (Russell et al., 2013; Schultz, 2002). Nepaisant to, gyvename ekonominės, socialinės ir ekologinės krizės akivaizdoje. Mokslininkai sutaria, jog vis didėjantis atotrūkis – psichologinis ir fizinis – tarp žmogaus ir gamtos yra galimai viena pagrindinių mūsų planetos socialinės, biologinės įvairovės ir klimato krizių priežasčių (Nisbet, Zelenski, Murphy, 2011; Roszak, 1995; Zylstral, Knight, Esler, Grange, 2014). IPCC (2022) paskelbtoje ataskaitoje pateikiama, jog klimato krizės padariniai, kurie neigiamai veikia visą mus supančią ekosistemą ir kelia grėsmę išlikimui, yra sukelti žmogaus veiklos. Dabartiniai tyrimai rodo, kad tokie aplinkos pokyčiai yra susiję su vis labiau neigiamu fiziniu ir psichologiniu poveikiu žmonėms. Toks poveikis apima depresijos, nerimo, potrauminio streso sutrikimo, piktnaudžiavimo narkotinėmis medžiagomis simptomus, kurie savo ruožtu sukelia mokymosi, pažinimo, akademinų rezultatų, emocijų reguliavimo, elgesio ir kalbos raidos problemų (Burke, Sanson, Hoorn, 2018; Van Susteren & Al-Delaimy, 2020).

Visame pasaulyje vis daugiau žmonių gyvena miestuose, taip mažėja galimybės pažinti gamtą ir pajusti artumą su aplink esančia gyvąja įvairove. Pasak Soga ir Gaston (2016), tai kelia nerimą žvelgiant į žmonijos ateities perspektyvas. Tyrėjai pažymi, kad mažėjant žmogaus gamtos patyrimui, susidomėjimas gamta greičiausiai mažėja. Tai savaimė mažina motyvą ieškoti gamtos. Žmonės savo atsiribojimą nuo gamtos greičiausiai perduos vaikams ir kitoms kartoms. Tyrėjai perspėja, kad šis patirties trūkumas gamtoje gali turėti neigiamų pasekmių žmonių aplinką tausojančioms nuostatoms ir elgesiui (Evans, Otto, Kaiser, 2018; Rosa & Collado, 2019; Soga & Gaston, 2016;) bei fizinei ir psichologinei sveikatai nuo vaiko iki suaugusio (Chawla & Gould, 2020). Visa tai gali sukelti žalingas pasekmes mūsų aplinkai (Evans et al., 2018) bei žmogui, ateities kartoms.

Visgi, biofilijos hipotezės autorius Wilson (1984) teigia, jog žmonės į miestus išėjo gyventi pakankamai vėlai evoliucine prasme, todėl tikėtina, jog dar neištrynėme vertybių, kurias esame išmokę iš mumyse „užkoduotos“ gamtos. Pastaruosius dešimtmečius, mokslininkai žymi žmogaus ir gamtos ryšio atstatymo būtinumą, reikalingą mūsų ir visos ekosistemos gerovei (Chawla & Gould; Martin & Czellar, 2016; Roszak, 1995; Schultz, 2002, Soga & Gaston, 2016; 2020; Zylstral et al., 2014). Aplinkos psichologijos mokslas gilindamasis į žmogaus elgesį, jo motyvus ir ieškodamas nuostatų ir elgesio keitimo strategijų (Whitburn, Linklater, Abrahamse, 2020) įneša savo indėlį ir prisideda prie klimato kaitos bei biologinės įvairovės krizių sprendimo mažinant žmogaus pėdsaką jose. Tyrimai rodo, jog ekologinės žinios svarbios (Bartolo et al., 2023), tačiau vien jų neužtenka, jog pasireikštų aplinką tausojantis elgesys (Steg & Vlek, 2009), todėl

atsižvelgiant į akivaizdžią naudą žmogaus psichologinei gerovei ir įtaką gamtai palankiam elgesiui, ryšys su gamta tampa reikšmingu psichologiniu konstruktu, galinčiu padėti plėtoti tvaresnį santykį su mus supančiu pasauliu (Ives et al., 2017; Soga & Gaston, 2016; Tam, 2013; Zylstra et. al., 2014).

Atsižvelgdama į problemos aktualumą šiuolaikiniame pasaulyje, bei kitų tyrėjų rekomendacijas santykį su gamta tyrinėti remiantis kokybine paradigma (Chawda, 2020; Giusti, 2019; Michaelson et al., 2023; Richardson et al., 2020) taip pat atsigręžti į skirtingo amžiaus grupių asmeninį patyrimą (Furness, 2019), bei į tai, jog tiek tarptautiniame mokslo lauke, tiek Lietuvoje trūksta šio fenomeno kokybinio pobūdžio analizių jaunų žmonių imtyse, savo darbe siekiu atskleisti *kaip šiuolaikinės kasdienybės kontekste santykį su gamta patiria 16 – 18 m. paaugliai?*

1. ĮVADAS

1.1. Žmogaus ir gamtos santykio samprata

Pasaulinio naratyvo bioįvairovės ir klimato kaitos krizės akivaizdoje, psichologijos moksle paskutinius du dešimtmečius dedamos pastangos apibrėžti, kaip žmogus suvokia, sąveikauja ir siejasi su gamta (Ives et al. 2017). Literatūroje galime rasti daugybę įvairių sąvokų apibrėžiančių santykį su gamta kaip trauka gamtai (angl. *emotional affinity toward nature*) (Kals, Shumacher, Montada, 1999), ryšys su gamta (angl. *connectedness to nature*) (Mayer & Frantz, 2004), artumas gamtai (angl. *nature relatedness*) (Nisbet & Zelenski, 2013), įtrauktis į gamtą (angl. *Inclusion to nature*) (Schultz, 2002) ir kitos. Nepaisant to, mokslininkai pastebi šių sąvokų tarpusavio persidengimą, ir atkreipia dėmesį į nevienalytiškumą apsunkinantį kiekybinių instrumentų pasirinkimą, kurie matuotų konkretų ryšio su gamta tipą ir ryšius (Brügger, Kaiser, Roczen, 2011; Ives et al., 2017; Osorno et al., 2023; Tam, 2013; Tseng & Wang, 2020). Pavyzdžiui, Perrin ir Benassi (2009) peržiūrėdami ryšio su gamta skalę (ang. *Connctedness to nature scale* (CNS) kurią Mayer ir Frantz (2004) apibūdino kaip asmens emocinio ryšio su gamta matavimą, atrado, jog teiginiai su žodžiu *jausti* tiriamiesiems atspindėjo ne afektinę, o pažintinę (kognityvinę) šio veiksmoždzio reikšmę. Gauti analizės rezultatai atskleidė, jog ryšio su gamta skalė (CNS, Mayer & Frantz, 2004) matuoja kognityvinį elementą ir įsitikinimus, o ne emocinį ryšį su gamta kaip buvo manyta (Perrin & Benassi, 2009). Taigi, kiekybiniuose tyrimuose toks ryšio su gamta apibrėžimo daugiasluoksniškumas įneša nemažai sumaišties tyrimų lauke, literatūra tampa fragmentiška (Brugger et al., 2011; Tam, 2013), o tai trukdo konsoliduoti idėjas ir jas pritaikyti praktikoje (Chawda, 2020; Giusti, 2019; Ives et al., 2017). Tokia situacija gali apsunkinti intervencinių programų siekiančių žmogaus santykio su gamta stiprinimo efektyvumą (Ives et al., 2017).

Nepaisant sąvokų daugiasluoksniškumo, šiame darbo kontekste aiški terminologija svarbi. Remiantis autoriais bei atsižvelgiant į sąvokos kompleksiskumą darbe tyrinėjamas fenomenas įvardinamas žmogaus – gamtos ryšio (Ives et al., 2017) sąvoka, kaip skėtine ir apimančia aukščiau minėtus terminus (Hatty et al., 2020; Ives et al., 2017). Toliau darbe įvardijami terminai kaip santykis su gamta, ryšys su gamta, žmogaus ir gamtos ryšys yra naudojami kaip žmogaus – gamtos ryšio sinonimai. Visgi, aiškesniam santykio su gamta sampratos vaizdui susidaryti prasminga apžvelgti žmogaus ir gamtos ryšio psichologijoje evoliuciją.

Santykio su gamta sąvoka psichologijoje minėti pradėta nuo Fromm (1973). Jis apibrėžė „biofilijos“ sąvoką kaip „psichologinę trauką gyvenimui ir viskam, kas gyva“ (p. 365). Vėliau, remdamasis evoliucijos teorija Wilson ir Kellert (1993) aiškino, jog žmogus turi įgimtą, genetiškai nulemtą poreikį susisieti su gyvybe ir jos procesais. Jis teigė, jog mūsų tapatumas ir vidinis

pasitenkinimas priklauso nuo mūsų santykio su gamta. Ji svarbi ne tik kaip mus supanti aplinka, tačiau daro įtaką emocinei, kognityvinei, estetinei ir dvasinei raidai. Polinkis vengti, atmesti ir kartais griauti gamtos elementus anot Keller ir Wilson (1993) gali būti kaip sąjaučimo, gilaus ir intymaus poreikio susisiekti su neapbrėpiama gyvybės gausa išraiška. Ekopsichologijos judėjimo pradininkas Roszak (1995) kaip dar vieną hipotezę paminėjo ekologinės sąmonės sąvoką, apibūdindamas ją kaip nuo mūsų evoliucijos pradžios gyvuojantį tinklą jungiantį mus visus – fauną, florą, jūras, kalnus, vandenynus. Pasak Roszak (1995) slopindami ekologinę sąmonę, sukuriame disbalansą tarp individo ir gamtos kitaip sakant – ekosistemos, kuri atsiliepiama mūsų savijautai, elgesiu ir mintims. Schultz ir kolegos (2004) taip pat užsimena, jog žmogaus ryšys su gamta tikriausiai yra net „už paties žmogaus sąjaučimo su gamta“ (Schultz, Shriver, Tabanico, Khazian, 2004, p. 31). Šie minimi autoriai išryškino sąjaučimą, vidinį ir įgimtą potraukį susisiekti su gamta.

Nisbet ir kiti (2011) teigia, jog nepaisant įgimto potraukio gamtai, individai ją jaučia skirtingai. Kai kurie mokslininkai ryšį su gamta aiškina per emocinį aspektą apibūdindami jį kaip jausmą, kurį individas jaučia būdamas natūralaus pasaulio dalimi ir apima aspektus kaip empatiją gamtai (gebėjimas jausti ir rūpintis natūralia aplinka bei gyvomis būtybėmis), identifikaciją su gamta (jausmas, kad gamta yra svarbi tapatybės dalis) ir ryšį su gamta (giliai įsišaknijusį jausmą, kad žmogus yra visos ekosistemos dalis, o ne atskiras nuojos) (Mayer & Frantz, 2004). Kiti ryšį su gamta nusako kaip kognityvinių schemų savo paties kaip asmens ir gamtos reprezentacijos persidengimu (Schultz, 2002) arba pabrėžia, jog žmogaus – gamtos ryšys nėra tiesiog meilė gamtai, ar mėgavimasis tik teikiančiais malonumą gamtos aspektais, tačiau artumas gamtai yra labiau žinojimas ir supratimas visų gamtos aspektų, net tų, kurie nėra estetiškai patrauklūs ar naudingi žmonėms (Nisbet & Zelenski, 2013). Šis santykis apimantis emocijas, patirtis ir supratimą apie žmogaus tarpusavio sąveiką su visais kitais gyvais dalykais, pasireiškia kaip vidinis poreikis susisiekti su gamta, per susidomėjimą, žavėjimąsi, ir troškimą susisiekti su ja (biofilija) ir kuris buvo arba nebuvo ugdomas (Nisbet & Zelenski, 2013). Taigi, čia galime išžvelgti ir socialinio konteksto svarbą santykio su gamta sampratos plėtotei.

Visgi, analizuojant įvairias ryšio su gamta koncepcijas, išryškėja kelios pagrindinės temos, būdingos visiems apibrėžimams: santykis su gamta yra subjektyvus, susijęs su asmeninės tapatybės suvokimu, kuris apima ryšį tarp individo ir gamtos pasaulio, taip pat įtraukia pažinimo (kognityvinius) elementus, emocijas (jautrumą gamtai) ir elgesį (veiksmus bei patirtis) (Hatty et al., 2020) ir yra aktyviai veikiamas konteksto (Bruni & Schultz, 2010; Giusti, 2019; Kellert & Wilson, 1993; Nisbet & Zelenski, 2013;).

Žvelgiant toliau, ryšio su gamta sampratos tyrimų lauko perspektyvoje Giusti (2019) išskiria tris žmogaus-gamtos ryšio dimensijas stebimas tyrimuose. Pirmoji – *psichologinis* žmogaus

ir gamtos santykis atsiranda iš tyrimų, kurie žmogaus ir gamtos santykius laiko proto atributu, čia tiriamas psichologinis ryšys su abstrakčia gamtos forma, dažnai gamtos ryšio pokyčiai matuojami naudojant kiekybinius metodus, kuriais siekiama aprašyti psichologines dinamikas arba prognozuoti konkrečius aplinką tausojančius elgesius (Anderson & Krettenauer, 2020; Restall & Conrad, 2015; Richardson et al., 2020; Whitburn et al. 2019) ar psichologinę gerovę (Brymer et al., 2020; Liu et al., 2022); antroji dimensija *patirtinis* žmogaus – gamtos ryšys reprezentuoja kokybinius tyrimus, apibūdinančius žmogaus ir gamtos santykius kaip buvimo gamtoje patirtį, kur aprašoma žmonių sąveiką su vietine gamta; trečia dimensija *kontekstualusis* žmogaus – gamtos ryšys atsiranda tyrinėjant „vietos jausmą“ ir tiria žmogaus ir gamtos santykius kaip priklausymo jausmą, kuri žmonės laikui bėgant išsiugdo su geografinėmis vietovėmis. Be to, Giusti (2019) savo tyrime apie vaikų žmogaus ir gamtos santykį realiame kontekste prieštarauja prielaidai, kad egzistuoja tik vienas tvarus žmogaus ir gamtos santykis, kuris gali būti visuotinai išmatuotas ir taip pat atkreipia dėmesį į mus supančių ekosistemų (aplinkos) poveikį žmogaus – gamtos ryšiui, bei iškelia poreikį santykį su gamta tirti per kontekstą, pritaikant kokybinę paradigmą ir taip pripažįstant šio reiškinių daugiasluoksniškumą, bei suteikiant galimybę gilintis į individualias, skirtingų individų, skirtingų amžiaus tarpsnių patirtis (Furness, 2021; Richardson et al., 2020).

Pastaraisiais metais tokių tyrimų daugėja, juose žmogaus ir gamtos santykis vadinamas „patyriminiu“ ir daugiau tiriamas per patirtis gamtoje arba gamtos patyrimus (Chawda, 2020; Giusti, 2019, Tseng & Wang, 2020). Šie tyrimai reikšmingai prisideda prie naujų įžvalgų, pavyzdžiui Michaelson ir kiti (2023) rinkę Kanados paauglių patyrimus, atskleidžia žmogaus santykio su gamta paradoksalumą. Jie pamatė, jog gamta gali būti patiriama kaip raminanti, bauginanti, kelianti nerimą ir atkurianti, ir viskas tuo pačiu metu, tam pačiam žmogui. Kituose tyrimuose taip pat atskleidžiamas baimės jausmas santykyje su gamta (Furness, 2021; Schweitzer, Glab, Bryme, 2018). Šios įžvalgos atveria galimybes platesnei žmogaus – gamtos ryšio reiškinių plėtotei psichologijos moksle.

Keletas Lietuvoje atliktų tyrimų aplinkos psichologijos temomis dažniausiai nagrinėja specifinį aplinką tausojantį elgesį, paauglių nuostatas ir jų ryšį su aplinką tausojančiu elgesiu (Balundė et al., 2020; Žukauskienė, Truskauskaitė-Kunevičienė, Gabė, Kaniušonytė, 2021). Tyrimų nagrinėjančių santykį su gamta nėra gausu, pavyko aptikti vieną, tyrinėjantį sąsajas tarp prieigos prie žaliųjų plotų, ryšio su gamta, atkuriamojo gamtos poveikio, patiriamo streso ir psichologinės gerovės, kur buvo rastas teigiamas sąsajas tarp ryšio su gamta ir psichologinės gerovės lietuvių imtyje (Matukynienė, Bacevičienė, Jankauskienė, 2021). Kitų tyrimų ir duomenų nagrinėjančių kaip santykį su gamta patiria šiuolaikinis 16-18 metų paauglys Lietuvoje nėra.

Toliau darbe bus aptariami teoriniai modeliai, kuriais šiame darbe remiamasi analizuojant žmogaus – gamtos ryšį.

1.2. Žmogaus ir gamtos santykį aiškinančios teorijos

Psichologijos moksle galime aptikti keletą teorinių modelių aiškinančių žmogaus santykį su gamta. Vienas tokių jau aukščiau darbe minėta *biofilijos hipotezė* (Kellert & Wilson, 1993), kurios pagrindinė idėja teigia, jog žmonės turi vidinį biologiškai nulemtą poreikį sietis su gyvąja gamta. Žvelgiant giliau, Kahn (2011) apžvelgdamas biofilijos hipotezę atkreipė dėmesį į tai jog Wilson (1993) kaip biologas fokusuojasi į gyvąją gamtą. Kahn (2011) papildė hipotezę ir įneša savo indėlį pastebėdamas, jog žmogus jaučia vidinę trauką ne tik gyvajai, tačiau ir negyvajai gamtai kaip kalnai, oras, smėlis, pelkės ir kt.. Analizuodamas turistų lankančių gamtos objektus elgseną ir motyvus, jis pastebėjo, kad žmonės yra linkę tyrinėti šiuos natūralius fenomenus, sietis su jais bei juos saugoti pavyzdžiui kaip Uluru uolą Australijoje pasakojančią aborigenų susikūrimo istoriją ir esančią vieną lankomiausių turistinių objektų (Kahn, 2011). Kita šios hipotezės reikšminė dalis - "*philia*" reškianti tendenciją ar kryptį susisieti, mylėti (Kahn, 2011). Iš esmės pats Wilson (1994) kvestionuoja "*philia*" reikšmę hipotezės kontekste ir atmeta tik pozityviają biofilijos kryptį, akcentuodamas tai, jog biofiliniai jausmai apima emocinį sprektą nuo potraukio iki pasibjaurėjimo, nuo susižavėjimo iki abejingumo, nuo ramybės iki baimės grįsto nerimo. Pavyzdžiui, santykis su gyvate gali turėti tiek grožėjimosi tiek pasibjaurėjimo ar baimės elementų (Kahn, 2011). Evoliucine prasme, žmonės išmoko reaguoti į tam tikrą kraštovaizdį, kuriame pavyzdžiui yra gyvatė taip, kad išliktų kaip individai ar grupės t.y. evoliuciškai žmogus žinantis kaip apsisaugoti nuo gyvatės turėjo didesnius šansus išgyventi nei tas, kuris nežinojo kaip (Kahn, 2011; Wilson, 1984). Ši išmokta informacija buvo genetiškai "užkoduota", o šiuos polinkius atliepiantys genai pasklido natūralios atrankos būdu kultūriname kontekste, tad kalbėdami apie Biophilijos hipotezę ir žmogaus santykį su gamta literatūroje galime rasti *biokultūrinės evoliucijos* sąvoką (Wilson, 1984).

Kaip pasireiškia santykis su gamta remiantis biofilijos hipoteze? Autoriai teigia, jog evoliuciškai žmoguje yra „užkoduotos“ devynios biofilijos vertybės per kurias ir pasireiškia polinkis susisieti su gamta (Kellert, 2002). Pavyzdžiui, paaugliams, ši vidinė trauka gali pasireikšti kaip natūralus smalsumas ir potraukis gamtai, o tai savo ruožtu daro įtaką kognityvinei ir emocinei raidai (Kellert, 2002). Be to, šių vertybių turinys ir intensyvumas individams ar grupėms pasireiškia skirtingai dėl to, jog jos yra pakankamai stipriai veikiamos mokymosi, kultūros ir patirčių (Kellert & Wilson, 1993). Bet kokia netinkama ar perdėta vertybių išraiška yra laikoma disfunkcine (Kellert, 2002). Aiškumo dėlei vertybes kartu su trumpu aprašymu pateikiamos lentelėje apačioje (2 lentelė).

2 lentelė. Devynios biofilijos vertybės

Vertybė	Aprašymas
Estetinė	Žavėjimasis fizine gamta ir trauka jai
Dominionistinė	Meistriškumas ir gamtos kontroliavimas
Humanistinė	Emocinis ryšio mezgimas su gamta
Moralistinė	Etinis ir dvasinis saitas su gamta
Natūralistinė	Gamtos tyrinėjimas ir atradimas
Negatyvistinė	Baimė ir pasibjaurėjimas gamta
Mokslinė	Žinios ir gamtos supratimas
Simbolinė	Gamta kaip kalbos ir vaizduotės šaltinis
Utilitaristinė	Gamta kaip materialių ir fizinių resursų apdovanojimo šaltinis

Pasak Kellert (2002), šių devynių vertybių pasireiškimą raidoje galima suskirstyti į tris stadijas: pirmoji – nuo trijų iki šešių metų, kai formuojasi utilitaristinė, dominionistinė ir negatyvistinė vertybės, antroji – nuo keturių iki dvylikos metų, kai formuojasi humanistinė, simbolinė ir estetiškos vertybės, bei trečioji nuo 12 metų. Vėlyvajai paauglystei priskiriame trečiąją stadiją, kurios metu bręsta labiau abstraktus, konceptualus ir etinis įsitraukimas į gamtą, kitaip sakant, šiame raidos etape reikšmingai prasiplečia moralistinės, natūralistinės ir ekologinės – mokslinės vertybės sąryšyje su gamta. Šiame etape yra įsisąmoninami didesni procesai susiję su gamta – ekosistemos, kraštovaizdžiai, evoliuciniai procesai, kuriuos sunku įsivaziduoti, tačiau kurie indikuoja gyvybiškai svarbią mums žmonėms priklausomybę nuo gamtos (Kellert, 2002). Taigi, paauglystės laikotarpiu tiek pats žmogaus – gamtos ryšys tiek idėjos apie gamtą tampa labiau abstrakčios, kompleksinės ir sisteminės (Michaelson et al., 2023; Kellert, 2002). Apibendrinant, vėlyvosios paauglystėje turėtų būti adaptavusios visos devynios biofilijos vertybės.

Kitas svarbus psichologinio žmogaus – gamtos ryšio teorinis modelis yra gamtos įtraukties į save modelis (Bruni & Schultz; 2010; Schultz, 2002; Schultz et al., 2004). Kai Biophilijos hipotezė į santykį su gamta žvelgia per biologinę trauką gamtai, gamtos įtraukties į save (angl. *Nature inclusion in self*) modelis pasiūlytas Schultz (2002) papildoma teorinį pamatą aiškindamas kaip santykis su gamta turėtų būti integruotas į savąjį Aš. Jis teigia, jog sąvoka – būti susietam su gamta yra psichologinė. Iš esmės jis teigia, jog mūsų išlikimas yra glaudžiai susijęs su mūsų santykiu su natūralia aplinka, ir

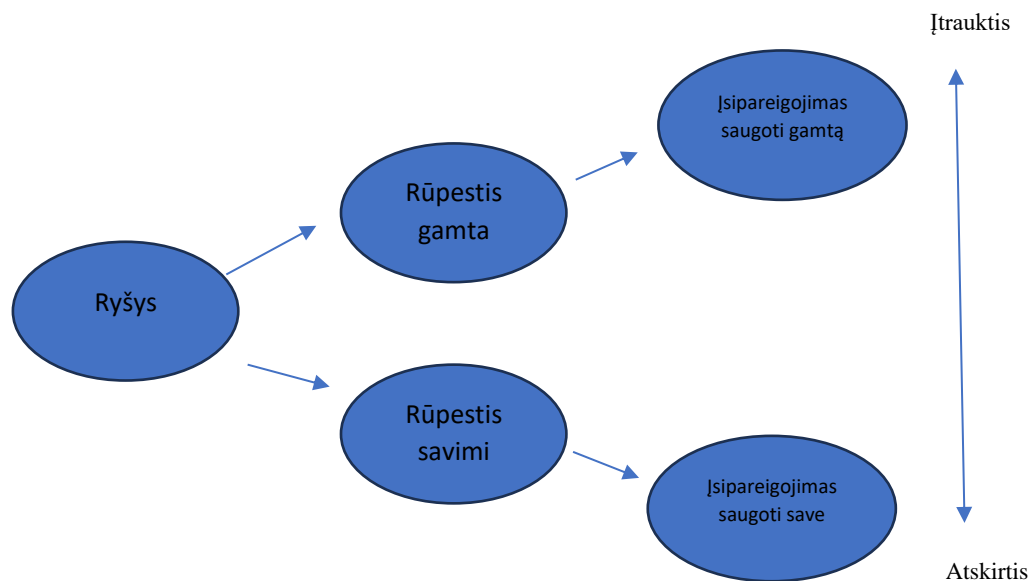
šis santykis turėtų sąmoningai būti įtrauktas į mūsų savęs suvokimą, per tris dimensijas: kognityvinius (ryšys), afektyvius/emocinius (rūpinimasis) ir elgsenos (įsipareigojimas) aspektus. Taigi, svarbu apžvelgti kiekvieną iš komponentų:

Kognityvinis (ryšys). Ryšys nurodo kiek individas tiki, kad jo ar jos dalis yra dalis gamtos (Bruni & Schultz, 2010) kitaip žmogaus – gamtos ryšio šerdis yra individas ir jo supratimas apie pačio, kaip asmens vietą gamtoje, t.y. kognityvinė savęs reprezentacija, kitaip sakant – mintys ir jausmai nusakantys kas aš esu gamtoje. Šios žinios yra suorganizuotos į hierarchines kognityvines struktūras – schemas. Pavyzdžiui, žmogus gali turėti savęs reprezentacinę schemą kaip socialinį identitetą (mokinys, profesorius), arba schemą poilsio veiklai (žygis). Taigi, gamtos įtrauktis į save kognityvinis aspektas reiškia, kokių mastu žmonės turi schemą, kuri į savo sampratą įtraukia žinių struktūrą apie gamtos pasaulį ir kiek ji persidengia arba visiškai nepersidengia su asmenine kognityvine reprezentacija ir su asmenine kognityvine gamtos reprezentacija (schema). Tai yra centrinis įtrauktis į gamtą aspektas ir anot tyrėjų gali būti priklausomas nuo konteksto, kuriame yra tiriamas (Bruni & Schultz, 2010) – klasė, parkas, laboratorija ir kt..

Afektinis/emocinis (rūpinimasis). Schultz (2002) remiasi artimų santykių analogija pagal Arron (cit. iš Schultz, 2002) ir teigia, jog „santykiai tarp dviejų žmonių tampa artimi, kai jie praleidžia laiką kartu, tas pats vyksta su mūsų santykiu su gamta (p. 68). Antroji įtrauktis dimensija yra emocinė, kai žmogus jaučia artumą ar jausmus gamtai. Autoriaus teigimu, artumas apima dalijimąsi savęs su kitu bei giliomis žiniomis apie kitą, tai savo ruožtu išvysto rūpestį kitu. Artumas vystosi per savęs atskleidimą, tuomet pasireiškia rūpestis.

Elgsenos (įsipareigojimas). Trečioji įtrauktis dimensija yra elgsenos, arba kitaip įsipareigojimas saugoti gamtą. Jeigu žmogus jaučia artumą gamtai, jam ji rūpi. Schultz (2002), teigimu, jeigu šios sąlygos įgyvendintos santykiai tęsiasi ir žmogus yra suinteresuotas investuoti laiko ir resursų puoselėjant santykį.

Toliau pateikiu schemą, kaip šie trys komponentai pasireiškia gamtos įtrauktis (1 paveikslas).

1 paveikslas. Ryšys, rūpestis ir įsipareigojimas – gamtos įtraukties komponentai.¹

Bruni ir Schultz (2010) teigia, jog psichologinė gamtos įtrauktis į save yra gana stabili laikui bėgant, bei teigiamai siejasi su biosferinėmis vertybėmis, o neigiamai siejasi su egoistinėmis žmogaus vertybėmis. Be to, šie trys ašiniai psichologinės įtraukties komponentai sudaro bendrą sistemą padedančią suprasti žmogaus – gamtos ryšį. Jie vienas nuo kito priklauso ir negali egzistuoti atskirai. Įsipareigojimas negali egzistuoti be rūpesčio gamta, rūpestis gamta negali būti be ryšio. Visgi, kai kuriuose tyrimuose atrandama, jog gamtos įtraukties trūkumas siejamas su tam tikrais aplinką tausojančiais elgesiais (Perlaviciute & Squintani, 2023). Nepaisant to jog egoistinės vertybės gali paskatinti aplinką tausojantį elgesį (Perlaviciute & Squintani, 2023), šis elgesys nėra susijęs su įsipareigojimu saugoti gamtą, o daugiau su įsipareigojimu saugoti save, fokusas – naudos sau siekimas, pavyzdžiui elektros taupymas dėl kainos ir panašiai (Shultz, 2002). Taigi, šis aspektas gali būti svarbus žmogaus elgesio keitimo praktikoms į tvarų gamtai.

Kitas aspektas, kurį akcentuoja Bruni ir Schultz (2010) tai yra kultūrinio konteksto svarba psichologiniam žmogaus – gamtos ryšiui. Jie teigia, jog Vakarų kultūroje žmogaus vertybės yra mažiau biosferinės nei Centrinėje ar Pietų Amerikoje, kur vyrauja pastarosios vertybės. Mokslininkai

¹ Shultz, P. W. (2002). Inclusion with nature: The psychology of human-nature relations. In P. Schmuck & W. P. Schultz (Eds.), *Psychology of sustainable development* (pp. 61–78). https://doi.org/10.1007/978-1-4615-0995-0_4 (autoriaus leidimas gautas)

teigia, kad viena iš pagrindinių dimensijų, pagal kuriuos skiriasi kultūros, yra savajo Aš kūrimas. Kai kuriose kultūrose savasis Aš apibrėžiamas plačiai ir yra susietas su kitais žmonėmis bei natūralia aplinka, tuo tarpu kitose, dažniau vakariečių kultūrose, žmonės save labiau apibrėžia kaip atskirtais ir individualiais nuo kitų tuo pačiu ir nuo gamtos (Bruni & Schultz, 2010). Taigi, galima teigti, jog ryšys su gamta yra kaip savajo Aš tęsinys; tai yra ne tik tai, kas aš esu priklausomai nuo kitų žmonių, tačiau, kas aš esu priklausomai nuo santykio su aplinka, kuri mane supa. Kaip minėta šiame skyriuje aukščiau, autoriai mano, jog gamtos įtrauktis į save yra gana stabilus komponentas, tuo tarpu santykis su gamta, galimai priklauso nuo konteksto, kuriame jis yra matuojamas (Bruni & Schultz, 2010). Galima teigti, jog įsitikinimas, kiek individas ar grupė mano esanti susijusi su gamta, ar atsiskyrusi nuo jos yra svarbi kultūros dalis (Schultz, 2002). Šias sąveikas paauglystės tarpsnyje gali paaikškinti bioekologinių sistemų teorija, kuri vis dar retai, tačiau po truputį įsilieja į žmogaus – gamtos ryšio tyrimus, ji kartu su gamtos reikšme paauglystės tarpsnyje bus aptariama kitame darbo skyriuje (Žiūrėti 1.3. Gamtos reikšmė paauglystės tarpsnyje).

1.3. Gamtos reikšmė paauglystės tarpsnyje

Paauglystė – raidos etapas pasižymintis intensyviais pokyčiais keturiose funkcionavimo sferose: biologinėje, kognityvinėje, emocinio „aš“, ir socialinėje. Pokyčiai šiose srityse yra integralus procesas, kuris apima elgesio ir kognityvines sistemas, ir priklauso nuo individualių skirtumų, nukrypstančių skirtingais keliais, tačiau vedančių į tą patį tikslą (Sessa, 2016). Šiame žmogaus raidai reikšmingame etape prasideda savajo identiteto įtvirtinimas, pasižymintis autonomiškumo siekiu, kuris galiausiai nuves į nepriklausomą gyvenimą tuo pačiu palaikant santykius su šeima, bendraamžiais ir platesne visuomene (Sessa, 2016; Steinberg, 2005). Kitaip sakant, psichologiniu požiūriu paauglystė baigiasi tada, kai individas įtvirtina savo tapatumą, sukuria asmeninę vertybių sistemą, geba numatyti perspektyvas bei užmegzti ir palaikyti artimus santykius.

Kadangi besivystančios smegenys, kognityvinės ir elgesio sistemos bręsta skirtingu tempu bei priklauso ne tik nuo išorinių, bet ir nuo vidinių procesų, šiame raidos etape individas gali būti pakankamai pažeidžiamas, nuolat ieškantis prisitaikymo (Steinberg, 2005). Nėgana to, sparčiai besikeičiantis pasaulis, keičia ir paauglystę. Dvidešimt pirmojo amžiaus paaugliai yra labiau technologiškai išprusę nei ankstesnės kartos ir gyvena pasaulyje, kuriame didėja kultūrinė bei etninė įvairovė (Sessa, 2016). Remiantis sisteminiu bioekologiniu požiūriu į raidą, kurią pasiūlė Bronfenbrenner ir Morris (2006), raida geriausiai suprantama per žmogaus konteksto ir laiko sąveiką, kitaip sakant procesą.

Šis modelis apima keturis principinius elementus. Pirmasis - *procesas*, kuris apima tam tikras sąveikos formas tarp individo ir aplinkos, vadinamas proksimaliniais procesais, kurie veikia laikui bėgant ir yra laikomi pagrindiniais žmogaus raidos mechanizmais. Šie procesai raidoje yra efektyvūs tada, kai vyksta gana reguliariai, ilgą laiko tarpą (pavyzdžiui savaitgaliais leidžiamas laikas gamtoje su šeima) bei su laiku tampa kompleksiškesni. Be to, veiksmingas proksimalinis procesas negali būti vienakryptis, jame turi vykti abipusiai mainai t.y. iniciatyva turi kilti ne tik iš vienos pusės (pavyzdžiui tarpasmeninis bendravimas), taip pat šis procesas neapsiriboja tik tarpasmeniniais santykiais, jis vyksta ir tarp asmens ir simbolių, objektų bei supančios aplinkos (kad įvyktų abipusis procesas, objektai esantys artimoje aplinkoje turi būti tokie, kurie pritraukia dėmesį, kviečia tyrinėti, manipuliuoti jais, kelia vaizduotę) (Bronfenbrenner & Morris, 2006). Kitas esminis aspektas – *asmuo* ir jo savybės, tokios kaip biologiniai, kognityviniai ir emociniai ypatumai turi didžiausią įtaką proksimaliniams procesams ir sąveikai su aplinka (Bronfenbrenner & Morris 2006). Kalbant apie paauglius čia svarbu ne tik pavyzdžiui jaunuolio lytis, amžius, tautybė, tačiau ir paauglystėje aktyviai besivystantis kognityvinės raidos resursas, kuris reprezentuoja įgūdžių susijusių su abstrakčiu mąstymu įgijimą, kognityvinį gebėjimą mokytis, įgyti žinias, priimti sprendimus ir juos brandžiai spręsti (Sessa, 2006). Trečias modelio komponentas yra *kontekstas*, kuriame vyksta proksimaliniai procesai. Jį autorius suskirstė į sistemas: mikrosistema (tai asmeninės paauglio savybės, ir kitų artimoje aplinkoje esančių žmonių savybės), mezosistema (tai sąveika tarp mikrosistemų, pvz tėvų, draugų ir asmens), egzosistema (apima ryšius ir procesus tarp dviejų kontekstų iš kurių viename nėra asmens, tačiau kuriame vystantys įvykiai netiesiogiai įtakoja procesus atsirandančius besivystančio paauglio gyvenime, pavyzdžiui patirtys mokykloje ar gamtoje ir buvimas joje) ir makrosistema, kuri apima kultūrinius ir socialinius veiksnius kaip visuomenės vertybės, politika (Bronfenbrenner & Morris, 2006). Ketvirtasis komponentas – *laikas*, kuris apima mikro-, mezo- ir makro-chronologinius veiksnius. Mikrolaikas reiškia proksimalinių procesų tęstinumą arba nutrūkimą, mezolaikas yra šių epizodų periodiškumas ir apima platesnius laiko intervalus kaip dienos, savaitės, ir makrolaikas yra orientuotas į besikeičiančius lūkesčius, įvykius visuomenėje, tiek kartų aspektu, kurie veikia asmens vystymąsi visą gyvenimą (Bronfenbrenner & Morris 2006), pavyzdžiui, šiuolaikinėje visuomenėje vyraujantis ekologinės krizės naratyvas gali paveikti paauglių požiūrį į gamtą ir jų elgseną skirtingais jo gyvenimo etapais. Visgi, svarbu paminėti, jog pamatinis ir bioekologinio modelio apibrėžimo elementas yra *patirtis*, kuri rodo, kad svarbios aplinkos ypatybės žmogaus vystymuisi apima ne tik objektyvias savybes, bet ir tai, kaip šias savybes subjektyviai patiria asmuo, gyvenantis toje aplinkoje (Bronfenbrenner & Morris, 2006).

Taigi, kalbant apie sparčius ir kartais nevaldomus pokyčius tiek iš individo perspektyvos, tiek iš išorinės aplinkos sistemų, santykis su gamta gali būti svarbus paauglių raidos etape.

Atsižvelgiant į paauglio vystymosi etapą, kuomet vienas svarbiausių raidos uždavinių yra savojo Aš arba tapatybės formavimasis, gamta kaip viena iš paauglio sistemos dalių, gali suteikti besiformuojančiam Aš „vietą“ būti apsaugotam. Žvelgiant į gamtos vaidmenį per raidos prizmę – iš vaikystės link paauglystės, panašias „vietas“ gamtoje Kellert (2002) įvardina kaip vertingas vaiko savojo Aš formavimuisi, kur „šios sukonstruotos ir intymios vietos lauke, bet šalia namų, slypinčios įprastoje gamtoje medžių ir krūmų lapijoje, suteikia vaikui galimybę kurti ir statyti kvasi-buveines. Proceso metu jie pasiekia ir savarankiškumą, ir didėjančią pasitikėjimą, parodydami gebėjimą pagaminti kažką iš neapdorotos gamtos ir reiškiantį saugumą“ (p.134). Čia atsiskleidžia tiek asmens vidinių biofilijos vertybių išraiška (daugiau apie biofilijos teoriją žiūrėti 1.2. Žmogaus ir gamtos santykį aiškinančios teorijos), tiek pačios gamtos reikšmė asmenybės raidai. Thomashow (2002) pratęsia šią mintį pastebėdama, jog vaikų privačių buveinių gamtoje statymas yra vienas iš kelių tiek fiziškai tiek simboliškai pasiruošti reikšmingam klausimui paauglystėje „kas aš esu?“, jos teigimu gamta paauglių yra panaudojama kaip modelis geriau suprasti ir susitvarkyti su paauglystei įprastomis augimo įtampomis. Taigi, gamta yra reikšminga paauglio kognityvinei savojo Aš formavimosi raidai tuo pačiu suteikdama saugumą taip netiesiogiai vystydama emocines paauglio kompetencijas.

Nepaisant to, aplinkos psichologai, tyrinėjantys santykio su gamta trajektorijas, kartais paauglystės tarpsnį vadina „pertrauka“ žmogaus santykiyje su gamta (Anderson & Krettenauer, 2021; Kaplan & Kaplan, 2002). Šią žmogaus – gamtos ryšio kryptį sustiprina paauglystė, kuri yra tapatybės formavimosi ir „egocentiškesnių“ vertybių laikas, kai itin svarbu užmegzti santykius su bendraamžiais, o ne kreipti dėmesį į didesnę išorinę aplinkos suvokimą (Chawla & Gould, 2020). Visgi, kokybiniai tyrimai, atskleidžia tai, jog tokiose skirtingose kultūrose kaip Amazonės džiunglės ar miestai kaip Hiustonas, Lisabona paaugliams gamta yra svarbi (Kahn & Kellert, 2002; Owens & Mckinnon, 2009). Nepaisant to, paaugliai šiuo laikotarpiu yra labiau orientuoti į komercines ir pramogines pramogas (Kaplan & Kaplan, 2002). Eames, Barker, and Scarff (2018) atliko kokybinį tyrimą su 13-15 metų paaugliais Naujojoje Zelandijoje, kurie dalyvavo aplinkosauginėse programose, kai jiems buvo 9-10 amžiaus. Dauguma šių paauglių išlaikė savo progresyvias aplinkosaugines ir socialines vertybes, bet paauglystėje atsirado nauji socialiniai identitetai, kuriuos reikia išlaikyti. Viena dalyvių teigė „kai užaugau, man pasidarė svarbūs ir kiti dalykai, kaip berniukai ir rūbai“ (Eames et al., 2018, p. 200). Tyrimai rodo, jog vaikams ryšys su gamta stiprėja, kai jie jaučia emocinį ryšį su ja, turi pozityvių patirčių gamtoje, ir jaučia smalsumą gamtos pasauliui, visgi paaugliams ryšio su gamta stiprumas siejasi su kitais faktoriais – tai atradimų, rizikos ir išūkių siekimas, kuris leidžia atsijungti nuo kasdienybėje patiriamo streso, leidžia pabūti vienam ar su kitais, ir geru laiku su šeima bei draugais (Chawda, 2020; Puhakka & Hakoköngäs, 2023). Taip pat lyginant suaugusius ir paauglius, pastarieji teigia, kad jiems svarbu

turėti galimybę stebėti, tačiau būti nematomiems (Owens & Mckinnon, 2009). Jiems patinka vietos, kur galima ne tik pasigrožėti gražiu vaizdu, bet taip pat pasijusti saugiais, kur būtų nematomi kitų žmonių, tuo tarpu suaugusieji tokios svarbos nemato (Owens & Mckinnon, 2009). Be to, tyrime vykdytame Taivane, paaugliai savo įsimintiniausius prisiminimus siejo su giluminiu jausminiu įsitraukimu į laukinę gamtą, kuri yra nutolusi nuo miestų, kurioje jie patyrė pasiekimo džiaugsmą atliekant veiklas keliančias iššūkius, pavyzdžiui žygiuojant ar sekant upelio taką, žavėjimąsi gamtos grožiu bei teikiamą ramybę ir atsipalaidavimą (Tseng & Wang, 2020). Taigi, kalbant apie paauglio santykį su gamta tampa akivaizdu, jog santykis su gamta yra vienokiu ar kitokiu būdu reikšmingas paauglio kognityvinei, emocinei ir socialinei bei elgesio raidai.

Toliaus darbe plačiau pristatomi santykio su gamta paauglystėje tyrimai.

1.4. Santykio su gamtas paauglystėje tyrimai

Kaip minėta anksčiau, pastaraisiais metais daugėja tyrimų, nagrinėjančių būtent paauglystės tarpsnį ir jaunų žmonių santykį su gamta. Visgi paaugliai – svarbi aplinką tausojančio elgesio tyrimams gyventojų grupė, nes būtent jie netolimoje ateityje priims sprendimus dėl ateities (Balundė et al., 2021; Chawla 2020.). Be to, paauglystėje formuojasi moralinės normos (Anderson & Krettenauer, 2021), tapatumas, įpročiai ir įgūdžiai tausoti aplinką, paaugliai yra labiau atviri naujai patirčiai ir pokyčiams nei suaugusieji (Hahn, 2021), todėl šis etapas yra ypač palankus ugdymui (Balundė et. al, 2021). Kita priežastis ta, jog tyrimų duomenimis stebima postindustrialistinės visuomenės kryptis – jauni žmonės gyvenantys industrializuotose bendruomenėse praleidžia mažiau laiko lauke, nei ankstesnės kartos (Soga & Gaston, 2020; Tam, 2013). Reaguojant į nutolimo nuo gamtos tendenciją (Rosa & Collado, 2019) pastaruosius du dešimtmečius taip pat daugėja tyrimų, kurie nagrinėtų gamtos poveikį žmogaus fizinei ir psichologinei sveikatai (Tam, 2013, Zylstra et al, 2017). Toliau darbe pateikiami tyrimai, kuriuose aptariama žmogaus – gamtos ryšio svarba paauglio gerovei bei santykio su gamta svarba aplinkai, taip pat apžvelgiami faktoriai darantys įtaką santykiui su gamta paauglystėje. Svarbu paminėti, jog dėl ryšio su gamta tyrimų šiame darbe numatytam specifiniam amžiaus tarpsniui (vėlyvoji paauglystė) trūkumo – šioje literatūros analizėje remiamasi platesnį paauglystės tarpsnį aprėpiančiais tyrimais.

Psichologinė žmogaus – gamtos ryšio svarba paaugliui. Remiantis biofilijos hipoteze galime daryti prielaidą, jog žmogus iš gamtos yra išmokęs išlikti per mumyse „užkoduotas“ vertybes, kurios vėlyvojoje paauglystėje turėtų būti visos pasireiškusios (Kellert, 2002). Šios

vertybės paauglystėje prisideda prie kognityvinės ir emocinės raidos bei padeda lengviau adaptuotis gyvenimo aplinkybėse (Kellert, 2002). To atspindį galime įžvelgti žmogaus – gamtos ryšio su gamta tyrimuose susijusiuose su asmens gerove. Taigi, ryšys su gamta teigiamai koreliuoja su paauglių psichologine gerove, jis siejasi su patiriamomis pozityviomis emocijomis, gyvybingumu, autonomija, asmeniniu augimu ir gyvenimo prasmės jausmu bei pasitenkinimu gyvenimu (Nisbet et al., 2011). Žmogaus – gamtos ryšys gali pagelbėti atsigausti po sudėtingų patirčių, kurios siejasi su nemaloniais jausmais ir emocijomis, taigi emocinis, kognityvinis ir patirtinis ryšys su gamta prisideda prie paauglio psichologinės gerovės (Nisbet et al., 2011). Tyrimai rodo, jog santykis su gamta yra transformuojantis resursas pozityviam jaunuolio vystymuisi įvairiose kultūrose, suteikiantis fizinių, kognityvinių, socialinių ir emocinių naudų jaunuoliui (Bowers, Larson, Parry, 2021). Jaunuoliai, kurie nurodė stipresnę asmeninį santykį su gamta kaip vidinę kognityvinę identifikaciją su ja rodė pozityvesnius santykius šeimoje, bendraamžių grupėse, mokykloje ir bendruomenėje (Bowers, Larson, Parry, 2021). Taip pat veiklos gamtoje kaip stovyklavimas gali prisidėti prie jaunuolio savęs sampratos vystymosi, atsparumo, tarpasmeninių santykių, problemų sprendimo ir lyderystės plėtotės (Bowers et al., 2021; Sibthorp, Paisley, Gookin, 2007). Kitas tyrimas parodė, jog ryšys su gamta yra svarbus kintamasis kalbant apie kognityvinius stilius ir kūrybiškumą, kitaip sakant, kuo jaunuoliai buvo labiau susiję su gamta, tuo jie dažniau ir efektyviau naudojo inovatyvų ir holistinį mąstymo stilių ir buvo kūrybiškesni (Leong et al, 2014) .Visgi, patiriant psichologinius sunkumus paauglystėje kaip depresija ir neturint bendraamžių palaikymo gamtos patyrimas gali sietis su nemaloniais jausmais kaip nerimas, liūdesys, gali kelti stresą (Birch, Rishbeth, Payne, 2020; Jackson, Stevenson, Larson, Peterson, Seekamp, 2021). Pavyzdžiui, Birch et al, (2020) tyrime apklausus jaunuolius turinčius psichologinių sunkumų atrado, jog kartais gamta nepadedą pasijusti geriau. Vienas tiriamasis dalinosi savo patirtimi taip: „Turint psichologinių problemų, tavo nuotaika gali būti visur išsibarsčiusi, tad tau reikia kažko, kas atsvertų tuos jausmus...jeigu eini pasivaikščioti pavyzdžiui į parką ir pažvelgi į žaidimų aikštelę, kuri dvidešimt metų nebuvo sutvarkyta, viskas sulūžę, tokios vietos, kurios turėtų tave pralinksinti, dar labiau nuliūdina...“ (Birch et al, 2020, p. 7). Visgi šie jausmai siejami su kitu kontekstu – gamtos nepriežiūra, padidėjusiu aplinkosauginiu sąmoningumu ir susirūpinimu spartėjančia gamtos degradacija (Birch et al., 2020; Jackson, Stevenson, Larson, Peterson, Seekamp, 2021). Nepaisant to, ryšio su gamta su individo gerove yra neabejotinai reikšmingos.

Žmogaus – gamtos ryšio paauglystėje svarba aplinkai. Kaip minėta aukščiau (žiūrėti 1.3. Gamtos reikšmė paauglystės tarpsnyje), paauglystė yra ypatingas tranzitinis laikas, kai kognityvinė raida suaktyvėja ir keičiasi. Šie pokyčiai reprezentuoja pakitusias galimybes mąstyti, samprotauti, ir išgauti prasmę iš patirties, sutinkamos įvairiuose kontekstuose (Sessa, 2016). Paaugliai susiduria su tapatybės tyrinėjimo iššūkiais, tad bręstant jų pažinimo samprotavimo ir mąstymo įgūdžiams, jiems

tampa lengviau integruoti informaciją apie save ir pasaulį, o tai savo ruožtu formuoja įsitikinimus ir inicijuoja elgesį (Sessa, 2016). Kaip ir minėta gamtos įtraukties į save modelyje ryšiui su gamta svarbus konteksto vaidmuo, pavyzdžiui reikalingos žinios, tam tikros kompetencijos padedančios lengviau įsisąmoninti savo vietą, arba kognityvinę reprezentaciją gamtoje (Schultz, 2002). Taigi, kiekybiniai tyrimai rodo, jog paaugliai turintys stipresnį ryšį su gamta rodo geresnes aplinkosaugines žinias (Otto & Pensini, 2017) ir didesnį norą įsipareigoti saugoti gamtą (Giusti, 2019). Paaugliai, kurie pasižymi stipresniu žmogaus – gamtos ryšiu, dažniau rodo tam tikrus aplinkosauginius elgesius, kurie reikalauja rutinos kaip elektros energijos tausojimas, rūšiavimas, bei pilietiškus aplinkosauginius elgesius – kalbėjimas su kitais apie gamtos saugojimo svarbą, savanoriavimas (Anderson & Krettenauer, 2021; Berrera-Hernández et al., 2020; Otto & Pensini, 2017;). Šie rezultatai derinasi ir su suaugusiųjų imtyje gaunamais rezultatais, kurie parodo, jog stipresnis žmogaus – gamtos ryšys siejasi su dažnesniu įsitraukimu į aplinką tausojantį elgesį (Bowers et al., 2021; Nisbet et al., 2011; Richardson et al., 2020; Tam, 2013; Whitburn et al., 2020). Longitudinis tyrimas atliktas New York priemiestyje su jaunuolių imtimi, atskleidžia, jog dalyviai, kurie praleido daugiau laiko žaisdami lauke kai jiems buvo šešeri metai, parodė didesnį aplinką tausojantį elgesį kai jiems sukako 18 metų (Evans et al., 2018). Pastebima, jog ankstyvasis vaikų ugdymas apie aplinką tausojantį elgesį skatina ilgiau išliekančias aplinkosaugines nuostatas, įsitikinimus ir elgesį (Barrera-Hernández et al., 2020), tokias ryšios su gamta paauglystėje trajektorijas galima paaiškinti ir bioekologinių sistemų teorija minėta aukščiau (žiūrėti 1.3. Gamtos reikšmė paauglystės tarpsnyje). Visgi, jeigu šios nuostatos nebuvo ugdomos, tyrimai rodo, jog nuo 14 iki 18 metų susirūpinimas aplinka ir aplinką tausojantis elgesys mažėja (Hann, 2021).

Remiantis bioekologinių sistemų modeliu, tiek vidinės asmens savybės tiek kontekstas artimos ir tolimesnės aplinkos ir procesai tarp jų, bei unikalus patyrimas yra svarbūs asmens raidai (Bronfenbrenner & Morris, 2006, Sessa, 2016). Todėl toliau bus aptariami keletas faktorių, kurie galimai veikia žmogaus – gamtos ryšio patyrimą paauglystėje, tai lytis, buvimas gamtoje ir laikas praleistas joje.

Lytis: Tyrimų rezultatai, susiję su lyčių skirtumais žmogaus – gamtos ryšyje yra nenuoseklūs. Daugumoje tyrimų, kuriuose atsižvelgiama į lytį, nustatyta, kad moterys patiria didesnį žmogaus – gamtos ryšį nei vyrai (Bruni & Schulz, 2010; Richardson et al., 2020; Tam, 2013). Tas atsiskleidžia ir paauglių bei vaikų imtyse (Chawla, 2020; Giusti, 2019). Visgi kituose tyrimuose tyrinėjant paauglių imtį randama jog stebimi skirtumai ankstyvojoje paauglystėje, tačiau šis skirtumas susiaurėja vyresniųjų paauglių tarpe – 17-18 amžiaus tiek merginoms tiek vaikinams jis yra panašus arba reikšmingų skirtumų nerandama (Keith, Given, Martin, Hochuli, 2021; Price et al., 2022). Tuo tarpu Michaelson ir kiti (2023) atlikę kokybinį tyrimą su 74 Kanados paaugliais nuo

10 iki 18 metų, pastebėjo, jog vyresnės merginos, skirtingai nei jaunesnės, atskleidė susierzinimą gamta, pavyzdžiui kaip „nekenčiu žolės prisilietimo ant nuogos odos“ ar nepatogia oro temperatūra „tai per karšta, tai per šalta“, dar vienas skirtumas buvo pastebėtas santykio su gamta rūpesčio aspektu - visos merginos išreiškė rūpestingą požiūrį į gamtą, tuo tarpu kai kurie vaikinai išreiškė atstūmimą gamtai (p. 6). Taip pat kai kurie pasisakymai kaip “manau, jog berniukams nesvarbu gamta taip, kaip svarbu mergaitėms” (Michaelson et al., 2023, p. 6) autoriams atskleidė tai, jog nuo pakankamai anksti yra susiformavę socialiniai modeliai, kurie žmogaus – gamtos ryšio aspektu riboja tiek berniukus, tiek mergaites (Michaelson et al, 2023). Larson ir kiti (2019) dirbdami su 11-14 amžiaus skirtingų kultūrų paaugliais iš žemo ekonominio statuso šeimų Jungtinėse Amerikos valstijose, atrado, jog berniukų santykis su gamta yra stipresnis nei mergaičių, jie taip pat teigė praleidžiantys daugiau laiko lauke nei mergaitės, visgi šie rezultatai apsiriboja patogiaja imtimi, taip pat detaliau nenagrinėjamas socioekonominis faktorius. Taigi, apibendrinant, išskirti žmogaus – gamtos ryšio lyčių skirtumus reikalinga daugiau tyrimų, kurie atskleistų šių skirtumų platesnį kontekstą. Visgi, šiame darbe šie faktoriai yra už apsibrėžto tyrimo ribų ir nebus aptariami toliau.

Buvimas gamtoje bei laikas praleistas gamtoje: Tyrimai rodo, jog jaunuoliai, kurie turi daugiau prieigos ir patirčių gamtoje rodo didesnę žmogaus – gamtos ryšį (Collado et al, 2013; Larson et al, 2019; Restall & Conrad, 2015; Richardson et al, 2019; Rosa et al., 2018; Soga & Gaston, 2016). Logiška, jog tyrimuose darytuose su paaugliais, kurie gyvena mieste ir kaime būtent pastarieji rodo didesnę ryšį su gamta. Tuo tarpu Anderson ir Krettenauer (2021) tyrė Kanados miesto ir kaimo paauglius nerado žmogaus – gamtos ryšio skirtumų ir paaiškino tuo, jog tikrojo kontakto, reikalingo emociniam ryšiui su gamta užmegzti kiekis iš tikrųjų gali būti gana minimalus. Tą patvirtina kitas Richardson ir kolegų (2021) darytas tyrimas, kuriame rasta jog ne laikas praleistas gamtoje, o būdas svarbus santykiui su gamta. Tyrimas parodė, jog gamtos stebėjimas per veiklas kurios apima aktyvų sensorinį įsitraukimą į ją siejosi su stipresniu žmogaus – gamtos ryšiu negu laikas praleistas gamtoje. Taip pat tam tikros veiklos gamtoje turėjo skirtingą efektą žmogaus – gamtos ryšiui, pavyzdžiui gamtos stebėjimas, klausymasis ir fotografavimas buvo reikšmingi žmogaus – gamtos ryšio prediktoriai, tuo tarpu mokslinis gamtos tyrinėjimas, dangaus reiškinių stebėjimas, gamtos stebėjimas per langą reikšmingai nenuspėjo žmogaus – gamtos ryšio (Richardson et al., 2021). Visgi, kaip minėta aukščiau, jauni žmonės gyvenantys industrializuotose bendruomenėse praleidžia mažiau laiko lauke, nei ankstesnės kartos (Soga & Gaston, 2020; Tam, 2013). Galimos to priežastys daugiau laiko praleidžiama viduje, žiūrint televizorių, žaidžiant kompiuteriniais žaidimais ar būnant socialinėse medijose, visos šios veiklos neigiamai siejasi su žmogaus – gamtos ryšio lygiu (Larson et al., 2019; Richardson et al., 2020). Price ir kolegės (2022) tirdami paauglius (11-18 metų) gavo reikšmingą neigiamą sąsają tarp laiko prie ekranų ir žmogaus – gamtos ryšio. Visgi, vaikystės patirtys ir laikas praleistas gamtoje palieka pėdsaką ir suaugystėje,

kai kurie tyrimai parodo, jog vyresnieji paaugliai, kurie vaikystėje dažnai būdavo ir žaisdavo lauke rodo stipresnę žmogaus – gamtos santykį (Chawla, 2020; Evans et al., 2018). Apibendrinus galima teigti, jog šiuolaikinės kasdienybės kontekste yra svarbu, kaip būnama gamtoje, kad santykis su ja būtų naudingas tiek žmonėms, tiek pačiai gamtai.

Apžvelgus tyrimus, galima teigti, jog santykis su gamta ir jo atstatymas tampa svarbiu mokslinių tyrimų objektu galinčiu padėti atstatyti visuomenės psichologinę ir fizinę gerovę, kaip ir prisidėti prie gamtos resursų atstatymo ir tausojimo (Tam, 2013, Zylstra, 2017). Remiantis biofilijos hipoteze, jau minėta ekosistemų ir gamtos įtraukties į save teorija bei darbe minėtais tyrimais, galime teigti, jog santykis yra dviejų krypčių ir sąveikaujantis per įvairius kontekstus (Bronfenbrenner & Morris, 2006; Giusti, 2019; Richardson et al., 2020). Pavyzdžiui, jeigu paauglys elgiasi aplinką tausojančiai, tėvai taip pat turi tendenciją imti ir elgtis aplinką tausojančiai, tokius rezultatus gavo Žukauskienė ir kolegos (2021) tirdamos paauglių rolę aplinką tausojančiam elgesiui šiemoje. Tokias kryptis analogiškai galime pritaikyti santykiui su gamta, nes santykis su gamta kaip minėta aukščiau, yra naudingas tiek gamtos, tiek individo gerovei (Tam, 2013) ir galimai priklauso nuo asmeninių savybių ir asmenį supančio konteksto bei sąveikų tarp jų (Bronfenbrenner & Morris, 2006; Bruni & Schultz, 2010; Giusti, 2019).

Apibendrinant šio tyrimo literatūros apžvalgą, norisi perteikti, jog žvelgiant į literatūrą analizuojančią paauglių santykį su gamta atrandama nemažai skatinimų klausti pačių jaunuolių, ką jiems reiškia gamta? Chawla (2020) tyrinėjanti paauglius bei jų santykį su gamta, pastebėjo, jog jauni žmonės, atsižvelgiant į jų raidos ypatumus, gali būti ypatingai jautrūs tam tikro tipo intervencijoms, ypač toms, kurios apima socialines interakcijas, ir pamatė, jog reikėtų paskatinti paauglių pojūtį, kad jie gali kontroliuoti ir paveikti savo bei globalią aplinką ir kad jų veiksmai yra svarbūs. Taigi labai svarbu suteikti jauniems žmonėms progą pasisakyti, ką jiems reiškia gamta ir kokiais būdais ar veiklomis jie norėtų įsitraukti į ją, tai ypač svarbu besikeičiančiame pasaulyje (Price et al., 2022). Šio požiūrio kampas, gali paauglių „pertrauką“ nuo ryšio su gamta sumažinti, tai ne tik pagerintų jų gerovę, bet ir didintų suaugusiųjų populiacijos dalį, kuri jau nuo jaunesnio amžiaus būtų linkę elgtis aplinką tausojančiai ir rūpintis gamtos išsaugojimu. Tai savo ruožtu teigiamai veiktų biologinę įvairovę ir aplinkos sveikatą bei kurtų tvarią ateitį mums visiems.

Taigi, šio tiriamojo darbo tema tiek pasirinktas požiūrio kampas yra aktualūs ir reikalingi tyrinėti psichologijos moksle taip bent truputį prisidedant prie visuomenės ir aplinkos gerovės.

1.5. Tyrimo tikslas, klausimai

Tyrimo tikslas: Atskleisti autentišką 16-18 amžiaus paauglių santykio su gamta patyrimą.

Tyrimo klausimai:

Kaip šiuolaikinės kasdienybės kontekste santykį su gamta patiria 16 – 18 m. paaugliai?

Koks žmogaus – gamtos ryšio kognityvinio, emocinio ir elgesio aspektų vaidmuo vėlyvojo paauglio raidoje?

Kaip vyresniųjų paauglių santykis su gamta reiškiasi bioekologinių sistemų kontekste?

2. TYRIMO METODOLOGIJA

Šiame skyriuje pristatysiu teorinės tyrimo paradigmos pasirinkimo priežastis ir pasirinktus metodus, kurie mano manymu šiam tyrimui labiausiai tinka, pristatysiu savo santykį su tyrime atskleidžiamu reiškiniu. Metodologiniams sprendimams įtakos turėjo mano tyrimo paradigma ir atnaujinti Braun ir Clarke (2022) kokybinio tyrimo ir refleksyvosios teminės analizės metodologiniai nurodymai.

2.1. Teorinis tyrimo pagrindimas

Žmogaus ir gamtos santykį psichologijos moksle intensyviau pradėta kokybiškai tyrinėti neseniai. Lietuvoje tokių tyrimų nepavyko rasti. Kalbant apie užsienio literatūrą, kaip minėjau ankstesniame paragrafe, tokių tyrimų poreikis yra nemenkas, ypač kalbant apie skirtingas amžiaus grupes (Furness, 2021). Atliepdama šį poreikį savo darbe siekiu *atskleisti vyresniųjų paauglių santykio su gamta patyrimą*.

Įdomu tai, jog aplinkos psichologai, kartais paauglystės tarpsnį dėl šiame amžiuje vykstančių raidos ypatumų vadina „pertrauką“ žmogaus santykiyje su gamta (Anderson & Krettenauer, 2021; Kaplan & Kaplan, 2002). Visgi, paaugliai yra būtent tie, kurie greitai metu priims sprendimus dėl aplinkos išsaugojimo. Taip pat, esu įsitikinusi, jog paauglystė yra svarbus amžiaus tarpsnis mąstant apie kartų sandūrą, jų skirtumus. Jauni žmonės yra tie, kurie gali suteikti naujų įžvalgų ir perspektyvų. Mano giliu įsitikinimu dėl to reikšminga pasigilinti į būtent jaunų žmonių santykio su gamta patyrimus ir išgirsti kaip jie suvokia ir reflektuoja savo santykį su gamta.

Taigi, atsižvelgiant į išvardintas priežastis, šis fenomenas nagrinėjamas paauglių autentiško patyrimo kontekste. Tai apima paauglių santykiyje su gamta patirtas emocijas ir psichologines būsenas, mintis, veiksmus bei unikalią patirtį. Darbe remiuosi aprašomąja fenomenologine prieiga. Husserl (1913/1983) manymu viskas, ką galime žinoti apie pasaulį, ateina per mūsų patirtis, todėl svarbu atskleisti reiškinius taip, kaip jie tiesiogiai pasirodo sąmonei, be jokių išankstinių prielaidų ar teorinių išvadų, kitaip sakant tai reiškia jog kiekvieno žmogaus patyrimas yra subjektyvus, kiekvienas gamtą gali patirti skirtingai. Taip pat šiame darbe remiuosi nuo fenomenologijos neatsiejama ontologine prieiga, kuri paaiškina, jog neįmanoma perteikti kito žmogaus patyrimo, šiuo atveju jaunuolio patyrimo, be tyrėjo subjektyvaus suvokimo (Braun & Clarke, 2020). Per šias patirtis yra kuriamas fenomenas ir atskleidžiama unikali tikrovė.

2.2. Tyrimo dalyviai

Tyrimo dalyvių pasirinkimas vyko atsižvelgiant į tyrimo klausimus, uždavinius ir požiūrio prieigą. Kadangi kokybiniuose tyrimuose nesiekama reprezentatyvumo populiacijai, todėl atsitiktinę atranką galima atmesti, kadangi ji nepagerina tyrimo duomenų kokybės (Gaižauskaitė ir Valavičienė, 2016). Būtent dėl to, jog kokybiniuose tyrimuose siekiame gauti kuo detalesnę informaciją apie tam tikrą reiškinį, dalyvių savanoriškas dalyvavimas yra vienas iš svarbių kriterijų, o jų atranka tikslinė ir lanksti, dažniausiai pasižymi mažu dalyvių skaičiumi, tam, jog kiekvieną atvejį galima būtų išnagrinėti nuodugnai.

Atsižvelgiant į kokybinio tyrimo specifiką tikslinę ir lanksčią dalyvių pasirinkimo strategiją, tyrimo dalyviai buvo pasirenkami remiantis keliais kriterijais: amžiaus, įvairovės, savanoriško dalyvavimo:

Amžius: tyrime dalyvauti buvo kviečiami 16-18 metų sulaukę jauni žmonės. Šis amžiaus tarpsnis pasirinktas dėl psichologijoje atsiradusio požiūrio, jog paauglystė „pertrauka“ nuo žmogaus ir gamtos santykio, taip pat tokių psichologijoje tyrimų trukumo ir jų poreikio (daugiau apie tai žiūrėti Įvade). Darbe naudojama sąvoka vyresnieji paaugliai apibrėžti remiantis šiuo paauglystės laikotarpio skirstymu: 1) ankstyvoji paauglystė (11-12 iki 14 m.), 2) vidurinioji paauglystė (14-16 m.), 3) vėlyvoji paauglystė (16 iki 18-19m.) (Žukauskienė, 2012).

Įvairovė: sudarant tyrimo imtį, buvo siekiama atrinkti dalyvius, kurie atstovautų kuo įvairesnę tiriamo reiškinio poziciją ir atspindėtų galimas reikšmingai besiskiriančias patirtis (King, Horrocks, Brooks, 2019), todėl dalyviai buvo pasirinkti gyvenantys skirtingose vietovėse.

Savanoriškas dalyvavimas: užtikrinamas savanoriškas jaunuolių dalyvavimas tyrime (Daugiau apie tai, tyrimo eiga skyriuje).

Taigi remiantis pagrindimu aukščiau, atsižvelgiant į tyrimo klausimą, tyrime dalyvavo savanoriškai atsiliepę arba tėvų paskatinti 16-18 m. jaunuoliai, kurie patys arba per tėvus atsiliepė į skelbimą. Vizualus kvietimas buvo skelbiamas viešai tyrėjo asmeninėje socialinės medijos facebook paskyroje ir buvo pasidalintas žmonių, kuriuos jis sudomino. Tyrime dalyvavo 8 jaunuoliai iš Vilniaus, Šiaulių, Rokiškio, Panevėžio, Kauno ir Anykščių. Skelbimo tekstas ir plakatas pateiktas magistro darbo prieduose (1 priedas). Tyrime dalyvauti atsisakė viena mergina, kurią paskatino dalyvauti mama, tačiau perklausus jos asmeniškai mergina prisipažino, jog dalyvauti nenori.

Dalyvių amžiaus intervalas nuo 16 iki 18 metų, atsižvelgiant į tai, jog interviu metu pavyko surinkti pakankamai informacijos ir ji pradėjo kartotis (prisotinimo principas), tyrime dalyvavo 8 jaunuoliai, 3 vaikinai ir 5 merginos. Visų tyrimo dalyvių buvo klausiama demografinių klausimų tokių kaip, kokioje gyvenvietėje jie gyvena? Ar turi kaimą arba sodybą? Kiek dažnai ten lankosi? Klausimai buvo atviri, be pateiktų atsakymų variantų. Šie duomenys svarbūs tuo, jog gali padėti susidaryti aiškesnį vaizdą, kokią prieigą prie gamtos turi jaunuoliai taip pat jie tinkami pradėti interviu ir yra taikomi kaip “apšilimo” klausimai, padedantys jaunuoliams atsipalaiduoti. Visi dalyviai turėjo kaimą arba sodybą, kuriuose lankosi dažnai, retai arba jau nesilanko. Aiškumo labui tyrimo dalyvių aukščiau išvardintus demografinius duomenis pateikiau (2 lentelė), atsižvelgiant į anonimiškumo kriterijų dalyvių vardai pakeisti.

2 lentelė. Tyrimo dalyvių demografinės charakteristikos

Tyrimo	Amžius	Gyvenamoji vieta	Sodybos/kaimo turėjimas	Kaip dažnai lankosi
Luna	16	Panevėžys	Turi	Dažnai (kiekvieną savaitgalį ir kai tik yra proga)
Vakaris	18	Anykščiai	Turi	Nesilanko
Mėta	18	Anykščiai	Turi	Nesilanko
Adomas	16	Šiauliai	Turi	Retai (progomis)
Tyla	17	Kaunas	Turi	Dažnai (kiekvieną savaitgalį)
Saulius	18	Šiauliai	Turi	Retai (5 kartus į metus)
Saulė	17	Vilnius	Turi	Retai (tik vasarą kartais)
Eglė	17	Rokiškis	Turi	Retai (dažniau būdavo vaikystėje)

Atsižvelgiant į pasirinktą tyrimo analizės metodologiją ir visą tyrimo dizainą bei požiūrio specifika atrenkant tyrimo dalyvius ir vėliau su jais kalbantis nuolat save reflektavau, stebėjau savo pačios nuostatas ir klausiau: kaip mano požiūris ir sąveika su dalyviais galėjo paveikti mano sprendimus atrenkant juos?

2.3. Instrumentai ir tyrimo eiga

2.3.1. Autorės santykis su tema

Prieš imdamasi kokybine paradigma grįsto tyrimo ruošiau literatūros apžvalgą magistro darbo tyrimui kokybinėje paradigmoje. Proceso eigoje niekaip negalėjau atsikratyti minties, jog mano tyrinėjamas fenomenas yra įspraudžiamas į siaurą „rėmą“, tokį apribojimą pastebi ir kiti

tyrėjai (Ives et al., 2017). Taigi, nors mokslinėse prieigose pateikiama begalė žmogaus santykio su gamta apibrėžimų, mano per laiką susiformavusi perspektyva ir sukauptos žinios tiek populiariosios, tiek mokslinės literatūros, paskatino būtent tokio – aprašomosios fenomenologijos požiūriu grįsto tyrimo atsiradimą.

Taigi, pasirinkau šią temą sąmoningai. Kiek save prisimenu gamtą jaučiu kaip savo sąjungininkę, suteikiančią man ypatingų potyrių, atsiminimų ir reikšmingai prisidėjusią prie mano pačios sąmonės akipločio. Man, kaip aš dabar suprantu, natūralus santykis su gamta yra mano būvio dalis, todėl siekdama rašyti magistro darbą aktualia tema natūraliai pasirinkau pasigilinti į tai, kas mane pačią kaip būsimą psichologę neabejotinai praturtins ir galimai taps mano ateities darbų pagrindu. Įvertindama savo, kaip tyrėjos vaidmenį ir galimą šališkumą, šiame darbe klausiu – *kaip* kiti, šiuo atveju 16-18 amžiaus jauni žmonės šiuolaikinės kasdienybės kontekste suteikia prasmę savo santykiui su gamta? Kita svarbi priežastis, pastebėjau, jog bendraujant, nagrinėjant populiariąją ir mokslinę literatūrą visada girdžiu, “kaip turėtų būti”: turėtume turėti ryšį su gamta; “turėtume stiprinti ryšį su gamta”; “esame nutolę nuo gamtos”, “naikiname gamtą” ir kt., tačiau patys mažai savęs klausiamo, žinome ir mąstome apie patyrimus, kuriuos patys patiriame santykiyje su gamta. Be to, tyrimuose tiriamas dažniausiai ryšio su gamta stiprumas, sąsajos su savijauta, aplinką tausojančiu elgesiu ir kt., ir tik neseniai pradėta ieškoti giluminių įžvalgų ir tokiu būdu atsigręžta į kokybinius tyrimus, siekiančius praplėsti žvilgsnį apie patį fenomeną kaip autentišką ir unikalią patirtį (Chawda, 2020; Giusti, 2019; Tseng & Wang, 2020). Beto, vis dažniau suvokiant tai, jog dėl žmogaus veiksmų gamta neretai yra naikinama, verta pripažinti, jog psichologai, kurių sritis yra žmogaus elgesys, iš tiesų per mažai tyrinėja būtent mūsų psichologinį santykį su gamta (Schultz, 2002; Schultz et al., 2004). Nepaisant to, jog žmogaus veiksmai prieš gamtą yra mūsų visuomenės naratyvas jau ilgus metus, o santykis su gamta yra neišvengiama mūsų egzistencijos dalis, vis dar sunku rasti teorijų aiškinančių mūsų psichologinį santykį su gamta, paradoksalu, tačiau tai visai nauja tema psichologijos moksle (Ives et al., 2017), kuriai ypač trūksta kokybinės krypties tyrimų (apie tai plačiau įvadinėje darbo dalyje).

Prieš pristatydama tyrimo eigą turiu paminėti, jog viso tyrimo metu iki jo pabaigos nesigilinau į mokslinę literatūrą nagrinėjančią santykį su gamta ir rėmiausi pusiau indukcinio tyrimo eigos ir duomenų analizės požiūriu. Indukcinis požiūris atspindi konstruktyvizmo idėją ir pasižymi tuo, jog yra nepriklausomas nuo iš anksto numatytų teorijų ar koncepcijų. Tokiu būdu prisidedama prie atviresnio požiūrio į gaunamus duomenis (Byrne, 2021). Visgi, kaip ir patys kokybinių tyrimų mokslininkai teigia, jog visiškai indukcinės analizės atlikti neįmanoma ir net „atviram kodavimui“ reikalinga žinoti gaires, kurios pasitarnautų koduojant svarbius duomenis (Braun & Clarke, 2020,

Bryne, 2021). Taigi, literatūra domėjaisi tiek, kad susidaryčiau žvilgsnį, kas tyrinėjant santykį su gamta psichologijoje gali būti reikšminga.

Taip pat turiu paminėti, jog iki tyrimo analizės pradžios įgytos žinios ir asmeninis santykis su tyrimo fenomenu galėjo kliudyti išgirsti naujus, netikėtus ir svarbius paauglių, kurie yra visiškai kitokie nei aš, pasakojimus. Visgi šiame tyrime siekiu, kad neabejotinai besikeičiančiame pasaulyje kartos suprastų vienas kitas t.y. suaugusieji suprastų jaunimo patirtis gamtoje per jaunuolio žvilgsnį. Remiuosi požiūriu, jog jauni žmonės yra savo patirčių žinovai, pasak Michaelson ir kitų (2023) kai politinės priemonės kuriamos jaunimui, o ne su jaunimu, neskiriant dėmesio jų patirčiai ir idėjoms, idėjos dažniausiai būna neaktualios. Šiame tyrime yra gerbiamos paauglių, kaip asmenų gerai pažįstančių savo gyvenimą teisės ir gebėjimai interpretuoti savo unikalius pasaulius.

2.3.2. Tyrimo analizės – refleksyvosios TA metodologijos pasirinkimo pagrindimas

Taigi, atsižvelgiant į ankščiau darbe minėtas tyrimo filosofines prieigas tyrimo dizainui kurti ir surinktų duomenų analizei atlikti naudojama Braun & Clack (2020) *refleksyvioji teminė analizė* (toliau darbe - refleksyvioji TA), kuri šiam darbui yra tinkamiausia. Pirmiausia dėl to, jog remiasi viršuje minėtomis idėjinėmis prieigomis fenomenologine ir ontologine t.y. remiasi požiūriu jog nėra vienos absoliučios tiesos tyrinėjant pasirinktą fenomeną ir mes, kaip tyrėjai, būdami subjektyvūs, besiklausantys ir reflektuojantys, tik stengiamės jį atskleisti. Taip pat svarbu tai, jog šioje metodologijoje pripažįstamas tyrėjo subjektyvumas priimamas ne kaip trūkumas, o kaip neišvengiamumas, o refleksyvus tyrėjas yra laikomas pamatiniu tyrimo įrankiu (Braun & Clarke, 2022). Čia refleksyvumas apima nuoseklią praktiką, kai kritiškai tyrinėjama, ką, kaip ir kodėl mes darome, taip pat to poveikį ir įtaką mūsų tyrimams. Be to, analizuoti duomenims taikant refleksyviają TA užtenka vieno tyrėjo (Braun & Clack, 2020). Ši refleksyvioji TA minima kaip bazinė kokybinio tyrimo metodologija, kuri yra tinkama ir pradedančiajam tyrėjui. Nepaisant to, ji yra tinkama unikaliam patyrimui atskleisti per kuriamas temas ir yra viena dažniausiai naudojamų metodologijų kokybiniuose tyrimuose.

2.3.3. Tyrimo duomenų rinkimo metodologijos – pusiau struktūruoto interviu pasirinkimo pagrindimas

Atsižvelgiant į tyrimo klausimus, teorines kokybinio tyrimo ir mano pačios, kaip tyrėjos požiūrio prieigą, duomenims rinkti pasirinkau individualaus *pusiau struktūruoto interviu* metodą. Interviu metodu siekiama atskleisti tai, ką, kiti jaučia ir mano apie savo pasaulį (Girdzijauskienė, 2006). Interviu yra paremtas tyrėjo ir dalyvio sąveika, kuri palaiko konstrukcionistinę pasaulėžiūrą,

jog realybė yra sąveikų tarp individų rezultatas, o ne duotybė (Gaižauskaitė ir Valavičienė, 2016; Braun & Clarke, 2020) todėl tyrėjas nuolat turi stebėti savo reakcijas. Reflektuodamas tyrėjas mokosi priimti kuo labiau išgrynintą tyrimo dalyvio perspektyvą (Braun & Clarke, 2020). Kokybiniuose tyrimuose aptinkama interviu formų įvairovė, tačiau savo tyrime pasirinkau pusiau struktūruoto interviu metodą, kuris leidžia dalyviui atskleisti savo autentišką patirtį, inicijuoti naujas tema, tačiau tyrėjo iš anksto paruošti ir numatyti klausimai padeda išlikti nagrinėjamo fenomeno rėmuose.

Interviu metodas naudojamas tyrimuose su paaugliais, tačiau, reikia atkreipti dėmesį, jog atliekant interviu su pasirinkto amžiaus jaunuoliais tyrėjas paprastai turi būti kiek aktyvesnis nei pokalbiuose su suaugusiais asmenimis. Nepaisant to, jog tokios studijos itin reikalingos, nedidelis paauglių tyrimų kiekis kokybinėje paradigmoje susijęs su tuo, jog paauglių atsakymai nėra tokie išsamūs, stokoja detalumo, gilumo, o tai labai apsunkina duomenų interpretavimą (Kajokienė, 2013). Atsižvelgiant į tai, tyrėjas turi būti jautrus ir pastabus, bei interviu metu palaikyti aktyvesnį vaidmenį. Visgi, interviu kaip reflektyvus procesas, daro įtaką dalyviams t.y. jo metu tiek dalyviai, tiek tyrėjas patys daugiau sužino apie save (Gaižauskaitė ir Valavičienė, 2016). Visa tai atspindi ir fenomenologijos idėją pažymint tai, jog per nuodugnų ir sąmoningą savo patirčių tyrinėjimą galima pasiekti autentišką pažinimą.

Taigi, paauglystės metas yra laikotarpis, kai formuojasi gebėjimas reflektuoti savo asmenybę. Šiame gyvenimo etape, susiduriant su naujais socialiniais iššūkiais, vystosi savianalizės ir introspekcijos gebėjimai, kurie leidžia giliau įvertinti ir peržiūrėti asmenines patirtis, įskaitant ir santykį su gamta. Tai suteikia galimybę nuolat stebėti savo sąmonės procesus ir patirtis.

2.3.4. Tyrimo kokybės užtikrinimas – pasiruošimas tyrimui

Tyrimo kokybei užtikrinti magistro darbą rašiau etapais, nuolat reflektavau pati stebėdama savo subjektyvų santykį su fenomenu, pačia savimi ir susidūrimu su kito patyrimu, pildžiau savirefleksijos dienoraštį.

Rudens semestrą lankiau kokybinių tyrimų metodų paskaitų ciklą, kuriame įsitikinau savo pasirinkimu atlikti būtent tokio pobūdžio tyrimą. Paskaitų metu atlikau pirmąjį pilotinį tyrimą, kurio metu supratau tyrimo klausimų ir savirefleksijos svarbą kokybinio tyrimo plotmėje. Savirefleksijos pagalba, tyrėjas stebi ir suvokia savo subjektyvumą ir stengiasi kuo gryniau perteikti autentišką dalyvio patyrimą (Braun & Clarke, 2022). Taigi, savęs refleksija ir savęs analizė lydėjo mane viso tyrimo metu, leisdamos ne tik kritiškai vertinti savo veiksmus ir sprendimus, bet ir reflektuoti apie savo asmeninės patirties įtaką tyrimui. Atsigręždama į požiūrį, kad kiekvienas tyrėjas neatsiejamas

nuo savo tyrimo, skatino mane nuolat klausinėti savęs: koks mano kaip tyrėjos vaidmuo? Kaip mano asmeninės vertybės gali trukdyti išgirsti dalyvį? Kokie mano įsitikinimai ir patirtys veikia tyrimą?

Kitas svarbus aspektas, jog gilinausi į refleksyviosios TA metodologiją skaitydama pačių tyrėjų Braun & Clarke (2022) atnaujintą literatūrą, kur nuodugniai ir kritiškai atskleidžiami visi refleksyviosios analizės žingsniai, šios analizės niuansai, atnaujinimai, prastieji ir gerieji pavyzdžiai. Ši literatūra skirta užtikrinti refleksyviosios TA kokybę vykdomuose tyrimuose. Tai mane lydėjo viso tyrimo ir vėliau analizės ruošimo metu.

Pasiruošimas tyrimui, jo plano parengimas, aiškiai suformuluotas tyrimo tikslas bei klausimai, atidus duomenų rinkimo ir jų analizės metodų parinkimas yra svarbūs veiksniai reikalingi tyrimo kokybės užtikrinimui. Asmeninė refleksija, savęs ir savo veiksmų analizavimas, darbo planavimas – tai pagrindiniai įrankiai, padedantys užtikrinti surinktų duomenų autentiškumą ir kokybę (Braun & Clarke, 2022). Aš, kaip tyrėja, viso tyrimo eigoje dėjau pastangas ne tik į tai, kad būtų tinkamai atskleistos dalyvių patirtys, tačiau laikomasi visų aukščiau išvardintų kriterijų.

2.3.5. Klausimų formulavimas ir interviu atlikimas

Šiame darbe duomenims sugeneruoti naudojau pusiau struktūruoto interviu metodą. Tai yra duomenų rinkimo metodas, kai klausimai naudojami kaip gairės išlaikančios tyrinėjamo lauko ribas pokalbio metu. Klausimai turi būti atviri, suteikiantys galimybę kuo plačiau perteikti savo unikalią patirtį (Gaižauskaitė ir Valavičienė, 2016).

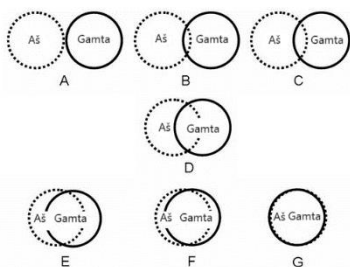
Klausimai buvo sudaryti remiantis prielaidomis, jog ryšį su gamta sudaro afektinė, elgesio ir kognityvinė gamtos kaip dalies savęs reprezentacija (Schultz, 2002, Schultz et al, 2004) (Daugiau apie tai rašoma 1.2. Žmogaus ir gamtos santykį aiškinančios teorijos). Remiantis Girdzijauskienės (2006) rekomendacijomis interviu struktūrai išvardintomis temomis buvo sukurti pagrindiniai klausimai, kurie interviu metu buvo papildyti papildomais klausimais. Taip pat interviu metu buvo pateikta papildoma vaizdinė priemonė Gamtos įtraukties į save skalė (*Nature Inclusion in Self Scale*, Schultz, 2002), kuri prisidėjo prie duomenų trianguliacijos, kuri reiškia, jog gauti duomenys remiasi ne tik tuo, ką dalyvis sako, ar tyrėjas pastebi (Furness, 2021). Ši skalė susideda iš šešių tarpusavyje persidengusių ir vieno atskiro apskritimo reprezentuojančio gamtą ir individo savęs reprezentaciją „Aš“. Ši skalė atspindi kiek individo asmeninė reprezentacija persidengia su asmenine gamtos reprezentacija. Aiškesniam vaizdui susidaryti toliau pateikiu lentelę su pagrindiniais interviu klausimais (3 lentelė):

3 lentelė. Pagrindiniai tyrimo klausimai.

1) Kokios mintys kyla, kai pasakau žodį gamta? (Apšildantis klausimas)

2) Ką tau asmeniškai reiškia gamta? (Įvadinis klausimas)

3) Prašoma parodyti paveikslėlyje (Gamtos įtraukties į save skalė (INS, Schultz, 2002): Kuris paveikslėlis geriausiai apibūdina tavo santykį su gamta? *Gal gali daugiau papasakoti apie savo pasirinkimą: koks tavo santykis su gamta?*

4) Kiek tavo pačio gyvenime yra svarbus santykis su gamta?

5) Kokius jausmus tau kelia gamta?

6) Kiek gamtos yra tavo kasdienybėje? – papasakoks apie tai.

7) Kaip galvoji, kokie dalykai tavo gyvenime turėjo įtakos tavo dabartiniam santykiui su gamta?

8) Gal yra dar kažkas svarbaus, ko nepaklausiau arba tu norėtum pasidalinti? (Baigiamasis klausimas)

Klausimų kokybei užtikrinti atlikau pilotinį interviu kuriame tikrinau pirminių klausimų tinkamumą ir veiksmingumą. Pirminėje klausimų kūrimo stadijoje pamačiau, kokia svarbi tyrimo dalis yra klausimų formulavimas ir išgryninimas. Tiek po pirmo, tiek po antro pilotinio interviu klausimai buvo koreguojami, pirmų interviu metu dar testuojami ir stebimi, diegiamos korekcijos, tuo pačiu stebėjau ir kiek įmanoma reflektavau savo subjektyvumą, bei mokiausi aktyvaus klausymosi. Šie veiksmai buvo taikomi tam, kad interviu metu padėtų išlikti tyrinėjamo fenomeno ribose leisdami kuo plačiau atsiverti tiriamųjų patirtims.

Tyrimo metu buvo atlikti 8 interviu. Interviu trukmė buvo nuo 13 iki 43 min, tyrimo metu buvo sutranskribuota 3 val. 52 min. įrašų, 43 puslapiai duomenų. Interviu vyko dalyvių pasiūlytose erdvėse – online ir gyvai. Interviu atlikimas apėmė penkis aspektus: pasiruošimą, išsigilinimą į amžiaus specifiškumą, interviu vietos pasirinkimą, vykdymą ir savirefleksiją.

Remiantis Girdzijauskienės (2006) rekomendacijomis ir atsižvelgdama į kokybinio tyrimo interviu specifiką stengiausi, kad interviu aplinka tyrimo dalyviui būtų kuo natūralesnė, taip sudarydama sąlygas pokalbiui vykti arčiausiai jo kasdienybės. Dalyvis interviu vietą rinkdavosi pats, tik pasiteiraujant, kaip jam labiau tiktų – gyvai, ar online? Kai kurie dalyviai norėjo susitikti gyvai, vienas interviu vyko dalyvio namuose (Vakaris), kitas tyrėjos kieme (Mėta), visi kiti interviu

vyko online platformoje. Viena dalyvė (Luna) nusprendė interviu atlikti online ne namuose, o atvykusi į savo sodybą šalia miško.

Prieš interviu su dalyviu būdavo mezgamas pokalbis jo interesų kryptimis, apsikeičiama asmeniniais potyriais. Toks trumpas pokalbis padėjo užmegzti kontaktą, šiek tiek „apšilti“ tiek tyrėjui, tiek dalyviui. Su vienais dalyviais pokalbis užtrukdavo ilgiau, kartais išsiplėsdavo, tuo tarpu kitiems užtekdavo keletos frazių ir pradėdavome interviu. Kontakto niuansus lemti gali ne tik mano pačios bei interviu dalyvių patirčių ir asmenybių skirtumai, tačiau interviu atlikimo vieta – online ar gyvas susitikimas, technologiniai niuansai, mano kaip tyrėjos patirtis atlikti tokio pobūdžio interviu. Visgi, interviu metu ir po jo nuolat save stebėdavau, išlaikiau koncentraciją ir buvau nešališka kiek mano subjektyvus suvokimas bei pirmojo tyrimo įgūdžiai leidžia. Ir suprantu, jog negaliu pamatyti visko, kas lemia mano subjektyvumą.

Kitas svarbus kriterijus tyrimo dalyvio *anonimiškumas, duomenų apsauga*. Kiekvieno dalyvio, kuriam dar nėra suėję 18 metų, tėvai raštiškai pasirašė sutikimą paaugliui dalyvauti tyrime, kiekvienas jaunuolis pats žodžiu sutiko dalyvauti tyrime. Prieš kiekvieną interviu tyrimo dalyvis buvo supažindintas su konfidencialumo principu, informuotas apie tai, jog bus daromas audio įrašas, kuris bus klausomas tik tyrėjo ir bus naudojamas vėlesniam transkribavimui, o po tyrimo gynimo bus ištrintas, apie galimybę bet kuriuo momentu atsisakyti dalyvauti tyrime, taip pat supažindintas su duomenų apsaugos ir saugojimo tvarka viso tyrimo metu ir po jo. Raštiško tėvų sutikimo dalyvauti tyrime pavyzdys pridėtas magistro darbo prieduose

Tyrimo pabaigoje buvo užduodami užbaigimo klausimai – „*Gal yra dar kažkas svarbaus, ko nepaklausiau ar tu norėtum pasidalinti?*“ ir „*Ar yra ko norėtum manęs paklausti?*“ Du dalyviai norėjo apsikeisti klausimais t.y. užduoti visus interviu klausimus atgal, vienai buvo svarbu išgirsti, ką man reiškia gamta, dar vienas dalyvis retoriškai klausė būdų, kurie padėtų rūpintis mūsų gamta, šeši iš visų dalyvių sakė, išsipasakoję viską, prisiminę apie ką galvojo. Vienas dalyvis pasisakė, jog niekas iki šiol tokio dalyko neklausinėjo ir tik dabar supranta, kokią svarbą turi jam santykis su gamta. Pasak Braun ir Clarke (2022) dalyvių atgalinis ryšys interviu metu yra vienas iš svarbių aspektų tyrimo duomenų kokybei užtikrinti.

2.4. Duomenų analizė

Duomenis analizavau remdamasi refleksyvosios TA procesu pasiūlytu Braun ir Clarke (2022), kuriame, pasak autorių, pilnai įkūnytos kokybinės paradigmos vertybės, kuriomis ir remiasi šis darbas. Refleksyvosios TA procesas apima šešias fazes: susipažinimas su duomenimis, pradinių kodų generavimas, temų konstravimas, temų peržiūra, temų apibrėžimas ir įvardijimas, apžvalgos rengimas.

1 fazė, Susipažinimas su duomenimis: Pirmasis mano panirimas į duomenis buvo transkribavimo ir audio įrašo klausymo metu. Duomenis transkribavau du kartus: po kiekvieno interviu atlikdavau transkribą, o paskui dar kartą klausydama įrašą žymėjau intonacijas, pastebėjimus, pauzes ir kt., kaip vėliau pastebėjau, tai man padėjo geriau atgaminti pasakojimų niuansus ir suteikė galimybę atkreipti dėmesį į informaciją, kurią iš pradžių buvo sunku pamatyti. Klausiant įrašų savęs klausiau – kaip interviu dalyvis supranta savo patirtis? Kokį pasaulį atskleidžia jo pasakojimas? Kokios mano subjektyvios patirtys gali neleisti pastebėti svarbių dalyviams prasmių? Naudodama šiuos klausimus kaip vedančiuosius, parašėse užsirašydavau pastebėjimus, mintis, kurias naudoju kitose tyrimo fazėse.

2 fazė, pradinių kodų generavimas: prieš kodavimą atsitraukiau nuo duomenų keletui dienų. „Kodai nėra (ontologiškai) tikri, kodai yra heuristiniai prietaisai, kuriuos naudojame paskatinti savo išitraukimą, praturtinti supratimą ir pastūmėti save tyrinėti duomenis bei ieškoti prasmės juose“ (p. 59, Braun & Clarke, 2022), šie žodžiai padėjo peržengti nerimą nežinoti ir leido pradėti ieškoti kodų surinktuose interviu. Pirmas kodavimo būdas – popieriuje, interviu parašėse žymėjau svarbius pirminius kodus. Antrą kodavimo sesiją atlikau Microsoft Word programoje naudodama komentavimo funkciją. Sukodavusi palygindavau su popieriuje esančiais pastebėjimais. Trečią kartą pažymėtas interviu ištraukas perkėliau į Microsoft Excel programą, kur atlikau trečią kodavimo sesiją. Reflestyvosios teminės analizės kodavimas yra organiškas ir atviras algoritminis procesas; jis nėra „fiksotas“ proceso pradžioje (pvz., naudojant kodų knygą). Kodavimo metu sukurti kodai gali keistis ir tobulėti. Pirmasis sukurtas kodas procese gali būti skaidomas į keletą naujų kodų, pervadintas arba integruotas į kitus jau esamus kodus (Braun et al., 2019). Iš ties šie kodavimo būdų keitimai leido atrasti tai, ko nepastebėjau, įsitikinti ir tuo, ką pastebėjau, taip pat galėjau matyti kodų ir kodų pavadinimų vystymąsi. Paskutinėje kodavimo fazėje iš viso sugeneravau 57 kodus iš kurių galėjau inicijuoti temų konstravimą. Kodavimo procesas pateiktas darbo prieduose (4 priedas).

3 fazė, temų konstravimas: kandidatuojančių temų konstravimas yra tęstinis procesas. Remdamasi Braun ir kolegų (2019) metodologija naudoju kodus kaip „statybinius blokelius“, kai

panašūs kodai yra grupuojami į susijusius „prasmių klasterius“, kurie pasakoja istoriją apie tam tikrą duomenų rinkinio aspektą ir sudaro temą, kuri apima platų duomenų spektrą ir apjungia duomenis į bendrą idėją (Braun et al., 2019, p. 855). Taip buvo sugeneruotos 7 temos. Toliau, atsitraukiau nuo duomenų kelioms dienoms, tam, kad galėčiau atnaujinti asmeninę perspektyvą ir pereiti prie temų peržiūros, apibrėžimo ir įvardijimo fazės žvelgdama nauju žvilgsniu.

4-5 fazės, temų peržiūra, apibrėžimas ir įvardijimas: Temų peržiūrą pradėjau dar kartą tikrindama kodus įsitikindama, jog visa reikiama informacija yra užkoduota, kai kur kodus teko perdėlioti, apjungti. Vėl sugrįžusi prie duomenų pastebėjau, jog kai kurios sugeneruotos temos persidengia arba yra per plačios. Pavyzdžiui tema *Santykis per emocinį, sensorinį ir pažintinį įsitraukimą į gamtą* buvo pervadinta ir išskirta į dvi potemes, taip pat temos *Santykis su gamta kaip savęs reguliavimo strategija* ir *Gamta suteikia prieglobstį būti savimi šiame moderniame pasaulyje* pasirodė persidengiančios ir viena jų tapo poteme, kiekviena tema buvo pervadinta, buvo peržvelgta, kad kiekviena tema turėtų savo „centrinę organizuojančią koncepciją“ (Braun et al., 2019, p. 48). Galutinės temos ir kodai pateikia darbo prieduose (5 priedas).

6 fazė, apžvalgos rengimas. Prieš aprašant rezultatus dar kartą savęs klausiau, ar kiekviena sugeneruota tema turi centrinę organizuojančią koncepciją (Braun et al., 2019) t.y. apie ką ji yra? Ar kiekviena tema turi ribas? Koks kiekvienos temos unikalumas ir specifiskumas? Kaip jos siejasi viena su kita, kad pasakotų vientisą pasakojimą? (Braun & Clarke, 2022). Pradedant planuoti rezultatų apžvalgos rengimą, temos buvo sudėtos į temų žemėlapi suteikiančią galimybę pamatyti bendrą temų vaizdą, taip lengviau įsivaizduoti nuoseklų pasakojimą. Šioje fazėje suplanuojamas rezultatų pateikimas nuoseklia seka ir atrenkamos labiausiai temas (ar potemes) atspindinčios duomenų ištraukos (citasos), supažindinama su kiekvienos temos ašine (centrine) koncepcija (Byrne, 2019). Vėliau aprašyti duomenys analizuojami, interpretuojami sukuriant nuoseklų pasakojimą. Laikymąsis šių reflestyvosios analizės fazių tyrimo eigoje ir jų reflektavimas padeda užtikrinti tyrimo kokybę ir patikimumą (angl. trustworthiness) (Braun & Clarke, 2022).

3. REZULTATAI

Remiantis reflestyvosios teminės analizės būdu tyrime buvo sugeneruotos penkios temos, kurios apima išsamų vaizdą apie tai, kaip šiuolaikinės kasdienybės kontekste vyresnieji paaugliai patiria santykį su gamta, koks žmogaus – gamtos ryšio kognityvinių, emocinių ir elgesio aspektų vaidmuo paauglio raidoje ir kaip vėlyvųjų paauglių santykis su gamta reiškiasi bioekologinių sistemų kontekste. Kiekviena tema skiriasi, tačiau tarpusavyje sąveikauja, dėl to temų iliustracijai pasirinkta voratinklio metafora (2 paveikslas), kurią naudoja ir kiti tyrėjai (Michaelson et al., 2023). Tyrime sukurtos temos: *Santykis per tiesioginį įsitraukimą į gamtą (1 tema)*, *Santykis su gamta kaip savęs reguliavimo strategija (2 tema)*, *Santykis su gamta vienam ir su kitais (3 tema)*, *Santykis su gamta per susirūpinimą – įsitikinimai, elgesio ir emociniai atsakai (4 tema)*, *Santykio su gamta dinamika ir asmeninė prasmė (5 tema)*.

2 paveikslas. Refleksyvosios teminės analizės būdu nustatytos temos ir potemės

3.1. Santykis per įsitraukimą į gamtą

3.1.1. Emocinis ir sensorinis įsitraukimas į gamtą

Visi tyrimo dalyviai santykį su gamta vienaip ar kitaip patiria per pojūčius – regą, klausą, kvapą bei šilumos pojūtį, kuri suteikia saulė – „šypsotis norisi, gera, kieme ir iš karto šilčiau“. Šie pojūčiai dalyviams kelia malonius jausmus ir emocijas, pozityvių patirčių gamtoje prisiminimus. Pavyžiui gamtoje užuostas kvapas yra pažįstamas ir sukelia malonius prisiminimus susijusius su maloniomis patirtimis gamtoje:

Luna: „kažkada va čia iš parkoėjau ir pradėjo lyti, ir tas kvapas po žiemos, po lietaus <...> aš kai įkvėpiau sakau draugei, – kaip skaniai kvėpia! Nu buvau net pasiilgusi tokio kvapo, buvau net pamiršusi, kai pradėjo lyti ir įkvėpiau sakau – vasara artėja! <...> Arba pavyzdžiui kai nupjauna žolę parke, irgi labai gera. Visi atsiminimai taip suplūsta. Man ta vasara tai yra vien tik gamta, nes vasarą namie nebūni, vistiek kažkur gamtoj prie ežerų dar kurnos, taip vien tik su tuo asocijuojasi. Taip įkvėpi ir taip ((įkvėpia ir užsimerkia))² – maudaisi kažkoks ežeras, miškas nuu taip jau labai. Paskui atsimeni, kad lyja, šalta ir eini namo ((juokiasi))”.

Kitai tyrimo dalyvei, pasivaikšiojimas gamtoje iškelia nostalgiskas bet džiaugsmingas vaikystės vizijas kuomet daug laiko laisvai būdama leisdavo gamtoje bei taip pat keliančias malonius jausmus:

Tyla: „Gamta man suteikia džiaugsmą dėl to, kad būdama gamtoje prisimenu savo vaikystę. Kai atsimenu <...> visada kyla tokie kaip momentai, kai atsimeni, kai maža mergaitė lakstydavau basa per pievas, laukus, tada toks džiaugsmas, atrodo vaizdus man atveria kažkokius vaikystės”.

Vienas tyrimo dalyvis kalbėdamas apie savo gamtos patirimą iškėlė estetinio pasigėrėjimo pojūtį ir atkreipė dėmesį į gamtos pasikartojančius dėsnius, kurie nepaisant to „palieka didelį įspūdį”. Kiti kaip tik atkreipė dėmesį į gamtos kaitą, kuri kelia žavesį, grožį ir pasigėrėjimą:

Mėta: “aš dievinu matyt, kaip viskas keičiasi. Nuvažiuoji vieną kartą – o sniegas, ledai, dar nieko nėra, tada važiuoji po kiek laiko – žiūri jau sniegas ištirpo, jau kažkokie žiedeliai renkasi, kitą kartą žibutės jau žydi ir tu viską gauni pamatyt, tai vat man labai patinka.”

Spalvos ir estetinis gamtos patyrimas gali sukelti gilius sensorinius patyrimus, kurie sukelia tokius jausmus kaip laikinumo jausmą ar dabartinio momento patyrimą. Pavyzdžiui:

Vakaris: “atsikėliau kažkur ketvirtą valandą ir vidury mano lango <...> per patį vidurį švietė labai labai pilnas mėnulis <...> ir visas kambarys buvo baltas. Nu tiesiog kažkokia didžiulė emocinė energija, skleidžia ir atrodo tiesiog <...> labai stipri ta gamta, tiesiog tie reiškiniai gali būti aišku aiškinami mokliškai ir dar kaip nors, bet vistiek veikia mus kažkaip natūraliai per mūsų

² Tekste matomi ženklai yra transkribavimo metu užfiksuotos intonacijos, pauzės, tyrėjo komentarai ir kt. Visi transkribavimo ženklai pateikti darbo prieduose (6 priedas).

jausmus <...> aš pamatęs tai tiesiog pasijaučiu, pajaučiu tą didybę ir tiesiog įvertinu tą būtent momentą, grožį gamtai reikėtų sakyti, tarkime žvaigždėtas dangus lygiai tokį patį jausmą <...> jooo, didžiulė kosminė energija, kurios net paaiškinti nelabai galiu, tiesiog jaučiu, kad tai yra stipresnė jėga negu žmogus kada nors sukurs“.

Gamta tyrimo dalyviams teikia ramybę, pilnatvės ir saugumo jausmą, laimę ir kitus „sunkiai nusakomus“ pozityvius jausmus ir emocijas, kelia juoką. Taip pat gamta per kaitą leidžia patirti estetinį susižavėjimą, dabartinio momento ir laikinumo jausmą. Dalyviai aiškiai reflektavo, jog įsitraukimas į gamtą per sensoriką ir emocijas jiems teikė ypatingų patyrimų jų kasdienybėje, kuriuos galima pavadinti ryšio su platesne gamta jausmu.

3.1.2. Įsitraukimas per veiklą ir tyrinėjimą

Septyni tyrimo dalyviai santykį su gamta palaiko ne tik sensoriškai, jausdami malonias emocijas ar patyrimus, tačiau ir per įvairias veiklas, kurios „pasinaudojant“ gamta padeda įsitraukti į kažką naujo, nekasdieniško, yra veiklos, kūrybos ar darbo dalis.

Vieni įsitraukia į gamtą per sąmoningą gamtos objektų, vaizdų, fragmentų ar garsų naudojimą kūrybai:

Vakaris: *„aišku dažniausiai suveikiu sau kažkokią priežastį, kodėl ten einu ((Juokiasi)). Pavyzdžiui ėjau įsirašyti paukščių balsų, (..) hmm nes man reikia mano daromui darbui.“*

Tiriamieji į gamtą įsitraukia per aktyvias veiklas kaip skautų stovyklą, orientacines varžybas ar sportines veiklas:

Eglė: *„Aš, kaip pati esu aktyvus žmogus, tai kažką norisi daugiau paveikti ne tik stebėti ir vaikščioti <...> Aš pati tinklinį žaidžiu, tai mėgstu tikrai ilgai laiką praleisti šiaip lauke.“*

Luna gamtą patiria ir per „*nekasdienę kasdienišką*“ veiklą, kuri sukuria kasdienybėje kitoniškumo jausmą, nerutiniška rutina gamtoje leidžia pasijusti joje kaip savame pasaulyje: *„nes čia pas mus toks kaip vasarnamis, viskas irgi kitaip plauni indus, prisišildai vandens, kibirų, maudytis tik ežere, upė čia arba kokiame karjere, nu taip tu kitaip gyveni. Reikia nori šilumos, eini laužą kūrenti, nes nėra šilumos <...> einam į mišką pasirinkti kokių kelmelių žolelių, nes reikia puokštės kokios gražensės, einame paravėt pasodint, nu kitaip <..> tavo mintys kitokios, tu mėgstai kitaip, tu kvėpuoji net oru kitokiu negu mieste <...> pamatai kaip fainai yra maudytis, atsikeli dantis valaisi kažkokiam ežere, kažkaip nu visiškai kitaip, laukinis, kitaip ((juokiasi)) egzistuoja kažkokiam miške savame pasaulyje.“*

Kai kurie dalyviai į gamtą įsitraukia per smalsumą „*įdomumą*“ ir gamtos objektų tyrinėjimą:

Adomas: „*prie mano namų netoli miške yra bebrų užtvankas. Tai labai įdomu, būna pažiūrėt, kokias užtvankas pastatė, kaip kiek kokių didelių medžių jie tenais prigraužia <...> Kartais kyla mintis nu, kad gyvūnai labai protingi iš tikro nu tos užtvankos būna labai tvirtos pastatytos, ir atrodo, nu gyvūnėlis, bet labai gerai išmąsto*”.

Viena tyrimo dalyvė tokį gamtos tyrinėjimą pavadino “*vidiniu vaiku*” ir tai iliustruoja pavyzdžiu:

Mėta: “*sustoji prie upeliuko pradedi užtvanką statyt, ta užtvaka sugriūna ir toliau keliauji*”. Apibendrinant, tyrimo dalyviai į santykį su gamta įsitraukia per aktyvias sportines, kūrybines, kasdieniškas, žaismingas ir smalsumą tenkinančias veiklas. Nepaisant to, dažniausiai šios veiklos taip pat kelia emocijas.

3.2. Santykis su gamta kaip savęs reguliavimo strategija

3.2.1 Kognityvinis, motyvacinis ir emocinis reguliavimas

Visi aštuoni tyrimo dalyviai vienaip ar kitaip siekia santykio su gamta per jos savybes palengvinti savireguliacijos procesą – tiek emociniame, tiek kognityviniame minčių lygmenyse bei paskatinti motyvaciją veikti bei spręsti problemas t.y. santykį su gamta jaunuoliai palaiko per jos kaip savęs reguliavimo strategiją. Tyrimo dalyviams išėjimas į gamtą - viena strategijų prisidedančių prie problemų sprendimo. Dalyviai sąmoningai atsiduria gamtoje ar kitaip kontaktuoja su ja kai srendžia jiems aktualius klausimus, patiria dėmesio koncentracijos sunkumus, siekia motyvacijos:

Saulius:|“*taip sunku pradeda planuotis, dienotvarkę tvarkytis taip, kaip ap sunkėja dienotvarkė. Tai tiesiog taip žinau, kad man gamta padės, todėl ir nueinu <...> praeinu kokius du kilometrus pasiėmęs kokios arbatos <...>. Tai padeda nusiraminti, grįžęs iškart taip jaučiuos daugiau motyvuotos <...> lengviau griebti eiti prie namų darbų, taip lengviau ruošias kai gryo oro pakvėpavęs. Visos užduotys susidėlioja aiškiau. Tokį planą dienos lengviau susidaryti.*

Tylai gamta “*duoda energijos ir tą tokį nepasidavimą, kad reikia nepasiduoti <...> postūmį <...> Energijos pliūpsnis.*”

Santykį su gamta tyrimo dalyviai įvardina kaip vieną emocinės savireguliacijos strategijų:

Eglė: “*Aš būnu susierzinusi <...> Čia nėra gerai, bet aš būna išsilieju ant kitų. Ar ant šeimos narių ((atsidūsta)) <...> tiesiog būna nuotaika labai bloga ir aš kažkokių ieškau alternatyvų, nežinau, bet nelabai pavyksta surasti vietoj gamtos kažką.*”

Apibendrinant tyrimo dalyvių patyrimus, jie santykio su gamta siekia, kai ieško būdų kaip sureguliuoti savo emocijas, motyvuoti save, „*pasikrauti*”, išspręsti problemas, nuraminti mintis, iš

kitos pusės kai kurie dalyviai taiko santykį su gamta kaip savireguliacijos strategiją, tačiau tuo pačiu metu ir jaučiasi labai emociškai priklausomi nuo sezono ar gamtinių sąlygų, visgi tai nesisieja su neigiamais išgyvenimais ar kontrolės praradimu, daugiau su natūraliu žmogaus – gamtos santykio cikliškumu.

3.2.2. Gamta kaip prieglobstis šiame moderniaame pasaulyje

Beveik visiems tyrimo dalyviams gamta ir santykis su ja yra kaip prieglobstis, vieta pabūti ir pabėgti nuo šiuolaikinio pasaulio teikiamo streso, rūpesčių, įsipareigojimų gausos, tempo, triukšmo. Dalyviai išreiškia nuovargį ir stresą, kurį kelia atsakomybės mokykloje, kitose veiklose ir tai, jog gamta yra būdas atsigauti arba pabėgti nuo nesustojamo tempo suteikianti fizinį ir emocinį poilsį, sustabantis nuolatinį skubėjimą ir „išjungianti“ garsus bei mintis. Lunos patyrimas apibendrina visas dalyvių išsakytas mintis, susijusias su santykio su gamta poreikiu egzistuojančiu šiuolaikinio jaunuolio (tyrimo dalyvio) kasdienio pasaulio akivaizdoje:

Luna: „*nieko negalvoju joje ((gamtoje)), tau visiškai duoda atsiriboti nuo visko. O man gal tas ir patinka labiausiai, nes dabar nu tikrai, pas mus dešimtoji kalsėj yra egzaminai, aš išvis pavyžiu va šiandien aš nebesuspėju, aš vakar labai vėlai grįžau ir aš suprantu, kad man yra darbų su virš kaklo ((rodo)) ir aš taip pavargau nu taip NUOŠIRDŽIAI PAVARGAU ir aš taip taip galvoju – ta prasme, aš net neturiu laiko MIEGUI ((rankos į šonus ir pakelia toną)), TAIP NEGALI BŪTI ir man tų darbų milijonas ir aš ką – kaip atsikėliau ir aš tiesiog supratau fiziškai ir emociškai aš negaliu, nu aš tiesiog nu nu PERDEGIAU, nu nebegaliu (...) atrodo ateisi vėl tų darbų milijonas, čia kaltins, kodėl tas ir anas ((pabrėžia)), aš atsiguliau ir galvojau, šiandien NE, aš šiandien nuvažiuosiu į gamtą ir aš nu visiškai toks biškį save <...> susigrąžinti.“*

Tyrime dalyvavusiems jaunuoliams panirimas į gamtą svarbus tuo, jog ji suteikia galimybę būti nematomiems ir taip leidžia elgtis taip, kaip nori, be jokių priekaištų tiek sau, tiek kitam, leidžia atvirai išreikšti ir pajusti laisvės vertybę, kurią tokią, kokios siekia, anot tyrimo dalyvių, sunku paaugliui patirti šiuolaikinėje jų kasdienybėje. Laisvė rinktis, laisvė elgtis ir laisvė būti yra vertybės, kurias anot tyrimo dalyvių suteikia gamta, kurias sunku pasiekti dėl savo paties ar visuomenės apribojimų lūkesčiais, įsitikinimais, susiformavusiomis normomis ir reikalavimais.

Vakaris: „*jeigu tu nueisi į mišką, kur nieko aplinkui nėra tada tarkim būtų viešojoje vietoje gėda ((nusijuokia)) ten dainuoti, tu miške tai gali daryti ir tavęs galima tikėtis, kad niekas nepamatys ir ar ten pradėti šokti nežinau ar tiesiog manau, kad tokia vieta tau galbūt gali leisti realizuoti save labiau, man pačiam lygiai taip pat gamta aš kartais ta gamta pasinaudoju ((juokiasi)) būtent tokiu būdu, kada nesu stebimas ((juokiasi)) tiksliau nesijaučiu stebimas.*

Nesijaučiu tokioje vietoje, kur tikisi, jog aš elgsiuosi pagal kažkokias tokias NORMAS ar panašiai ir ta prasme NET MINTYS tampa laisvesnės kada tu nesi apsuptas žmonių ar veiksmo.“

Apibendrinant šios potemės rezultatus, visiems, išskyrus vieną dalyvę, santykis su gamta ir pati gamta yra „vieta“, „erdvė“, „atmosfera“, kurioje tiek fiziškai, tiek emociškai gali atsigauti, pailsėti ir atsijungti nuo miesto triukšmo, judesio, skubėjimo, kai kurie dalyviai gamtą įvardijo kaip vienintelę vietą, kurioje „*gauni galimybę tiesiog būti*“ ir patirti „laisvę“. Žinoma, kai kurie dalyviai pastebėjo, kad ir kaip norėtų pabėgti nuo įsipareigojimų ir darbų visgi tai yra pabėgimas, neapsaugantis nuo įsipareigojimų: „*bet kai grįžti namo, nėra čia labai geras dalykas ((juokiasi)), nes tie darbai niekur nepabėga, TU tik pabėgi, darbai nebėga niekur iš tikrųjų*“.

3.3. Santykis su gamta vienam ir su kitais

Ši potemė atspindėjo septynių dalyvių pasakojimuose ir užėmė reikšmingą santykio su gamta patyrimo dalį. Šioje temoje santykis su gamta atsiskleidė kaip svarbus savojo Aš formavimuisi ir išlaikymui santykyje su savimi ir santykyje su kitais, kur gamta tyrimo dalyviams suteikia galimybę būti atviriams tiek su savimi, tiek su kitais, ką anot jų, ne taip lengva padaryti kitur. Santykis su gamta ir buvimas joje buvo matomas kaip svarbus palaikant santykius su kitais žmonėmis, draugais, šeima, maloniais žmonėmis:

Luna: „*asocijuojasi su tokia šeima, kai aš pagalvoju apie mišką kažkokios stovyklos, kažkokią išskyla. Aš ten būnu SU ŠEIMA, maloniais žmonėmis, tu ateini ir jautiesi gerai, nu šiaip asocijuojasi su tokia, kad esi pilnavertis*“.

Interviu atspindėjo ne tik laiko praleidimas ir bendravimas su žmonėmis, tačiau ypatingai atsiskleidė gamtos savybė prisidėti prie suartėjimo su kitu žmogumi, atvirumo vienas kitam (tiek šeimoje, tiek dviese), gilia draugyste ir bendrystės su bendruomene (tokiais pat draugais) jausmu. Kai kurie dalyviai savo pasakojimuose šiai santykio su gamta funkcijai suteikė ypatingą svarbą:

Mėta: „*mano tokia mintis, kad yra labai faina su kuriuo (žmogumi) kartu gali toj gamtoj būti, nes tai labai tą santykį sustiprina ir tą ryšį tarpusavio <...> Va bandau įsivazduoti kelias drauges, irgi manau, kai tu vienas būni tau gamta suteikia va tą laisvę būt su savim, tai aš manau, kad ir kartu būna, nu vat jūs abu tarsi atsipalaiduojat nėra kažko prieš ką turi kažkokį spektaklį daryt ar rodyt <...> Ir manau pats gražiausias santykis yra kai du žmonės leidžia sau būti savimi ir bendrauja ir tą santykį kuria.*“

Be socializacijos aspektų gamtoje, tyrimo dalyviai akcentavo būtinybę gamtoje būti vieniems. Bendravimas su kitais ir buvimas vienam gamtoje persipynė be konflikto. Dalyvių pasakojimuose tai atspindi savybes, kaip natūrali aplinka įgalina įvairias patirtis, priklausomas nuo

situacijos. Dauguma dalyvių apibūdino poreikį būti gamtoje vienuoje ir siejo tai su teigiamomis reikšmėmis. Buvimas vienam natūralioje aplinkoje buvo sąmoningai pasirinkta vienatvė, kuri neturėjo neigiamų vienatvės prasmų, tačiau leido paaugliams susikoncentruoti į savo mintis, emocijas leido „būti savimi“, „pabūti su savimi“, „save susigrąžinti“, jaustis „priimtam“, „susibalansuoti“ nuo per intensyvaus bendravimo – taip santykis su gamta atsiskleidė kaip svarbus savojo Aš formavimuisi.

3.4. Santykis su gamta per susirūpinimą – įsitikinimai, elgesio ir emociniai atsakai

Penki tyrimo dalyviai reikšdami savo mintis apie jų asmeninio santykio su gamta patyrimą atskleidė rūpesčio gamta svarbą. Tyrimo dalyviai jaučia pareigą rūpintis gamta dėl to, jog ji „*teikia išteklius ir mes esame nuo jos priklausomi*“. Dalyviai mini ir bendrą gamtos ir žmonių sistemą t.y. kad „*žemė (gamta) mus visus jungia*“, kaip priežastį rūpintis ja:

Saulius: „*visi augame žemėje su medžiais gamta ir turėtume juos gerbti, prižiūrėti*“.

Vakaris: „*gamta nėra vien tik tokia dvasinga vieta, kur tiesiog atsipalaiduoji, aš tiesiog supratau, kad tai man yra kaip ir tai dėl ko mes gyvenam labai patogiai, tai ir yra gamtiniai ištekliai, kurie mus aprūpina viskuo. Tiek statybinėmis medžiagomis ((juokiasi)), kur mes gyvename, tiek maistu, nu tai dėl to kaip ir norisi gamtą vertinti saugoti.*“

Tiriamieji referuoja į dabartinį visuomenėje vykstantį naratyvo kontekstą, kurio akivaizdoje patiria nemalonius jausmus kaip liūdesį, pyktį ir kaltę dėl gamtos nykimo ir žmonių įtakos tam. Pavyzdžiui:

Tyla: „*Kartais aišku ir liūdesį ((jaučia)) <...> ta gamta visos tos gamtinės katastrofos, kurios vyksta dabar. Atrodo nu, nu kodėl tu taip padarei? Nu kodėl gamta nusprendė taip padaryti? <...> Bet nu čia irgi labai ne kiek gamtą mes galim kaltinti, bet patys save <...> nes manau, kad mes vistiek kažkiek prisidedam prie gamtos visų nelaimių.<...> galbūt net daug manau, kad kas padarė, kad tas nerūšiavimas visokių šiukšlių ir šiaip cheminės medžiagos, tarša.*“

Patiriami tiriamųjų nemalonūs jausmai ir požiūris veda prie aktyvaus veiksmo arba prie jo neveda. Prie to prisideda ir gana aiškiai išryškėjusi aplinkosauginių noras turėti daugiau efektyvesnių aplinkosauginių žinių, kokiais būdais saugoti gamtą, iš kitos pusės atsiskleidė nepasitikėjimas žiniasklaidoje ir mokykloje teikiamos informacijos bei edukacijos efektyvumu taip pat bejėgiškumo ar fatalistiniai įsitikinimai, kurie nevedė prie aktyvaus aplinkosauginio veiksmo:

Vakaris: „*galbūt <...> yra visokios veiklos, gali rinkti šiukšles, gali kitus skatinti. Yra daug veiklos, kurių tu gali atlikti ir tai nėra ta pabaiga vien tas rūšiavimas, kurį kas dieną apie jį girdime. Ir*

atrodo nu tipo aš tiesiog manau tas toks vat įdiegtas mąstymas, kad va aš pasijaučiu net gerai kartais kai įmetu į rūšiavimo dėžę kažką, bet iš tikrųjų tai yra minimali nauda ir galėčiau padaryti daug daugiau dėl to, neturėčiau jaustis gerai dėl to, tikiu. <...> Na aišku, mes dabar žmonės pradedame tikėti, kad esame tie valdovai <...> bet vistiek iš esmės gamtą galima niokot bet jinai vistiek yra <...> esu girdėjęs ir tikiu, kad galiausiai gamta išliks, ne žmonija.“

Apibendrinant rūpesčio ir pagarbos gamtai svarbą dalyviai akcentuoja tėvų vaidmenį. Tiriamųjų pokalbiuose atsisipindėjo tėvų vaidmuo gamtos pagarbos suvokimui ir akyviam aplinkosauginiam elgesiui:

Adomas: „Kai pamatai, kad ten vidury kažkur šiukšlės yra nu tai jo. Na ir taip pat su šeima eidavom į miškus viską ir mokydavo, kad negerai taip daryti negerai taip daryti.“

Taip pat rūpestis gamta buvo perteikiamas per antropomorfizmą „ne, šakai gi skauda“, liūdesys irgi per antropomorfizmą („kodėl, gamta, nusprendei taip padaryti?“) bei per atsakomybę rūpintis gamta kaip bendra su žmonėmis sistema, kartu mąstant ir apie savo ateitį ir išlikimą. Visgi, visuomenėje vyraujanti gamtos nykimo naratyvas kelia nemaloniais emocijas ir bejėgiškumo jausmą, bei klausimus, kokiais efektyvesniais būdais, nei žinome dabar, galime padėti gamtai?

3.5. Santykio su gamta dinamika ir asmeninė prasmė

Ši tema atspindi tai, jog priklausomai nuo konteksto ir aplinkybių santykis su gamta visų dalyvių gyvenimuose kinta. Nepaisant to, jiems visiems santykis su gamta asmeniškai reikšmingas ir atitolus nuo gamtos visi išreiškia poreikį į ją sugrįžti. Tyrimo dalyviams buvo sunku įsivaizduoti gyvenimą be gamtos ir santykio su ja. Be gamtos dalyviai jaustųsi „pasimetę“, jie neįsivaizdavo, kaip galėtų „gyvent be gamtos“, „būtų pasaulis svetimesnis kažkoks“:

Saulius: „Labai sunku įsivaizduoti iš tikrųjų, tai turbūt toks daug pilkesnis gyvenimas, kad turbūt ir sudėtingesnis būtų. Kai nėra vietos, kur ramiai pabūti.“

Tyrimo dalyviai suvokė save kaip neatsiejamą gamtos dalį „aš pati iš gamtos“, o gamta suvokiama kaip „duotybė“, besitęsianti kaip „gyvenimo atspindys“, „ratas gyvenimo praeinantis“, ir savo buvimu nekintanti, iškelianti savo kaip žmogaus laikinumo suvokimą:

Vakaris: „galbūt ir pasijauti šiek tiek mažas prieš visą tą gamtą, nes gamta(ištiesia)) tokia na jinai visados bus ir per amžių amžius, o mes labai ilgai negyvename palyginus su ja ((juokiasi)) ir tiesiog nu nežinau, jaučiuos lyg prieš kažkokią aukštesnę būtybę kartais“.

Visi tyrimo dalyviai atkreipė dėmesį į tai, jog jų santykis su gamta keičiasi priklausomai nuo oro sąlygų ar sezonų, jie minėjo natūralų gamtos ciklą, kuris veikia ir juos:

Saulė: „Kažkaip ta gamta užmigus toks jausmas šiek tiek yra ir aš pati labiau užmigus jaučiuosi tai jaučiuosi gal šiek tiek labiau nutolus nuo gamtos. Bet kai gražiai sninga, labai tada smagu vėl atrodo, (pasikeičia tonas) šiaip labai daug susijęs su oru pačiu”

Taip pat visi dalyviai atkreipė dėmesį į tai, jog vaikystėje jų santykis su gamta buvo kitoks – galimai dėl vaikystėje daugiau praleisto laiko gamtoje, buvimo kaime, bendraminčiais ir raidos ypatumų. Jaunuoliai išskiria tai, jo būnant vaiku ir dabar poreikiai būti gamtoje skiriasi. Jie ryškiai akcentuoja vaikystę ir fantaziją, kurią prisimena turėję kai buvo vaikai, ir pastebi, jog dabar jų buvimas gamtoje yra kitoks. Kai kuriems dabar gamtoje būti ne taip įdomu kaip vaikystėje ir sunkus „sugalvoti, ką veikti“ joje, o kitiems gamta atliepia jų dabartinius raidos poreikius:

Mėta: „vat vaikystė, kai vaizduotę turi vaikas, žiauriai suteikia, /vat kaip dabar suteikia erdvę pabūt ir išjausti/, vaikystėj suteikia erdvės tam fantazijos pasauliui skleistis, paprastas medis obelis išsilenkus tau tampa karieta su arkliais, tu sėdi su sese, mes jojame, ten alyvą turėjome tokią, /atdoro dabar gal net yra, nu tokia nusėdėta/, ten medyje net žievėj įbrėžta yra, nes mes ten tiek sėdėjome“.

Nepaisant santykio su gamta kaitos, ir atsitraukimo nuo jos, visi tyrimo dalyviai karts nuo karto jaučia poreikį pasitraukti į gamtą ar „susisieti su ta gamta“ – t.y. išėjus norisi sugrįžti:

Saulė: „jeigu ilgai būnu, pavyzdžiui, uždaroj erdvėj, norisi jau labai giliai į tą gamtą nueit, net nežinau, kaip paaiškint, bet jau ne šiaip medžius pamatyt mieste”.

Kartais atsitraukiama nuo gamtos dėl įvairių aplinkybių kaip prieiga prie gamtos, gyvenimas mieste ir asmeninio bei socialinio konteksto – rūpesčių ir įsipareigojimų, “nėra laiko” būti gamtoje, technologijų.

Saulius: „ta kasdienybė į ta mokykla, tai taip viskas mieste vyksta ir ta gamta taip kaip ir vos ne primiršta“

|Eglė: „nesu atsidavusi pilnai dėl to nes kaip ir sakiau, iš tikrųjų kaip čia dabr tas nuskambės, kad laiko nėra, bet tikrai užsiėmusi būnu šiais metais <...> Galbūt reiktų to didesnio kažkokio spyrio <...> nu kad kažkokia motyvacija galbūt būtų į tą gamtą įeiti <...> cia ne paslaptis, bet manau, kad žinot, kad visi susitinka ir sėdi prie tų telefonų“.

Taigi, apibendrinant, tyrimo dalyviai analizuodami savo aplinką ir juos supantį socialinį kontekstą išvelgia tendenciją, kur pastebi aplinkinių mažesnę susidomėjimą gamta įvardindami technologijų naudojimą, taip pat jie atskleidžia ir savo asmenines aplinkybes, kurios juos atitolina nuo gamtos susijusias su technologijų vartojimu, taip pat rūpesčiais, intensyviu gyvenimo tempu ir vidinėmis savęs kaip jauno žmogaus paieškomis. Taip pat santykio su gamta dinamika priklauso nuo oro sąlygų, sezono taip pat jis skiriasi vaikystės ir paauglystės raidos etapuose. Visgi, nepaisant

asmeninio santykio su gamta kaitos ir atsitraukimo nuo jos, gamta yra cikliška pačių tyrimo dalyvių dalis. Palaikyti su ja santykį yra svarbu ir būtina kiekvienam dalyviui. Pasak dalyvių iš gamtos išeinama ir vėl grįžtama, o kartais trauka jai yra visada: „*net jeigu joje nesu aš dažnai mąstau apie ją arba noriu jos, geidžiu kažkoks toks dalykas yra*“ (Vakaris).

4. REZULTŲ APTARIMAS

4.1. Rezultatų aptarimas

Šiame tyrime remiantis kokybine refleksyviaja analize nagrinėjau vėlyvųjų paauglių santykio su gamta patyrimą. Ši analizė atskleidžia subjektyvius paauglių patyrimus ir pasakojimus apie tai, kaip jie įprasmina savo šiuolaikinėje kasdienybėje santykio su gamta patyrimą, kokį ryšio su gamta kognityvinis, emocinis ir elgesio aspektai vaidmenį atlieka jaunuolio raidoje bei kaip santykis su gamta pasireiškia atsižvelgiant į įvairius kontekstus ir situacijas. Dalyviai apibūdino įsitraukimą į gamtą kaip sensorinę ir pozityvią patirtį, skatinančią tyrinėti ir įgalinančią atsitraukti bei atsigausti nuo kasdienės rutinos ir streso. Dalyviai išreiškė rūpestį gamtai, bei įvardino žmogaus – gamtos santykio svarbą emociniam ir kognityviniam reguliavimui, savojo Aš formavimuisi, socialinei raidai. Dalyviams santykis su gamta kinta ir formuojasi priklausomai nuo konteksto ir skirtingų bioekologinių sistemų – gamtos ciklų, asmens raidos etapo ir socialinių aplinkybių, tačiau atsitraukus nuo gamtos visada į ją sugrįžtama. Toliau apžvelgsiu rezultatus remiantis kiekviena išskirta tema iš eilės.

Tyrimo dalyvių pasakojimai atskleidė, jog jų santykis su gamta dažniausiai patiriamas tiesiogiai įsitraukiant į gamtą. Kiti tyrimai patvirtindami šiuos rezultatus rodo, jog paaugliai, kurie turi daugiau patirčių ir dažnesnę prieigą prie gamtos turi didesnę žmogaus – gamtos ryšį (Collado et al., 2013; Larson et al.; Restall & Conrad, 2015; 2019; Richardson et al, 2019; Rosa et al., 2018; Soga & Gaston, 2016). Pasakojimuose išvelgiama tai, jog jaunuoliai į gamtą įsitraukia pozityviu emociniu ir sensoriniu būdu bei per veiklą ir tyrinėjimą. Pirmiausia, tyrimo dalyviai atskleidė, jog vizualus estetinis gamtos grožis sukeldavo malonius, o kartais stiprius laikinumo suvokimo jausmus. Tyrimo rezultatai atskleidė, jog šie jausmai siejosi su žavėjimusi naujumu, kurį sukelia nuolatinė gamtos kaita. Rezultatus patvirtina Richardson ir kolegų (2021) tyrimas, kuriame jie atrado, jog aktyvus sensorinis įsitraukimas į gamtą kaip grožėjimasis, žavėjimasis, jos stebėjimas yra esminiai elementai, kurie siejasi su stipresniu žmogaus – gamtos ryšiu ir yra šiam ryšiui svarbesni nei laikas praleistas gamtoje.

Toliau, kai kurie tyrimai atskleidžia, jog sąveikaujant su gamta per prisilietimą yra formuojamas emocinis prisirišimas kaip reikalingas ryšio su gamta komponentas (Mayer et al., 2004). Šio tyrimo rezultatai papildė esamą literatūrą atskleisdami kvapo svarbą emociniam prisirišimui formuoti, kai per kvapą spontaniškai atgaminami malonūs gamtoje patirti prisiminimai, kvapo pojūčio įsitraukimui į gamtą svarbą paminėjo ir Lumber et al., (2018), nustatė, jog vien tik fizinio kontakto ryšiui su gamta užmegzti neužtenka ir kad kavapas yra vienas iš pojūčių keliančių malonias emocijas bei prisiminimus ir taip didinančių ryšį su gamta.

Tyrimo tyrimo dalyvių pasakojimai taip pat atskleidė, jog pozityvios patirtys gamtoje vaikystėje kelia malonius prisiminimus ir tų patirčių vizijas dabar, kurios kalbant apie santykį su gamta dalyvių pasakojimuose užėmė reikšmingą dalį. Šį atradimą patvirtina Chawla (2007), kuri mini, jog laisvo žaidimo ir aktyvaus tyrinėjimo vaikystės patirtys gamtoje sukuria „pozityvius ciklus“, kuriuos vėliau paaugliui (ir ne tik) iškelia atmintis. Pozityvios patirtys vaikystėje natūraliai skatina gamtos tyrinėjimą. Tyrimo dalyvių pasakojimuose paauglystėje išlikęs įsitraukimas į gamtą per tyrinėjimą ir veiklą kaip pavyzdžiui gamtos panaudojimą kūrybai, bebrų užtvankų stebėjimas, skatina giliai vertinti gamtos ir savo tarpusavio ryšį, tą patvirtina ir kiti tyrimai (Lumber et al., 2018).

Taip pat, šio tyrimo rezultatai atskleidžia, jog tokios kasdienės veiklos kaip maudymasis karjere, aktyvios veiklos kaip dalyvavimas skautų judėjime ir nakvojimas gamtoje bei dalyvavimas orientacinėse varžybose prisideda prie pozityvaus santykio su gamta kūrimo ir padeda vystyti jaunuoliui savęs sampratą tiek asmeninę, tiek tarpasmeniniuose santykiuose, šiuos rezultatus patvirtina kitos analizės (Bowers et al., 2021; Sibthorp et al., 2007). Taigi, galimai pozityvios patirtys ir aktyvi veikla gamtoje veda link pozityvaus emocinio saito su gamta, tą patvirtina ir kiti autoriai (Nisbet & Zelenski 2011).

Remiantis aukščiau išvardintais argumentais bei dalyvių pasakojimais, į įsitraukimą į gamtą galime pažvelgti per bioekologinių sistemų prizmę. Galime daryti prielaidą, jog jaunuolio įsitraukimas į gamtą per pojūčius ir grožėjimąsi gamtos kaita bei veiklą ir tyrinėjimą reflektuoja jaunuolio ryšį su gamta, kuris atsiskleidžia kaip sąveikų forma tarp individo ir aplinkos, kurios šios teorijos rėmuose yra vadinamos proksimaliais procesais, kurie veikia laikui bėgant ir yra laikomi pagrindiniais žmogaus raidos mechanizmais (Bronfenbrenner & Morris, 2006). Čia svarbu pabrėžti, jog šie procesai yra veiksmingi, kai vyksta abipusiškai t.y. ne tik individas įsitraukia į gamtą, tačiau, kad įvyktų reciprokinis procesas, objektai esantys artimoje aplinkoje turi būti tokie, kurie pritraukia dėmesį, kviečia tyrinėti, manipuluoti jais, kelia vaizduotę (Bronfenbrenner & Morris, 2006). Šio tyrimo rezultatai reflektuoja tokį abipusį proksimalinį procesą tarp jaunuolio ir gamtinės aplinkos, kur gamta juos traukia, kviečia tyrinėti, kelia malonius prisiminimus, taip skatindami jaunuolius įsitraukti į ją.

Analizuojant toliau, šio tyrimo dalyvių pasakojimuose kaip ir kituose žmogaus – gamtos ryšių analizuojančiuose tyrimuose bei literatūros apžvalgose (Ives et al., 2017; Soga & Gaston, 2016; Tam, 2013; Zylstra et al., 2014) atsiskleidžia žmogaus – gamtos ryšio nauda tiek žmogui. Iš vienos pusės analizuojant santykį su gamta, sensorinis įsitraukimas į gamtą siejamas su dėmesio ir kognityvinių resursų atstatymu ir žmogaus – gamtos ryšiu (Kaplan & Berman, 2010; Lumber, et al., 2018; Richardson et al., 2021), tuo tarpu iš vaikystės atėjęs gamtos tyrinėjimas siejasi su individo

supratimu kaip jis ar ji dera su platesniu gamtos kontekstu ir kokia jo ar jos rolė žaloti arba apsaugoti gamtą, taip atsiskleidžiant „užkoduotoms“ biofilijos vertybėms – vidiniui polinkiui sietis su gamta – , šios vertybės skirtingai pasireiškia individo raidoje, kurios paauglystėje turėtų būti pasireiškusios (Kellert, 2002; Lumber et al., 2018) ir kurias galime traktuoti kaip asmens vidines savybes (Bronfenbrenner & Morris, 2006). Taigi, šie pastebėjimai gali atspindėti Bronfenbrennerio ir Morris (2006) bioekologinių sistemų teoriją (plačiau apie teoriją 1.3. Gamtos reikšmė paauglystės tarpsnyje), kurioje nuolatiniai abipusiai procesai tarp asmens individualių savybių (pavyzdžiu lyties, amžiaus ir biofilijos vertybių) ir konteksto (šeima, patirtys gamtoje, gamta) yra esminiai žmogaus visuomenėje vystymosi mechanizmai, kurie veikia vienas kitą šiuo atveju žmogų ir gamtą abipusiai. Toliau remdamasi tyrimo rezultatais, apžvelgsiu kaip santykis su gamtas yra naudingas žmogui ir kaip dalyvių pasakojimuose atsiskleidžia rūpinimasis gamta. Toliau remdamasi tyrimo rezultatais, apžvelgsiu kaip santykis su gamtas yra naudingas žmogui, o vėliau kaip dalyvių pasakojimuose atsiskleidžia rūpinimasis gamta.

Dalyvių pasakojimuose atsiskleidė jog žvelgiant per psichologinę prizmę, šiuolaikinio gyvenimo mieste kontekstas kelia vis didesnius reikalavimus kognityvinių išteklių naudojimui, panašius rezultatus atskleidžia ir kiti mokslininkai (Puhakka & Hakoköngäs, 2023). Kognityviniai gebėjimai ir jų vystymasis ypatingai suaktyvėja paauglystės laikotarpiu ir yra svarbūs visoms besivystančioms funkcionavimo sferoms tarp jų emocinei, savojo Aš arba tapatybės ir socialinei, tą tvirtina ir kiti paauglio raidą tyrinėjantys autoriai (Bronfenbrenner & Morris, 2010; Sessa, 2016). Taigi tyrimo dalyviai atskleidžia kasdienio santykio su gamta svarbą savo emociniam, kognityviniam, dėmesio ir motyvaciniam atstatymui – kitaip sakant savireguliacijai bei problemų sprendimui šiuolaikinės kasdienybės kontekste, šie rezultatai panašūs į kitų autorių pastebėjimus (Owens & McKinnon, 2009; Puhakka & Hakoköngäs, 2023), kurie taip pat atskleidžia gamtos patirčių svarbą savireguliacijai. Iš dalies šie tyrimo rezultatai gali būti aiškinami biofilijos hipoteze, kuri mini, jog žmoguje evoliucionuojant „užkoduotos“ vertybės padeda mums „išlikti“ (Kellert, 2002), visgi tą patį evoliucinį išlikimo pagrindą grindžianti dėmesio atstatymo teorija tokius rezultatus aiškina tiesiogiai (Kaplan & Berman, 2010). Kasdienybėje tyrimo dalyviai patiria nuovargį, kuris gali būti ir „dėmesio nuovargis“. Kaip pastebi Kaplan & Berman (2010) gamtos estetiškos savybės sukeliančios „lengvą susižavėjimą“, erdvė bei gamtoje atliekama veikla derėdama su vidine motyvacija nereikalauja tiesiogiai nukreipto tikslingo dėmesio pastangų ir taip padeda atstatyti kognityvinius jaunuolio resursus bei prisideda prie savireguliacijos proceso. Tyrimas taip pat atskleidė, jog santykis su gamta jaunuolius įgalina lengviau „reflektuoti“ savo mintis ir taip šis santykis pasitarnauja kognityviniam problemų sprendimui, šie radiniai atitinka kitų autorių pastebėjimus (Kaplan & Berman, 2010; Owens & McKinnon, 2009).

Jaunuolių pasakojimai atskleidžia ir tai, jog santykio su gamta jie ieško, kai nori atsitraukti ir pailsėti nuo kasdienybės keliamo streso ir „triukšmo“, kitaip sakant šiuolaikinio pasaulio visumos, tai siejasi taip pat su dėmesio atstatymo teorija, kurioje minimas *atsitraukimas* kaip viena iš modelio dalių (Kaplan & Berman, 2010). Jaunuoliai atsitraukia ir nuo socialinių reikalavimų ir normų bei nuo technologijų, tokius rezultatus galime rasti ir kitų autorių darbuose (Birch et al., 2020; Puhakka & Hakoköngäs, 2023). Taip pat, šio tyrimo rezultatai atskleidžia, jog jaunuoliams labai svarbus privatumas ir vieta, kurioje jie gali būti nematomi, jaustis priimti, galintys pasirinkti ir būti laisvi nuo bet kokios kontrolės ar vertinimo, tokiu būdu santykis su gamta padeda geriau suprasti ir susitvarkyti su paauglystei įprastomis augimo įtampomis ir formuoti savo savastį, šiuos rezultatus patvirtina ir kitos analizės bei teorinės prielaidos (Birch et al., 2020; Bruni & Shultz, 2010; Chawda, 2020; Kellert, 2022; Thomashow, 2002; Owens & McKinnon, 2009; Puhakka & Hakoköngäs, 2023).

Pasak Chawla ir Gould (2020) paauglystė yra tapatybės formavimosi laikas, tačiau šiuo laiku ypatingai svarbu užmegzti santykius su bendraamžiais. Tai labai siejasi su jaunuolių pasakojimais, kuriuose jie akcentavo ypatingą gamtos rolę jų tarpasmeniniams santykiams. Pasireiškus humanistinei biophilijos vertybei ryšio mezgimas su gamtos pasaulio elementais yra matomas kaip instrumentas vystyti intymumą, pasitikėjimą ir priklausymą vystant pasitikėjimą savo veiksmais ir savimi per davimą, gavimą ir dalijimąsi pozityviais jausmais (Kellert, 2002). Rezultatai rodo, jog gamtoje su draugais ar šeima santykiai tampa atviresni, draugystės gilesnės, tai siejasi su kitais tyrimais (Birch et al., 2020; Puhakka & Hakoköngäs, 2023), kuriuose žymima gamtos svarba paauglio socialiniam gyvenimui ir atvirumui sau. Taip pat jaunuolių pasakojimuose atsiskleidė, jog santykis gamtoje su kitais suteikia priklausymo bendruomenei jausmą (paaugliai nori būti su bendraamžiais, kuriems kaip ir jiems, svarbi gamta), kuris paaugliams jų raidos etape yra labai svarbus, tą patvirtina Owens ir McKinnon (2009).

Iš kitos pusės, rezultatai atskleidžia, jog tyrimo dalyviai turi poreikį gamtoje būti ir vieni. Ši vienatvė santykyje su gamta ir buvimas su kitais gamtoje dalyvių pasakojimuose persipynė be konflikto ir siejosi su pozityviomis reikšmėmis, tai atspindi ir kito tyrimo rezultatai (Puhakka & Hakoköngäs, 2023). Szczytko ir kiti (2020) savo tyrime atskleidė, jog buvimas vienam gamtoje yra svarbiausias santykio su gamta prediktorius. Dalyvių pasakojimai atskleidė, jog gamtoje galimybė būti vienam yra svarbus jų tapatybės formavimosi patyrimas, šiuos rezultatus patvirtina Owens ir McKinnon (2009) tyrime, kuriame rasta, jog gamtinės vietos, kuriose galima būti vienam ir reflektuoti yra svarbios paauglio raidos užduotims kaip pozityvus savojo Aš arba tapatumo formavimasis, vertybių formavimasis, saviveiksmingumo formavimasis. Iš esmės šie rezultatai siejasi su Bruni ir Schultz (2010) pastebėjimu, jog kognityvinis ryšio su gamta elementas nėra

požiūris, tai yra savojo Aš aspektas, kuris yra paprastai tariant savęs priklausymo santykiyje su kitu tuo tarpu ir gamta pratęsimas t.y ne tik tai kas aš esu priklausomai nuo santykių su kitais žmonėmis, tačiau kas aš esu santykiyje su aplinka, kurioje esu.

Toliau aptarsiu rezultatuose atsispindėjusį žmogaus – gamtos ryšio svarbą gamtai. Taigi, pratęsia savojo Aš temą bei ryšio su gamta svarbą gamtai, tyrimo dalyvių pasakojimuose atsisipindėjo jų artumas gamtai per jų savojo Aš reprezentaciją su gamta, kitaip sakant, jaunuolių asmeninė kognityvinė savęs reprezentacija persidengė su jų kognityvine gamtos reprezentacija, t.y. jaunuoliai save reprezentavo kaip dalį gamtos ir išreiškė rūpestį ja, gautus rezultatus galima paaiškinti iš pradžių Biofilijos hipoteze ir jos vidinėmis vertybėmis (Kellert, 2002) bei gamtos įtraukties į save modeliu (Bruni & Schultz, 2010) – atsižvelgiant į tai, jog paauglio vienas svarbiausių raidos uždavinių yra savojo Aš formavimasis (Sessa, 2016), jei jis sėkmingai integruoja visas biofilijos vertybes, jo kognityvinė savęs reprezentacija turėtų persidengti su kognityvine gamtos reprezentacija (Shultz, 2002), kuomet rūpinimasi gamta galime traktuoti kaip vieną iš psichologinio žmogaus – gamtos ryšio emocinių komponentų. Panašius radinius pateikia Giusti (2019), jis atrado, jog emocinė sąsaja net iš pradžių ne tokiais maloniais ropiais kaip gyvatė po intervencijos leidžia peržengti konkrečiu atveju pasiūlykštėjimo gyvate slenkstį ir paskatina rūpestį gyvąja gamta. Taigi, analizuojant tyrimo rezultatai papildė literatūrą priežastimis, kodėl reikia rūpintis gamta, tai – jausmas, kad esi priklausomas nuo gamtinių išteklių, jausmas, kad esi ekosistemos dalis ir per antropomorfizmą, visa tai atskleidžia jaunuolio kaip asmens reprezentacijos persidengimą su gamtos kaip schemos reprezentacija. Šie radiniai siejasi su Tam ir kolegų tyrimu (2013), kuriame jie atskleidė jog ryšys su gamta siejasi su žmogiškųjų savybių priskyrimu gamtai, kas savo ruožtu yra gamtos kaip savęs reprezentacija ir siejasi su aplinką tausojančiu elgesiu. Visgi, socialinis gamtos nykimo naratyvas ir šiukšlinama aplinka, kurioje jaunuoliai būna, dalyviams, kurie turi ryšį su gamta, kėlė nemalonius išgyvenimus – liūdesį, pyktį žmonių veiksmais prieš gamtą (šiukšlinimas, tarša, nerūšiavimas) arba kaltę prieš save (nerūšiavimas), panašius rezultatus apie jausmus kylančius dėl gamtos nykimo skelbia ir kiti tyrimai (Birch et al., 2020). Apžvelgti rezultatai dera su mintimi, jog rūpinimasis gamta yra emocinis ryšio su gamta komponentas.

Nepaisant to, kad tyrimai atskleidžia, jog paaugliai turintys stipresnį ryšį su gamta rodo geresnes aplinkosaugines žinias (Otto & Pensini, 2017) ir aplinką tausojantį elgesį (Bowers et al., 2021; Nisbet et al., 2011; Richardson et al., 2020), šiame tyrime dalyviai atskleidė, jog norėtų daugiau žinoti, kaip rūpintis gamta. Visgi, rezultatuose galime įžvelgti šeimos vaidmenį tiek rūpesčio gamta jausmui, tiek realiam aplinkosauginiam elgesiui reikštis, tai atspindi kiti moksliniame lauke skelbiami rezultatai (Barrera-Hernández et al. 2020; Hann, 2021), kuriuose teigiama, jog nesant aplinkosauginio ugdymo šeimoje jis paauglystėje mažėja, o esant – išlieka arba

didėja. Kitas svarbus aspektas pasakojimuose atsispindėjęs įsitikinimas visuomenės bejėgiškumu ir žiniasklaidoje pateikiamos informacijos menkavertiškumu, bei fatalistinis mąstymas manant, jog gamtą galima niokoti, tačiau ji išliks, vedė prie asmeninės kaltės jausmo, tačiau nevedė prie realaus aplinką tausojančio elgesio, šie rezultatai iš dalies siejasi su Ojala (2015) tyrimu, kuriame skelbiama, jog jeigu jaunuolis jaučia ryšį su gamta, tačiau tuo pačiu jaučia ir neviltį ir bejėgiškumą dėl nykstančios gamtos, jis yra mažiau linkęs elgtis aplinką tausojančiai. Apibendrinant, tyrimas atskleidžia, jog jaunuoliai jaučia rūpestį gamta ir nerimauja dėl jų manymu sparčiai nykstančios gamtos bei ateities ir klausia efektyvesnių gamtos saugojimo būdų nei rūšiavimas ir šiukšlių rinkimas. Čia galime išvelgti jaunuolio individualių savybių ir emocinio ryšio su gamta komponento pasireiškimą, kuris turėtų vesti link aplinką tausojančio elgesio (Schultz, 2002), taip pat pastebime ir konteksto – šeimos ir visuomenės naratyvo svarbą elgesio tiek rūpinimosi jausmui, tiek elgesio pasireiškimui.

Atsižvelgiant į tyrimų rezultatus, matome, jog jaunuolių santykis su gamta yra pakankamai kompleksiškas, į tai dėmesį atkreipia ir kiti autoriai (Giusti, 2019; Michaelson et al, 2023. Puhakka & Hakoköngäs, 2023;). Remiantis jaunuolių pasakojimais žmogaus – gamtos santykis keičiasi priklausomai nuo įvairių kontekstų. Vienas jų raidos etapas ir vidiniai asmens polinkiai – paaugliai santykį su gamta patiria kitaip nei vaikystėje. Dalyvių pasakojimuose atsispindi vaikystėje pasireiškiantis fantazijos vaidmuo, tuo tarpu dabar santykį su gamta dalyviai reflektuoja kaip svarbų jų kognityvinių, emocinių ir socialinių procesų raidai bei balansui įtraukdami šio santykio asmeninę prasmę į platesnį kontekstą kaip visuomenės naratyvas ir šiuolaikinė skubanti kasdienybė. Santykio su gamta skirtumus vaikystės ir paauglystės raidos etape mini ir kiti autoriai akcentuodami paauglystėje suaktyvėjusius egocentriškesnius socialinius (Anderson & Krettenauer, 2021; Kaplan & Kaplan, 2002), tarpasmeninius (Chawla & Gould, 2020) poreikius, bei savojo tapatumo formavimosi aspektus. Taigi, paauglystėje santykis su gamta gali būti panaudojamas tiek individo vidiniams poreikiams atliepti, tiek pats paauglys dėl paaugliui būdingų savybių gali atitolti nuo gamtos, ką ir atspindi tyrimo rezultatai.

Analizuojant kaip santykis su gamta pasireiškia asmens raidoje, rezultatus galime aiškinti integruotomis ir raidoje adaptyviai pasireiškusiomis biofilijos vertybėmis, kaip diomionistinė, estetinė ir natūralistinė, kurios pasireiškia vaikystėje ir intensyviai skatina vaizduotę, o paauglystėje bręsta labiau abstraktus, konceptualus ir etinis įsitraukimas į gamtą, kitaip sakant, šiame raidos etape reikšmingai prasiplečia moralistinės, natūralistinės ir ekologinės – mokslinės vertybės sąrašyje su gamta, kur įsisąmoninami didesni procesai susiję su gamta – ekosistemos, kraštovaizdžiai, evoliuciniai procesai, kuriuos sunku įsivaizduoti, tačiau kurie indukuoja gyvybiškai svarbią mums žmonėms priklausomybę nuo gamtos (Kellert, 2002). Kaip minėjau anksčiau, šios

vertybės bioekologinių sistemų teorijos kontekste gali reprezentuoti asmens vidinius polinkius ir sudaryti mikrosistemą (Bronfenbrenner & Morris, 2010) bei esant palankioms sąlygoms bei proksimalinėms sąveikoms tarp jų bei įvairių kontekstų gali adaptyviai pasireikšti taip formuodamos gilų ir adaptyvų santykį su gamta (Kellert, 2002; Lumber et al. 2018).

Iš kitos pusės žvelgiant į tyrimų rezultatus, matome, jog santykis su gamta priklausomai nuo socialinių aplinkybių, kitaip sakant socialinių kontekstų – kinta. Paaugliai gali atitolti nuo gamtos dėl kelių priežasčių: prieinamumo prie gamtos, ką patvirtina ir kiti autoriai (Collado et al, 2013, Larson et al, 2019, Richardson et al, 2019; Rosa et al., 2018, Restall & Conrad, 2015; Soga & Gaston, 2016) kurių duomenimis paaugliai turintys didesnę prieinamumą prie gamtos rodo didesnę santykį su gamta; prieinamumo prie technologijų (Larson et al, 2019; Michaelson et al., 2023), kur autoriai pastebi, jog buvimas prie technologijų pakeičia laiką, kurį jaunimas praleistų gamtoje; bei rūpesčių ir įsipareigojimų, kuriuos diktuoja socialinės aplinkybės – pastarasis pastebėjimas papildo literatūrą. Taip pat, remiantis dalyvių pasakojimais ir pati gamta jos sezonų kaita, oro sąlygų kaita sąveikaudama su individo asmeninėmis savybėmis gali atitraukti ir priartinti jaunuolį prie gamtos, remiantis bioekologinių sistemų teorija kintanti sąveika (proksimalinis procesas laike) tarp sistemų (asmens vidinės savybės ir kontekstas) keičia ir patį santykį (Bronfenbrenner & Morris, 2006), šie rezultatai papildo literatūrą.

Visgi, analizuojant tyrimo rezultatus, paauglių pasakojimuose išryškėjo dalyvių poreikis atsitraukus nuo gamtos į ją sugrįžti, kitaip tariant jie rinkosi sugrįžti į gamtą. Tai atspindi bioekologinių sistemų teorijos *patirties* aspektą, kuris rodo, kad svarbios aplinkos ypatybės žmogaus vystymuisi apima ne tik objektyvias savybes, bet ir tai, kaip šias savybes subjektyviai patiria asmuo, gyvenantis toje aplinkoje (Bronfenbrenner Morris, 2006). Taigi, dalyviai reflektavo gamtą kaip duotybę ir kaip dalį savęs. Remiantis Lumber ir kolegų (2018) pastebėjimais, galime daryti prielaidą, jog tiriamieji sąveikaudami su gamta per biofilijos vertybes užmezgė santykį su gamta, kuri tapo jų savojo Aš dalimi. Tai siejasi su gamtos įtraukties į save teorija per savęs kaip gamtos reprezentacija (Bruni & Schultz, 2010; Schultz, 2002) ir gamtos kaip namų, suteikiančių saugumo jausmą reprezentacija – Giusti (2019) gamtos kaip namų reprezentaciją siejo su gamtos kaip savęs reprezentacija. Šiam tyrimų dalyvių gamtos įprasminimui arba kitaip patirčiai reikšmingi buvo šeimos santykiai, kuomet dalyviai reflektavo veiklas, kurias jie veikdavo kartu su šeima gamtoje kaip gyvenimas palapinėje, buvimas sodyboje, vaikystėje praleistas laikas gamtoje, tėvų vertybės, bei prieiga prie gamtos, šiuos tyrimus patvirtina ir kiti autoriai (Bowers et al., 2021; Chawla, 2020; Sibthorp, Paisley, Gookin, 2007). Pavyzdžiui, leidžiamas laikas gamtoje kaip stovyklavimas gali prisidėti prie tokių asmeninių jaunuolio savybių vystymosi kaip savęs samprata arba kitaip savojo Aš formavimosi, atsparumo, tarpasmeninių santykių, problemų sprendimo ir

lyderystės plėtotės (Bowers et al., 2021; Sibthorp, Paisley, Gookin, 2007). Apibendrinant galime sakyti, jog šios refleksijos atspindi nuolatinę sąveiką vykstančią tarp individo, jo artimo konteksto (kaip šeimos vertybės ir veikla, prieiga prie gamtos), bei laiko praleisto gamtoje vaikystėje, bei laiko praleisto gamtoje turint artimą prieigą prie jos dabar, remiantis bioekologinių sistemų teorija (Bronfenbrenner and Morris, 2006), šie *nuolatiniai tam tikrą laiko tarpą vykstantys* proksimaliniai procesai daro įtaką asmens raidai ir jo santykiui su aplinka.

Taigi, santykis su gamta labai priklauso nuo konteksto, individo asmeninių savybių, nuolatinių sąveikų tarp jų pasireiškiančių laiko perspektyvoje. Iš dalies tą patvirtina kiti mokslininkai ir teoriniai modeliai (Bruni & Schultz, 2010; Giusti, 2019; Kellert, 2002, Wilson & Kellert, 1993). Pavyzdžiui Bruni ir Shultz (2010) teigia, jog nepaisant to, jog savojo Aš įtrauktis į gamtą yra pakankamai stabili savybė, visgi ryšys su gamta priklauso nuo aplinkos, kurioje ji yra matuojama. Kellert ir Wilson (1993) ir Kellert (2002) kalbėdami apie biophilijos vertybes jas minėjo kaip „silpną“ (Kellert, 2002, p. 129) biologinį polinkį susisieti su natūraliais procesais ir įvairove, kadangi pastarosios yra stipriai veikiamos mokymosi, kultūros ir patirčių. Giusti (2019) tyręs žmogaus – gamtos ryšį vaikystėje ir paauglystėje ragina į šį santykį pažvegti sistemiskai. Remiantis tyrimo rezultatais galiu teigti, jog santykis su gamta yra kompleksiškas ir jo supratimui sisteminiu požiūriu reikalinga daugiau kokybinių tyrimų. Toliau darbe nurodysiu šio tyrimo ribotumus ir gaires tolimesniems tyrimams.

4.2. Tyrimo ribotumai ir gairės tolimesniems tyrimams

Pagrindinis šio tyrimo ribotumas yra tas, jog šių rezultatų negalima apibendinti dėl mažos, kokybiniais tyrimams būdingos nereprezentatyvios imties. Taigi, nors tyrimo rezultatai atskleidžia svarbių paauglio psichologinio santykio su gamta aspektų, jie atspindi tik šiame tyrime dalyvavusių jaunuolių subjektyvias patirtis, kurios neleidžia šių rezultatų priskirti visiems Lietuvoje gyvenantiems paaugliams.

Taip pat, kadangi tyrime dalyvavo tik į kvietimo skelbimą atsiliepę jaunuoliai, kuriuos sudomino tema, galimai šių dalyvių santykis su gamta yra jiems patiems aktualus ir labiau kasdienišką, o tyrime nedalyvavo jaunuoliai, kuriems santykis su gamta yra mažiau svarbus ar nėra svarbus. Prielaida kyla iš to, jog tyrime atsiskleidė, dalyvių nuomonė apie jų aplinkoje sutinkamų jaunuolių požiūrį į gamtą ir santykio su gamta mažėjimą, visgi tiriamieji tai taikė artimoje aplinkoje ar klasėje esantiems pažįstamiems ir draugams, o ne savo patyrimui, tad rezultatai nebuvo įtraukti į temas. Atsižvelgiant į šiuos pastebėjimus, ateities tyrimuose būtų reikšminga tirti platesnę tiriamųjų

imtį, renkantis kitus atrankos kriterijus, galbūt taikant kompleksinį tyrimo metodą t.y. naudojant kokybinę ir kiekybinę paradigmą, ypač, jog tai rekomenduoja ir kiti autoriai (Giusti, 2019; Zylstra et al, 2017).

Kitas šio tyrimo ribotumas yra gana siauras demografinių duomenų kontekstas. Reikia atsižvelgti ir į tai, jog tyrimo dalyviai visi turėjo kaimą ir sodybą, kuriose būdami vaikais turėjo intensyvių gamtinių patirčių. Taip pat tyrime nebuvo analizuojamos asmeninės dalyvių savybės kaip lytis. Visgi, analizuojant santykio su gamta raidą ir šio santykio reikšmę paauglio raidai bioekologinių sistemų kontekste, tolimesniems tyrimams svarbūs duomenys turėtų apimti platesnį kontekstą ir skirtingas prieinamumo prie gamtos patirtis vaikystėje, lyties skirtumai, socioekonominis statusas. Šie demografiniai faktoriai gali daryti įtaką žmogaus – gamtos ryšio fenomeno supratimui.

Taip pat tyrime menkai atsipindėjo santykio su gamta elgesio aspekta, todėl natūraliai kyla klausimas kaip kasdienybėje paauglys elgiasi su gamta? Kokios elgesio priežastys? Šis klausimas apimant ne tik aplinką tausojančius elgesius, tačiau ir kasdieniškus elgesius su gamta gali būti kaip akstinas ateities tyrimams, kurie atskleistų platesnį vaizdą apie jaunų žmonių kasdienį elgesį su gamta, o tai savo ruožtu reikšmingai prisidėtų prie aplinką tausojančio elgesio tyrimų aplinkos psichologijos moksle bei praktiškai būti pritaikytas intervencijose.

Atsižvelgiant į gautus rezultatus ir jų tęstinumą, reikėtų platesnių tyrimų, kurie konkrečiai analizuotų atskirų raidos aspektų formavimosi paauglių santykio su gamta kontekste, pavyzdžiui ryšio su gamta reikšmę ir procesus tapatumo formavimuisi. Taip pat, nors šiame tyrime buvo analizuojama santykio su gamta dinamika bioekologinių sistemų modelyje (Bronfenbrenner & Morris, 2006), reikėtų daugiau tyrimų žvelgiančių į santykio su gamta pasireiškimą įvairiuose kontekstuose, taip pat atkreipiant dėmesį į tai, kaip rūpinimasis gamta (kas yra vienas iš psichologinio žmogaus – gamtos ryšio pagal Schultz (2002) ir Bruni ir Schultz (2010) gamtos įtraukties į save modelį aspektas) formuojasi ir pasireiškia atsižvelgiant į įvairias bioekologines sistemas ir faktorius kaip asmeninės individo savybės ir artima aplinka – šeima, platesnis kontekstas – bendruomenės vertybės, švietimas, socialinis medijos naratyvas, kultūra.

Šis tyrimas atsižvelgia į jaunuolio patirtį ir siekia prisidėti prie jauno žmogaus, netrukus priimsiančio sprendimus dėl aplinkos išsaugojimo ateinančioms kartoms, balso. Keičiantis kartoms, tam, kad įvyktų pokytis suaugę turi išgirsti ir atsižvelgti į jauno žmogaus patirtis ir mintis. Tik kartu priimti sprendimai gali būti reikšmingi pačiam jaunuoliui ir inicijuoti vertybinį bei elgesio pokytį natūralios aplinkos atžvilgiu. Šie duomenys gali prisidėti prie tolimesnių tyrimų ir įžvalgų siekiant skatinti jaunuolio ryšio su gamta plėtotę per švietimo sistemą, socialinį ir sveikatos sektorius, mediją ir politinius sprendimus. Pozityvus santykis su gamta yra reikalingas biologinės įvairovės ir

aplinkos sveikatos bei mūsų pačių tvarios ir sveikos ateities išsaugojimui, todėl tikimasi, kad mokslininkai ir toliau ieškos būdų kaip įsiklausyti į jauno žmogaus pasaulį ir jo santykį su gamta.

IŠVADOS

1) Analizuojant tyrime dalyvavusių 16 – 18 m. amžiaus paauglių santykio su gamta patyrimą, buvo išskirtos penkios pagrindinės temos: *Santykis per tiesioginį įsitraukimą į gamtą, Santykis su gamta kaip savęs reguliavimo strategija, Santykis su gamta vienam ir su kitais, Santykis su gamta per susirūpinimą – įsitikinimai, elgesio ir emociniai atsakai, Santykio su gamta dinamika ir asmeninė prasmė.*

2) Tyrime dalyvavusių paauglių santykis su gamta atsikleidė kaip kompleksinis, patiriamas įvairiais aspektais ir svarbus paauglių kognityvinei, emocinei ir socialinei raidai.

a) *buvimą gamtoje paaugliai suvokė kaip padedantį atstatyti kognityvinius resursus, prarandamus kasdienėse veiklose, spręsti problemas, reguliuoti savo emocijas ir elgesį. Jie ieškojo santykio su gamta ir taikė jį kaip kognityvinę, motyvacinę ir emocinę savireguliacijos strategiją leidžiančią lengviau laviruoti jų kasdienybėje.*

b) *gamta dalyvių buvo reflektuojama kaip vieta, kuri leidžia atsitraukti ir būti nematomais, jaustis priimtais, galinčiais patiems pasirinkti ir būti laisvais nuo socialinių normų, bet kokios kontrolės ar vertinimo, kuriuos patiria šiuolaikinės kasdienybės kontekste.*

c) *santykis su gamta reflektuojamas kaip svarbus tapatybės formavimuisi ir artimiems socialiniams ryšiams. Buvimas gamtoje kartais po vieną, o kartais - su kitais žmonėmis, suvokiamas kaip leidžiantis būti savimi ir atsiverti tiek sau, tiek kitiems bei kurtis artimoms draugystėms.*

3) Tyrimo dalyviai savo santykį su gamta patyrė kaip kintantį skirtinguose kontekstuose ir laike.

a) *tiriamieji santykį su gamta reflektavo kaip patiriamą skirtingai ir kintantį nuo gamtos cikliškumo – oro sąlygų ir sezonų; nuo asmeninių savybių kaip amžiaus tarpsnis – vaikystės ir paauglystės*

b) *dalyviams santykis su gamta kito nuo aplinkybių kaip prieiga prie gamtos, technologijų vartojimo bei asmeninių rūpesčių ir darbų*

4) Tiriamieji jaučia esantys bendros ekosistemos dalimi ir santykį su gamta patiria kaip dalį savęs.

a) *Gamta jiems yra duotybė, kuri suteikia saugumo bei namų jausmą. Tyrimo dalyviai atsitraukę nuo gamtos jaučia poreikį į ją sugrįžti.*

b) *Tiriamieji reflektavo priklausymo jausmą nuo gamtos – išteklių, priklausymu vienai ekosistemai bei išreiškė susirūpinimą gamta. Gamtos nykimo naratyvo akivaizdoje dalyviai jaučia pyktį, liūdesį dėl žmogaus veikos prieš gamtą, ir kaltę ir bejėgiškumą dėl savo veiksmų.*

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Anderson, D.J.; Krettenauer, T. Connectedness to Nature and Pro-Environmental Behaviour from Early Adolescence to Adulthood: A Comparison of Urban and Rural Canada. *Sustainability* 2021, 13, 3655. <https://doi.org/10.3390/su13073655>

Balundė, A., Perlaviciute, G., & Truskauskaitė-Kunevičienė, I. (2020). Sustainability in Youth: Environmental Considerations in Adolescence and Their Relationship to Pro-environmental Behavior. *Frontiers in psychology*, 11, 582920. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.582920>

Bartolo, M. G., Servidio, R., Palermiti, A. L., Nappa, M. R., & Costabile, A. (2023). Pro-Environmental Behaviors and Well-Being in Adolescence: The Mediating Role of Place Attachment. *International journal of environmental research and public health*, 20(10), 5759. <https://doi.org/10.3390/ijerph20105759>

Birch, J., Rishbeth, C. and Payne, S.R. (2020) Nature doesn't judge you – how urban nature supports young people's mental health and wellbeing in a diverse UK city. <https://doi.org/10.1016/j.healthplace.2020.102296>

Bowers, E.P., Larson, L.R., & Parry, B.J. (2021). Nature as an Ecological Asset for Positive Youth Development: Empirical Evidence From Rural Communities. *Frontiers in Psychology*, 12. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.688574>

Braun, V., Clarke, V (2022). *Thematic analysis: a practical guide*. Sage publications LTD.

Braun, V., Clarke, V.(2020) One size fits all? What counts as quality practice in (reflexive) thematic analysis? *Qual. Res. Psychol.* <https://doi.org/10.1080/14780887.2020.1769238>

Braun, V., Clarke, V., Hayfield, N., & Terry, G. (2019). Thematic analysis. In P. Liamputtong (Ed.), *Handbook of Research Methods in Health Social Sciences* (pp. 843-860). Springer.

Bronfenbrenner, U., & Morris, P. (2006). The Bioecological Model of Human Development.,R.M. Lerner, W. Damon (Eds.), *Handbook of Child Psychology*, Vol 1: Theoretical Models of Human Development (sixth ed.), Wiley Press, New York, NY , pp. 793-828. Paimta iš <https://www.childhelp.org/wp-content/uploads/2015/07/Bronfenbrenner-U.-and-P.-Morris-2006-The-Bioecological-Model-of-Human-Development.pdf>

Brugger A, Kaiser FG, Roczen N. (2011). One for all? Connectedness to nature, inclusion of nature, environmental identity, and implicit association with nature. *European Psychologist* 16:324–333. <https://doi.org/10.1027/1016-9040/a000032>

Bruni, C.M., & Schultz, P.W. (2010). Implicit beliefs about self and nature: Evidence from an IAT game. *Journal of Environmental Psychology*, 30, 95-102. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2009.10.004>

Burke, S. E., Sanson, A. V., & Van Hoorn, J. (2018). The psychological effects of climate change on children. *Current Psychiatry Reports*, 20(5), 1-8. doi:10.1007/s11920-018- 0896-9

Byrne, D. A worked example of Braun and Clarke's approach to reflexive thematic analysis. *Qual Quant* 56, 1391–1412 (2022). <https://doi.org/10.1007/s11135-021-01182-y>

Chawla, L. (2015). Benefits of nature contact for children. *Journal of Planning Literature*, 30, 433-452. doi: 10.1177/0885412215595441

Chawla, L. (2007). Childhood Experiences Associated with Care for the Natural World: A Theoretical Framework for Empirical Results. *Children, Youth and Environments*, 17, 144-170. doi:10.1353/cye.2007.0010

Chawla, L. (2020). Childhood nature connection and constructive hope: A review of research on connecting with nature and coping with environmental loss. *People and Nature*, 2, 10.1002/pan3.10128. <https://doi.org/10.1002/pan3.10128>

Chawla, L., & Gould, R. (2020). Childhood nature connection and constructive hope: A review of research on connecting with nature and coping with environmental loss. *People and Nature*, 2(3), 619-642. doi:10.1002/pan3.10128

Thomashow C. (2002) Adolescents and ecological identity: attending to wild nature. Kahn, P.H., Kellert, S.R., (Eds), *In Children and Nature: Psychological, Sociocultural, and Evolutionary Investigations*. MIT Press: Cambridge, MA, USA, 2002; pp. 259–278. Paimta iš <https://archive.org/details/childrennatureps0000unse/page/132/mode/1up?view=theater>

Eagles, Paul F. J., and Susan Muffitt. “An Analysis of Children’s Attitudes Toward Animals.” *The Journal of Environmental Education* 21, no. 3 (1990): 41–44. doi:10.1080/00958964.1990.10753747

Eames, C., Barker, M., & Scarff, C. (2018). Priorities, identity and the environment: Negotiating the early teenage years. *The Journal of Environmental Education*, 49(3), 189–206. <https://doi.org/10.1080/00958964.2017.1415195>

Evans, G. W., Otto, S., & Kaiser, F. G. (2018). Childhood Origins of Young Adult Environmental Behavior. *Psychological science*, 29(5), 679–687. <https://doi.org/10.1177/0956797617741894>

Fromm E.(1973). *The Anatomy of Human Destructiveness*. First ed. New York: Holt Rinehart and Winston. Paimta iš https://lust-for-life.org/Lust-For-Life/Textual/ErichFromm_TheAnatomyOfHumanDestructiveness_1973_534pp/ErichFromm_TheAnatomyOfHumanDestructiveness_1973_534pp.pdf

Furness, E. (2021). Understanding the lived experience of connection to nature. *Conservation Science and Practice*, 3(7). doi: 10.1111/csp2.440

Gaižauskiėnė I., Valanvičienė N.(2016) Socialinių tyrimų metodai: kokybinis interviu. Mykolo Romerio universitetas. Valstybės įmonė registrų centras.

Girdzijauskienė S. (2006).Kokybinis interviu: metodiniai nurodymai. Vilnius: Vilniaus universiteto Specialiosios psichologijos laboratorija.

Giusti, M. (2019). Human-nature relationships in context. Experiential, psychological, and contextual dimensions that shape children’s desire to protect nature. *PLoS ONE*, 14. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0225951>

Hahn, E. R. (2021). The developmental roots of environmental stewardship: Childhood and the climate change crisis. *Current Opinion in Psychology*, 42, 19-24. doi:10.1016/j.copsyc.2021.01.006

Hatty M. A., Smith L. D. G., Goodwin D., Mavondo F. T. (2020). The CN-12: A brief, multidimensional connection with nature instrument. *Frontiers in Psychology*, 11, 1566. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.01566>

Husserl E. Ideas Pertaining to a Pure Phenomenology and to a Phenomenological Philosophy // General Introduction to a Pure Phenomenology, Vol. 1. Nijhoff: The Hague, 1913/1983. Paimta iš: <https://archive.org/details/ideaspertainingt0000huss/page/n5/mode/2up>

Ilona Kajokienė (2013), Mergaičių seksualumo patyrimas viduriniojoje paauglystėje, daktaro disertacija. Paimta iš: <https://cris.mruni.eu/server/api/core/bitstreams/a96259d5-b857-445e-86e8-716ebba7f21a/content>

IPCC et al., (2022) H.-O. Pörtner, D.C. Roberts, M. Tignor, E.S. Poloczanska, K. Mintenbeck, A. Alegría, M. Craig, S. Langsdorf, S. Löschke, V. Möller, A. Okem, B. Rama (Eds.), Climate change 2022: Impacts, adaptation, and vulnerability. Contribution of working group II to the sixth assessment report of the intergovernmental panel on climate change, Cambridge University Press (2022). Paimta iš <https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg2/>

Ives, C. D., Abson, D. J., von Wehrden, H., Dorninger, C., Klaniecki, K., and Fischer, J. (2018). Reconnecting with nature for sustainability. *Sustain. Sci.* 13, 1–9. doi: 10.1007/s11625-018-0542-9

Ives, C.D., Giusti, M., Fischer, J., Abson, D.J., Klaniecki, K., Dorninger, C., Laudan, J., Barthel, S., Abernethy, P., Martín-López, B., Raymond, C.M., Kendal, D., & Wehrden, H.V. (2017). Human–nature connection : a multidisciplinary review. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 106-113. <https://doi.org/10.1016/j.cosust.2017.05.005>

Jackson, S. Brent, Kathryn T. Stevenson, Lincoln R. Larson, M. Nils Peterson, and Erin Seekamp (2021) "Connection to Nature Boosts Adolescents' Mental Well-Being during the COVID-19 Pandemic" *Sustainability* 13, no. 21: 12297. <https://doi.org/10.3390/su132112297>

Kahn, P. H. (2011). Technological Nature: Adaptation and the Future of Human Life. Cambridge, MA: MIT Press Paimta iš <https://archive.org/details/technologicalnat0000kahn/page/36/mode/2up?q=values>

Kahn, P. H., & Kellert, S. R. (2002). *Children and nature: Psychological, sociocultural, and evolutionary investigations*. Cambridge, England: MIT Press. Paimta iš <https://archive.org/details/childrennatureps0000unse/page/132/mode/1up?view=theater>

Kals, E., Schumacher, D., and Montada, L. (1999). Emotional affinity toward nature as a motivational basis to protect nature. *Environ. Behav.* 31, 178–202. doi: 10.1177/00139169921972056

Kaplan, R.; Kaplan, S. Adolescents and the natural environment: A time out? *In Children and Nature: Psychological, Sociocultural, and Evolutionary Investigations*; Kahn, P.H., Kellert, S.R., Eds.; MIT Press: Cambridge, MA, USA, 2002; pp. 227–257. Paimta iš <https://archive.org/details/childrennatureps0000unse/page/132/mode/1up?view=theater>

Kaplan, S., and M. G. Berman. 2010. Directed attention as a common resource for executive functioning and self-regulation. *Perspectives on Psychological Science* 5:43–57. doi:10.1177/1745691609356784

Keith, R.J., Given, L.M., Martin, J.M., & Hochuli, D.F. (2021). Urban children's connections to nature and environmental behaviors differ with age and gender. *PLoS ONE*, 16. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0255421>

King N., Horrocks C., Brooks J. (2018). Interviews in Qualitative Research: vol 2. SAGE Publications Ltd. Paimta iš

https://books.google.lt/books?id=ZdB2DwAAQBAJ&pg=PA52&hl=no&source=gbs_toc_r&cad=2#v=onepage&q&f=false

Larson, L. R., Szczytko, R., Bowers, E. P., Stephens, L. E., Stevenson, K. T., & Floyd, M. F. (2019). Outdoor time, screen time, and connection to nature: Troubling trends among rural youth? *Environment and Behavior*, 51(8), 966–991. doi: 10.1177/0013916518806686

Leong, L.Y., Fischer, R., & McClure, J. (2014). Are nature lovers more innovative? The relationship between connectedness with nature and cognitive styles. *Journal of Environmental Psychology*, 40, 57-63. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2014.03.007>

Lumber, R., Richardson, M. and Sheffield, D. (2018) The Pathways to Nature Connectedness: A Focus Group Exploration. *European Journal of Ecopsychology*, 6, pp. 47-68, paimta iš: https://ecopsychology-journal.eu/v6/EJE%20v6_Lumber%20et%20al_minor%20edit.pdf

Matukynienė, K., Bacevičienė, M., Jankauskienė, R. (2021). Prieiga prie žaliųjų plotų, ryšys su gamta, atkuriamasis gamtos poveikis ir psichologinė gerovė tiriant Lietuvos gyventojų imtį. *Visuomenės sveikata*, Nr. 3 (94), 83-92. Paimta iš [https://sena.hi.lt/uploads/pdf/visuomenes%20sveikata/2021.3\(94\)/VS%202021%203\(94\)%20ORIG%20Zaliej%20plotai.pdf](https://sena.hi.lt/uploads/pdf/visuomenes%20sveikata/2021.3(94)/VS%202021%203(94)%20ORIG%20Zaliej%20plotai.pdf)

Mayer, F. & Frantz, Cynthia. (2004). The Connectedness to Nature Scale: A Measure of Individuals' Feeling in Community with Nature. *Journal of Environmental Psychology*. 24. 503-515. 10.1016/j.jenvp.2004.10.001

Mayer, F. S., Frantz, C., Bruehlman-Senecal, E., & Dolliver, K. (2009). Why is nature beneficial? The role of connectedness to nature. *Environment and Behaviour*, 41, 607-642. doi: 10.1177/0013916508319745

Michaelson, V., Wadge, S., Peters, M., Khan, S., Pilato, K., & Gardner, P. (2023). “I don't like it, but it is nice...”: A qualitative study of Canadian young people and contemporary experiences of nature. *Wellbeing, Space and Society*. <https://doi.org/10.1016/j.wss.2023.100169>

Nisbet, E. K., and Zelenski, J. M. (2013). The NR-6: a new brief measure of nature relatedness. *Front. Psychol.* 4:813. doi: 10.3389/fpsyg.2013.00813

Nisbet, E. K., Zelenski, J. M., & Murphy, S. A. (2011). Happiness is in our nature: Exploring nature relatedness as a contributor to subjective well-being. *Journal of Happiness Studies: An Interdisciplinary Forum on Subjective Well-Being*, 12(2), 303–322. <https://doi.org/10.1007/s10902-010-9197-7>

Ojala, M. (2015). Hope in the Face of Climate Change: Associations With Environmental Engagement and Student Perceptions of Teachers' Emotion Communication Style and Future Orientation. *The Journal of Environmental Education*, 46(3), 133–148. <https://doi.org/10.1080/00958964.2015.1021662>

Owens, Patsy & Mckinnon, Innisfree. (2009). In Pursuit of Nature: The Role of Nature in Adolescents' Lives. *Journal of Developmental Processes*. 4. Paimta iš https://www.researchgate.net/publication/242088357_In_Pursuit_of_Nature_The_Role_of_Nature_in_Adolescents'_Lives

Kajokienė I.(2013). Mergaičių seksualumo patyrimas viduriniojoje paauglystėje (Daktaro disertacija). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas. Paimta iš <https://cris.mruni.eu/server/api/core/bitstreams/a96259d5-b857-445e-86e8-716ebba7f21a/content>

Perlaviciute G, Squintani L (2023) Time to talk about values, time to say no: What drives public participation in decision-making on abstract versus concrete energy projects?. *PLOS Climate* 2(8): e0000228. <https://doi.org/10.1371/journal.pclm.0000228>

Perrin, J., & Benassi, V.A. (2009). The connectedness to nature scale: A measure of emotional connection to nature? *Journal of Environmental Psychology*, 29, 434-440. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2009.03.003>

Price, E., Maguire, S., Firth, C., Lumber, R., Richardson, M., & Young, R. (2022). Factors associated with nature connectedness in school-aged children. *Current Research in Ecological and Social Psychology*. <https://doi.org/10.1016/j.cresp.2022.100037>

Price, E., Maguire, S., Firth, C., Lumber, R., Richardson, M., & Young, R. (2022). Factors associated with nature connectedness in school-aged children. *Current Research in Ecological and Social Psychology*. <https://doi.org/10.1016/j.cresp.2022.100037>

Restall B., Conrad E. (2015). A literature review of connectedness to nature and its potential for environmental management. *Journal of Environmental Management*, 159, 264–278. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2015.05.022>

Richardson, Miles & Passmore, Holli-Anne & Barbett, Lea & Lumber, Ryan & Thomas, Rory & Hunt, Alex. (2020). The green care code: How nature connectedness and simple activities help explain pro-nature conservation behaviours. *People and Nature*. 2. doi:10.1002/pan3.10117. <https://doi.org/10.1002/pan3.10117>

Richardson, M., Hamlin, I., Butler, C.W., Thomas, R. and Hunt. A. (2021). Actively Noticing Nature (Not Just Time in Nature) Helps Promote Nature Connectedness. *Ecopsychology ahead of print*. <https://doi.org/10.1089/eco.2021.0023>

Riikka Puhakka & Eemeli Hakoköngäs (2023): Adolescents' experiences in nature: Sources of everyday well-being, *Journal of Leisure Research*, doi:10.1080/00222216.2023.2204346

Rosa, C. D., Profice, C. C., and Collado, S. (2018). Nature experiences and adults' self-reported pro-environmental behaviors: the role of connectedness to nature and childhood nature experiences. *Front. Psychol.* 9:1055. doi: 10.3389/fpsyg.2018.01055

Rosa, Claudio & Collado, Silvia. (2019). Experiences in Nature and Environmental Attitudes and Behaviors: Setting the Ground for Future Research. *Frontiers in Psychology*. 10. 10.3389/fpsyg.2019.00763

Roszak, T. (1995). Where psyche meets Gaia. In T. Roszak, M. Gomes, & A. Kanner (Eds.), *Ecopsychology: Restoring the earth, healing the mind* (pp.1-17). San Francisco, CA: Sierra Club Books. Paimta iš <https://archive.org/details/ecopsychologyres0000unse/page/174/mode/2up>

Russell, Roly & Guerry, Anne & Balvanera, Patricia & Gould, Rachelle & Basurto, Xavier & Chan, Kai & Klain, Sarah & Levine, Jordan & Tam, Jordan. (2013). Humans and Nature: How Knowing and Experiencing Nature Affect Well-Being. *Annual Review of Environment and Resources*. 38. 473-502. 10.1146/annurev-environ-012312-110838. <https://doi.org/10.1146/annurev-environ-012312-110838>

Schultz P. W., Shriver C., Tabanico J. J., Khazian A. M. (2004). Implicit connections with nature. *Journal of Environmental Psychology*, 24(1), 31–42. [https://doi.org/10.1016/s0272-4944\(03\)00022-7](https://doi.org/10.1016/s0272-4944(03)00022-7)

- Schweitzer, R. D., Glab, H., & Brymer, E. (2018). The Human-Nature Experience: A Phenomenological-Psychoanalytic Perspective. *Frontiers in psychology*, 9, 969. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.00969>
- Sessa, F.M. (2016) Adolescence, Editor(s): Friedman H.S., Encyclopedia of Mental Health (Second Edition). *Academic Press*.pp 11-19. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-397045-9.00055-0>
- Shultz, P. W. (2002). Inclusion with nature: The psychology of human-nature relations. In P. Schmuck & W. P. Schultz (Eds.), *Psychology of sustainable development* (pp. 61–78). Kluwer Academic Publishers. https://doi.org/10.1007/978-1-4615-0995-0_4
- Sibthorp, J., Paisley, K., and Gookin, J. (2007). Exploring participant development through adventure-based programming: a model from the National Outdoor Leadership School. *Leis. Sci.* 29, 1–18. doi: 10.1080/01490400600851346
- Soga, M., and Gaston, K. J. (2016). Extinction of experience: the loss of human-nature interactions. *Front. Ecol. Environ.* 14, 94–101. doi: 10.1002/fee.1225
- Steg, L., and Vlek, C. (2009). Encouraging pro-environmental behaviour: an integrative review and research agenda. *J. Environ. Psychol.* 29, 309–317. doi: 10.1016/j.jenvp.2008.10.004
- Steinberg L. (2005). Cognitive and affective development in adolescence. *Trends in Cognitive Sciences*, pp. 69-74. <https://doi.org/10.1016/j.tics.2004.12.005>
- Stephen R. Kellert (2002) Experiencing nature: affective, cognitive, and evaluative development in children. In *Children and Nature: Psychological, Sociocultural, and Evolutionary Investigations*; Kahn, P.H., Kellert, S.R., Eds.; MIT Press: Cambridge, MA, USA, 2002; pp. 118–151. Paimta iš <https://archive.org/details/childrennatureps0000unse/page/132/mode/1up?view=theater>
- Stephen R. Kellert and Edward O. Wilson (1993) The Biophilia Hypothesis,. Island Press, Washington, DC. <https://doi.org/10.1177/027046769501500125>
- Szczytko, R., Stevenson, K. T., Peterson, M. N., & Bondell, H. (2020). How combinations of recreational activities predict connection to nature among youth. *The Journal of Environmental Education*, 51(6), 462–476. <https://doi.org/10.1080/00958964.2020.1787313>
- Tam, K. P. (2013). Concepts and measures related to connection to nature: similarities and differences. *J. Environ. Psychol.* 34, 64–78. doi: 10.1016/j.jenvp.2013.01.004
- Tam, K.-P., Lee, S.-L. & Chao, M.M. (2013). Saving Mr. Nature: Anthropomorphism enhances connectedness to and protectiveness toward nature. *Journal of Experimental Social Psychology*, 49: 514-521. <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2013.02.001>
- Tiscareno-Osorno, X., Demetriou, Y., Marques, A., Peralta, M., Jorge, R., MacIntyre, T. E., MacIntyre, D., Smith, S., Sheffield, D., Jones, M. V., Beckmann, J., & Schönbach, D. M. I. (2023). Systematic Review of Explicit Instruments Measuring Nature Connectedness: What Do We Know and What is Next? *Environment and Behavior*, 0(0). <https://doi.org/10.1177/00139165231212321>
- Tseng, Y. C., & Wang, S. M. (2020). Understanding Taiwanese adolescents' connections with nature: rethinking conventional definitions and scales for environmental education. *Environmental Education Research*, 26(1), 115–129. <https://doi.org/10.1080/13504622.2019.1668354>

Van Susteren, L., & Al-Delaimy, W. K. (2020). Psychological impacts of climate change and recommendations. In W. K. Al-Delaimy, V. Ramanathan, & M. S. Sorondo (Eds.), *Health of people, health of planet and our responsibility: Climate change, air pollution and health* (pp. 177-192). Cham, Switzerland: Springer. Paimta iš https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-31125-4_14

Whitburn, J., Linklater, W., & Abrahamse, W. (2020). Meta-analysis of human connection to nature and proenvironmental behavior. *Conservation Biology*, 34(1), 180–193. <https://doi.org/10.1111/cobi.13381>

Wilson, E. O. (1984). *Biophilia*. Cambridge, MA: Harvard University Press. Paimta iš <https://archive.org/details/edward-o.-wilson-biophilia/page/49/mode/2up>

Zelenski, J. & Nizbet E. (2014). Happiness and Feeling Connected: The Distinct Role of Nature Relatedness. *Environment and Behavior*. 46. 3-23. 10.1177/0013916512451901

Zylstra, M. J., Knight, A. T., Esler, K. J., and Le Grange, L. L. L. (2014). Connectedness as a core conservation concern: an interdisciplinary review of theory and a call for practice. *Springer Sci. Rev.* 2, 119–143. doi: 10.1007/s40362-014-0021-3

Žukauskienė R. (2012). *Raidos psichologija: integruotas požiūris*. Vilnius: Margi raštai.

Žukauskienė, R., Truskauskaitė-Kunevičienė, I., Gabė, V., & Kaniušonytė, G. (2021). “My Words Matter”: The Role of Adolescents in Changing Pro-environmental Habits in the Family. *Environment and Behavior*, 53(10), 1140–1162. <https://doi.org/10.1177/0013916520953150>

1 Priedas. Kvietimas į tyrimą.

Labas, esu Jorė Visockytė, Vilniaus universiteto magistrantė. Ieškau 16-18 amžiaus žmonių, norinčių prisidėti prie organizuojamo magistro darbo tyrimo (darbo vadovė asist. Dovilė Šorytė). Tyrimo tema – ryšio su gamta patyrimas, o instrumentas interviu, kurio metu pasikalbėtume apie jauno žmogaus asmeninį santykį su gamta ir su ja susijusius patyrimus. Šiame tyrime svarbiausia dalyvaujančio žmogaus individualus potyris, mintys ir jausmai. Tyrimo metu bus daromas garso įrašas, kuris po darbo gynimo bus ištrintas. Visa darbe pateikta informacija, citatos bus konfidencialios ir nuasmenintos, niekur nefigūruos tikri vardai ir pavardės. Interviu trukmė iki 60 min., interviu galimas gyvai arba nuotoliu. Labai kviečiu!

Nedvejok ir susisiek iki kovo 30 d.: jore.visockyte@fsf.vu.lt arba +370.....7.

Ar tau 16-18 metų?
Nesvarbu, kur bebūtum

IEŠKAU TAVĘS!

Prisidėk prie tyrimo savo unikalia
patirtimi
ir padėk mums daugiau suprasti apie
jauno žmogaus
SANTYKĮ SU GAMTA

Turi klausimų ir nori prisidėti? - nedvejok ir
susisiek iki kovo 30 d.:
[redacted] arba +370 [redacted] 27

2 Priedas. Sutikimas dalyvauti tyrime tėvams.

Vilniaus universiteto
Filosofijos fakulteto
Psichologijos institutas
Universiteto g. 9/1, Vilnius 01513

TĖVŲ/GLOBĖJŲ SUTIKIMAS DĖL PAAUGLIO DALYVAVIMO TYRIME

Gerbiami tėvai/globėjai,

Vilniaus universiteto Vaiko ir edukacinės psichologijos programos magistrantė Jorė Visockytė atlieka tyrimą skirtą atskleisti autentišką jaunų žmonių santykio su gamta patyrimą. Tyrime dalyvaus 16-18 metų jauni žmonės, kurie bus kviečiami pasikalbėti šia tema individualaus interviu su tyrėja metu – nuotoliu arba gyvai. Interviu metu tyrėja dalyviui užduos klausimus apie asmeninį santykio su gamta patyrimą. Pokalbis gali trukti nuo 30 iki 60 min. Interviu bus įrašomas į diktofoną siekiant nepraleisti svarbios dalyvio patirties detalių. Interviu nebus filmuojamas ar fotografuojamas. Tyrėja paklaus dalyvio vardo ir amžiaus, tačiau nerinks jokios kitos asmenį identifikuojančios informacijos. Surinkti duomenys išliks konfidencialūs t.y. bus naudojami neatskleidžiant tiriamojo asmenybės. Po darbo gynimo įrašas bus panaikintas.

Prašome Jūsų leisti savo vaiką dalyvauti šiame tyrime. Kiekvieno jauno žmogaus dalyvavimas labai reikšmingas ir padės mums geriau suprasti unikalų jaunuolių santykį su gamta. Jokie atsakymai nebus vertinami kaip teisingi ar klaidingi – mums svarbi autentiška jaunuolių nuomonė. Net Jums sutikus jauni žmonės galės atsisakyti dalyvauti tyrime, jei to norės.

Jei sutinkate, kad Jūsų dukra / sūnus dalyvautų šiame tyrime, prašome įrašyti savo ir savo vaiko vardus ir pavardes bei pasirašyti. Jūsų ir Jūsų vaiko vardai bei pavardės nebus viešinamos.

Aš, _____, **sutinku, kad mano dukra / sūnus**
(*Jūsų vardas, pavardė*)

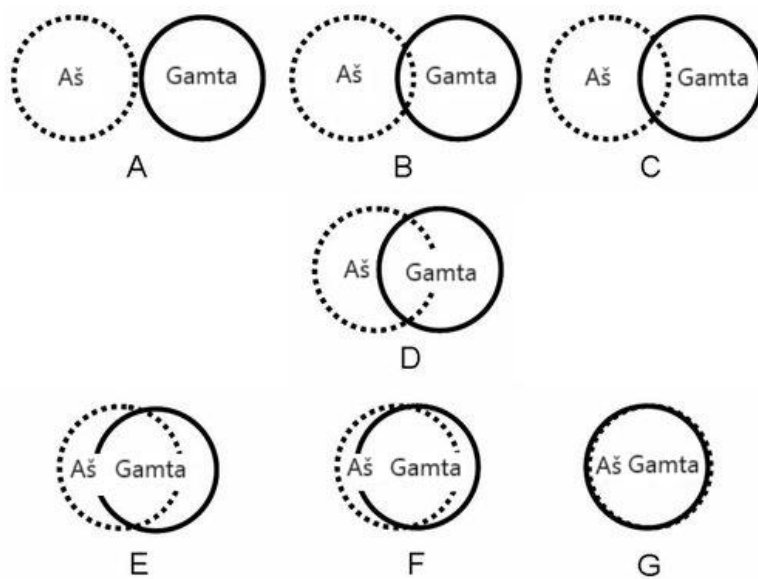
_____ **dalyvautų šiame tyrime.**
(*Jūsų vaiko vardas, pavardė*)

Parašas, data

Jei turite klausimų, maloniai prašome kreiptis tel. +3707 arba el. p. jore.visockyte@fsf.vu.lt ;

Jorė Visockytė, Vaiko ir edukacinės psichologijos programos magistrantė, tyrėja

3 priedas. Gamtos įtraukties į save skalė (Inclusion of Nature in Self (INS), Schultz, 2002)

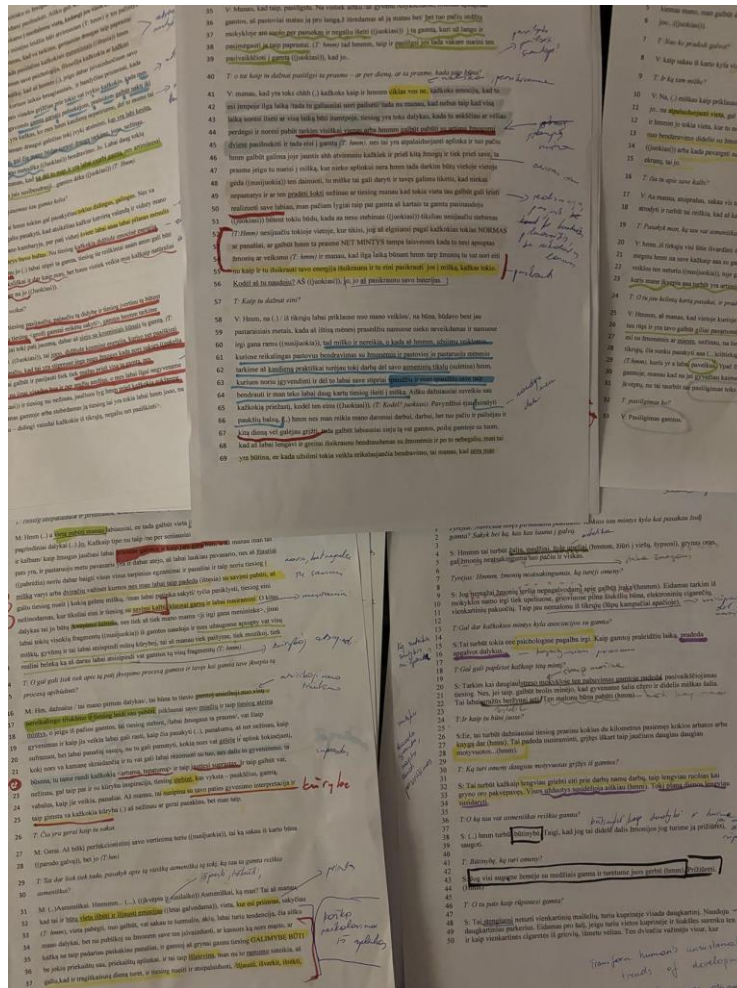

3

³ Adaptuota iš Schultz (2002), gauta iš autoriaus.

4 Priedas. Kodai ir temos, darbiniai failai.

Pirmas kodavimas:

Antras kodavimas:

1	Į. Tai atsipalaidok ir tiesiog pagalvok ir pasakyk, kokios mintys ir tau kyla, kai pasakau žodį „gamtas“?	
2	V. (.) Naai iš tikrųjų iš karto matau turbūt vizijas, aah (.) miško ir ir laukų, pievų, sa dar man asociacijos gamta būtent su su tokiais na labai ryšian pavirzdžius gamtos ne šlap mieste	10 Jor e VISOCKYTĖ 10E0E4-80E4/0E1E0E4
3	4 kiemas mano, man galbūt dar ne tokia jau ir gamta (juokiasi), nepradedu nuo to galvot, tai aa joo... (juokiasi).	
6	T. Nuo ko pradėti galvoti?	
8	V. kaip sakau iš karto kyla vizija miško kažkokia turbūt.	10 Jor e VISOCKYTĖ 10E0E4-80E4/0E1E0E4
9	T. Ir ką tam miška?	
10	V. Na, (.) miška kaip priklauso mišui, beti kalnai (dypteli), ir turi daug pašlaitų, tūtelė , ten, tada	10 Jor e VISOCKYTĖ 10E0E4-80E4/0E1E0E4
11	11 jo... na, apsilaidojoji vieta , gal (T. Hm). Taip. Į. Kiepas (T. Uhm) . Manau, kad toks kaip	
12	12 ir hmmm jo tokia vieta, kur tu norėtum pabūti pavargę nuo trūkimo ar nuo miesto trūkimo,	
13	13 nuo bendravimo dideles su žmonėmis, kada tavo, kada tu tiesiog nebegali socializuotis	
14	14 (juokiasi) arba kada pavargsti nuo technologijų (juokiasi), kada nori pailsinti akis nuo	
15	15 ekrano, tai jo.	
16	T. ėia tu apie save kalbi?	
17	17 V. Aa manau, atsiprašau, sakau vis tu, su bet kalbu, kaip aš įsivaizduoju žmogų kaip tai gali	
18	18 atrodyti ir turbūt tai reikiš, kad aš kalbu apie save (juokiasi).	
19	T. Pasakyk man, ką tau vat asmeniškai reiškia gamta?	
20	20 V. hm... iš tikrųjų vis šitie išvardinti dalykai man tinka, bet aš aš jo aš iš tikrųjų mėgstu	
21	21 mėgstu hmn na save kažkaip aš tu gamta sieti per ta įsėjimas labiau , labai per nelyg daug	
22	22 veiklos ten neturiu (nujuokioja), toje gamtoje bet paprčiausias pasivaikščiojimas gamtoje,	
23	23 kuris mane įkvepia aš turbūt yra artimiausias (T. Hmnm).	
24	T. O tu jau belieta kartą pasakai, ir prad-joje, kad įkvepia. Tai kaip ta gamta tavo įvelia? Kuo?	10 Jor e VISOCKYTĖ 10E0E4-80E4/0E1E0E4

Kodų generavimas į excel failą:

<p>Ian kai yra saulė aš vien tik noriu būti, nes irgi pavyzdžiui šiandien baigėsi pamokos, akau varom šašlykų kepti, saulė šviečia, gera čia visai šilta. Man ta saulė šypsotis orisis, gera, kieme ir iš karto šilčiau . Jeigu ta saulė aš iš karto norisi į parka ar ką nors, es kai nėra saulės < aš ne visada noriu būti gamtoje> ((juokiasi)), beeeet su saule labai era, norisi dažniau būti kieme.</p>	Luna	Nuo oro priklauso nuotaika (saulė)
<p>š visai daug praleidžiu gamtoj ir jeigu tik yra PROGA aš vis noriu į kokį mišką, va uvažiavę, kad nu kaip ir pavyzdys, buvome nuvažiavę per Naujuosius metus į Rygą, abuvome centre ir aš jau kitą dieną – einam prie jūros, einam į pūšyną.</p>	Luna	prireikia gamtos arba prioritetas
<p>š vis fotkinu kokį medį, dar ką nors, aš sakau galėčiau medžių knygą padaryt ((juokiasi)) š tiek tų nuotraukų turiu. Man taip gražu ta tokia gamta aš iš vis viską, kas su gamta iaip daug nuotraukų turiu. Atsėdėi kokį vakarą, pasižiūri ooo vasara, čia taip buvau iiške , gera faina, ir pavyžiui, kaip sakiau, mes turime tą sodybą, tai jeigu tik šiltesnis akaras ant hamako, tam</p>	Luna	gamta meninėse veiklose kelia prisiminimus grožis
<p>avaitę gyvenome visiškai miške, ir nu ten iš vis, laisva, laisvė, gali daryti ką nori, kaip ori, nori rėkaut šūkaut bet kaip atrodyt./ tavęs niekas nemato, tu esi tarp gryno oro iišky ir viskas, ir ko daugiau reikia norėt,</p>	Luna	gali daryti ką nori/laisvė niekas nemato
<p>ad jinaį (gamta) mane priverčia geriau jaustis, padeda nusiraminti; nes jisai(santykis) :mia mano savijautą emociškai ir nuo to visai daug ką reiškia. Jeigu aš būsiu visada avargusi, pikta ir liūdna biškį būtų gal sunku aplamai. (T: Hmm) Nu. Įprastai gyvenimo š randu tenai tą ramybę, kažkokią išėini ir niekas nesvarbu, gera faina (T: hmm) tai ianau, kad šitai man daug ką reiškia.</p>	Luna	padeda gerai jaustis, nurinti emocinį reguliavimas
<p>uos manau, kad man šiek tiek asocijuojasi <su pilnavertiskumu> kad būtų, tu jautiesi eks, nu tu jau šiaip jautiesi laisvas, tu gali RINKTIS, tu pasirenki , ką nu ta prasme, jei jau iri progą išvažiuoti, tu pats pasirenki kur važiuoti, ką pamatyti, nu toks kad. VISKAS RIKLAUSO NUO TAVĖS ar tu eisi į tą mišką, nu toks kažkoks man, kad nu TU PATS GALI asirinkti man atrodo (T: hmm) ir man čia gal asocijuojasi su ta laisve, nu bet gal aš kaip ueinu jaučiuosi tokia pilna, tokia nu pilnavertė,</p>	Luna	laisvas/priimtas/pilnavertis tu renkiesi

5 priedas. Galutiniai kodai ir temos:

	Dalyviai
Santykis per įsitraukimą į gamtą	8
Emocinis ir sensorinis įsitraukimas į gamtą	
kvapas	
garsai	
spalvos	
wow momentai - grožis, Žavėjimasis	
pozityvūs jausmai ir emocijos, ramybė	
stebėjimas gamtos kaitos ir dėsnių	
pozityvūs vaikystės prisiminimai	
Įsitraukimas per veiklą ir tyrinėjimą	6
aktyvi veikla	
kūryba	
tyrinėjimas	
pažinimas	
kitokia veikla nei kasdien	
Vidinis vaikas	
Santykis su gamta kaip savęs reguliavimo strategija	
Santykis su gamta kaip kognityvinis, motyvacinis ir emocinis savęs reguliavimas	
motyvacija	8
minčių "susidėliojimas"	
problemų sprendimas	
emocinis reguliavimas	
Gamta kaip prieglobstis šiame moderniaame pasaulyje	
gamtoje nėra priekaištų, reikalavimų	7
atsipalaidavimas	
svajonė pabėgti nuo įsipareigojimų	
pabėgimas nuo visumos ir reikalavimų	
atsigavimas nuo kasdienio streso	
niekas nemato	
tu renkiesi	
poilsis	
Laisvė	
atsigauti fiziškai ir emociškai/atgauti energiją	
Santykis su gamta susirūpinimą - įsitikinimai, emociniai ir elgesio atsakai	5
gamta teikia	
išteklis	
atsakomybė tausoti gamtą	
kasdienis rūpinimasis ir pagarba gamtai (naminis augalas)	
"ne, gi šakai	
skauda"	
šeimos įtaka rūpesčiui	
nemalonūs jausmai susiję su žmogaus veika, gamtos pokyčiais, gamtos saugojimu	
aplinkosauginis švietimas (trūkumas, šeima, mokykla, media)	
tvaresnio gyvenimo paieškos	
fatalizmas	

Santykis su gamta vienam ir su kitais

7

santykiai gamtoje

poreikis būti

vienam

Balansas tarp buvimo su žmonėmis ir savimi

Savęs pažinimas, edrvė būti savimi

Savęs

susigrąžinimas

Santykio su gamta dinamika ir asmeninė prasmė

8

sezoniškumas,

ciklas

esi gamtos dalis, priklausai jai

saugumas, namai

gamta visada buvo ir bus, duotybė

nuo oro sąlygų

šeimoms įtaka patyrimui

amžiaus tarpsnis (vaikystė ir dabar)

išėjimas ir sugrįžimas į gamtą (pasiilgimas)

miestas vs gamta

technologijos

prieinamumas prie gamtos

rūpesčiai ir įsipareigojimai

amžiaus tarpsnis (vidinės savęs paieškos)

nėra laiko būti gamtoje - reikėtų daugiau būti gamtoje

Socialinė

tendencija

6 priedas. Transkribavimo ženklai.

KALBA	Žodis buvo ištartas garsiau palyginus su kitais ištartais žodžiais
(.)	Trumpa pauzė
(..)	Pauzė
(...)	Ilga pauzė
kalbaaa	Ištęstas žodis
((juokiasi))	Žymimos pastabos
<kalba>	Tyliau ištarti žodžiai
\kalba\	Greičiau ištarti žodžiai
<u>kalba</u>	Pakilusia intonacija ištarti žodžiai
<i>T: hmh</i>	Tyrėjo (T) žodžiai rašomi Italik stiliumi